

ГҮСЕНИЧНЫЙ прил. карышлауыккы; гүсеничная цепь карышлауыккы сылбыр; гүсеничный трактор карышлауыккы трактор.

ГҮСЕНОК м. каз бәбкәһе.

ГҮСИНЫЙ прил. каз; гүсиное яйцо каз йоморткаһы; ✧ гүсиная кожа каз тән, бала йөн кабарыу (туңуузан, өшөүзән һ. б. кеше тәннең каз тәне төслө хәлгә килеүе); гүсиные лапки күз төбөндөгә йыйырсыктар.

ГҮСЛИ только мн. көснә.

ГҮСЛЯР м. көснәсе.

ГҮСТЕТЬ несов. 1. (становиться менее жидким) куйырыу; клей густеет елем куйыра; 2. куйыланыу, куйылана барыу; лес густеет урман куйылана бара.

ГҮСТО нареч. 1. куйы, йыш; пшеница взшла гүсто бойзай куйы шытып сыжкан; 2. (не жидко) куйы, каты, каты итеп; гүсто замесить тесто камырзы каты итеп басыу; 3. в знач. сказ. безл. разг. (много) мул, күп; не гүсто мул түгел, аз.

ГҮСТОЙ прил. 1. куйы, йыш; густые волосы куйы сәс; 2. (не жидкий) куйы; густая сметана куйы каймак; 3. (о звуке) калын; густой звук колокола кыңгыраузын калын тауышы; 4. (о цвете) куйы.

ГҮСТОЛИСТВЕННЫЙ прил. куйы япраклы.

ГҮСТОНАСЕЛЕННЫЙ прил. күп халык-

лы, халык тығыз ултырған; гүстонаселенная область күп халыккы өлкә, халык тығыз ултырған өлкә.

ГУСТОТА ж. 1. куйылык; густотa молодка һөттөн куйылығы; 2. йышлык, куйылык; густотa деревьев ағастарзың йышлығы.

ГУСЫНЯ ж. инә каз.

ГУСЬ м. каз; ✧ как с гуся вода колағына ла элмәй, бар тип тә белмәй.

ГУСЬКОМ нареч. бер-бер артлы, тезе-лешеп, аллы-артлы.

ГУСЯТИНА ж. каз ите.

ГУСЯТНИК м. каз ояһы.

ГУТАЛИН м. гуталин (күн аяк кеймдәре тазарта торған май).

ГУТТАПЕРЧА ж. гуттаперча (каучук һымак матдә).

ГУТТАПЕРЧЕВЫЙ прил. гуттаперча; гуттаперчевая игрушка гуттаперча уйынсык.

ГУЩА ж. 1. ултырма, төпрә, куйырык; кофейная гүща кофе төпрәһе; 2. (чаща, debris) шырлык, куйы урман; 3. (скопление людей, предметов) иң куйы урын; врезаться в гүщу толпы халыктын иң куйы еренә барып инеү; ✧ гадать на кофейной гүще см. гадать.

ГЭС (гидроэлектростанция) ГЭС (гидроэлектр станцияһы).

ГЯУР м. кафыр.

Д

ДА I частица 1. утверд. эйе; все пришлй — Да барыһы ла килдеме? — Эйе; 2. *вопр.* «мы (=ме, =мо, =мө) (икән); шулаймы ни, шулаймы, улаймы ни; он уехал. — Да? Ул китте. — Шулаймы ни?»; 3. (так, действительно, кстати, вот ещё) эйе, шулай шул; эй; да, хорошие теперь времена шулай, заманалар хәзер эйбәт; да, ещё одна новость эй, тағы ла бер яңылык бар икән!; 4. в *сочет. с гл. 3 л. наст. и буд. вр. употр. в знач. «пусть»* «һын (=һен); да здравствует Коммунистическая партия Советского Союза! йәшәһен Советтар Союзы Коммунисттар партияһы!; 5. *усил.* куй, куй әле, куйсы; бит, бит инде; «сы (=се), «сы (=се) инде; да не может быть! куй, (улай) булмаҫ!; да ну? куйсы?, кит әле?; да ну егә! куйсы шуны!, куй әле шуны!; что-нибудь да осталось же намә булла ла калгандыр бит инде; да скажите же! әйтегезсел!

ДА II союз 1. соед. һәм, менән, да, дә, за, зә, ла, лә, та, тә; он да я ул да мин, ул һәм мин; 2. *присоед.* өстәүенә, шунын өстөнә, тағы ла, тағы, етмәһә, етмәһә тағы; шәл я нөчю один, да ещә лесом төнөн бер үзем бара инем, етмәһә тағы урман эсенән; 3. *противит.* ләкин, әммә, мәғәр; он охотно сделал бы это, да у него нет времени ул быны бик эшләр ине, ләкин унын вақыты юк; ✧ я думал, думал да и надумал уйлай торғас, осона сыжтым (йәки уйлап таптым); смеется, да и только көлөүзән башканы белмәй; бер белгәне көлөү.

ДАВАТЬ несов. 1. см. дать; давай книгу китапты бир; 2. *повел.*: давай(те) разг. эйзә(гез); давайте посидим эйзәгез ултырайык; 3. *повел.* давай(те) разг. эйзә, йә, йә әле, кана, кайза әле; давай уходи кана кит әле; ✧ я давай кричать мин эй кысырға тотондом; он давай бежать ул эй югерергә тотондо.

ДАВАТЬСЯ несов. 1. см. даваться 1, 3; 2. страд. к давать (см. дать 1—4).

ДАВИТЬ несов. 1. кого-что, на кого-что, прям. и перен. басыу; снег давит на крышу кар түбәне баҫа; тоска давит душу хәсрәт баҫа; 2. *что (жать, выжимать)* һығыу, изеү; давить ягоды еләк һығыу (йәки изеү); 3. *кого, разг. (душить)* быууу, быуып үлтөрөү; лиса давит кур төлкә тауыктарзы быуа; 4. *что (стискивать, сжимать)* кысыу, һығыу; сапог давит ногу итек аякты кыҫа; 5. *безл. (о чувстве боли)* кысыу, кысылыу; мне давит грудь минен күкрәгем кыҫа; 6. *что (расплющивая, уничтожать)* тапау, тапап үлтөрөү; һытыу, һытып үлтөрөү.

ДАВИТЬСЯ несов. 1. чем тейөлөү, тамакка тороу (йәки ултырыу); 2. (задыхаться от приступа кашля, смеха и т. д.) быуылыу; давиться от смеха быуылып көлөү.

ДАВКА ж. разг. этеш, этеш-төртөш; у входа в здание началась давка йорт ишеге алдында этеш-төртөш башланды.

ДАВЛЕНИЕ с. 1. см. давить 1, 4, 5; 2. басым; атмосферное давление атмосфера

баşымы; давлѣние льдов боззар кысымы; 3. *перен.* кысым, баşым, изеу; окаязывать давлѣние на кого-л. баşым яһау; ◇ под давлѣнием баşым астында.

ДАВНИЙ *прил.* эллэ касанғы, күптэнге, элекке, боронго, иске; давний приятель күптэнге дус; в давние времена элекке вакыттарза.

ДАВНИШНИЙ *прил. разг. см. давний.*
ДАВНО *нареч.* 1. (много времени тому назад) эллэ касан, күптэн; я давно приехал мин эллэ касан килдем; 2. (в течение долгого времени) бик күптэн бирле, эллэ касандан бирле; я его давно не видел мин уны бик күптэн бирле күргәнем юк; ◇ давно бы так күптэн шулай кәрәк ине.

ДАВНОПРОШЕДШИЙ *прил.* эллэ касанғы, эллэ касан булып үткән, күптэн булып үткән; ◇ давнопрошедшее время *грам.* күптэн үткән заман.

ДАВНОСТЬ *жс.* 1. (отдаленность по времени) күптэн булыу, күптэнгелек; давность события вакифаны күптэн булыуы; 2. *юр.* күптэн булганлык, вақыты үткәнлек; за давностью преступления *юр.* енәйтпән күптэн булганлығы сабапле.

ДАВНЫМ-ДАВНО *нареч. разг.* эллэ касан, күптэн.

ДАГЕСТАНЕЦ *м.* дагстанлы.

ДАГЕСТАНКА *жс.* дагстан катын-кызы.

ДАГЕСТАНСКИЙ *прил.* дагстан; Дагестан; дагестанский народ дагстан халкы.

ДАГЕСТАНЦЫ *мн.* дагстанлылар.

ДАЖЕ *частица усил.* 1. хатта; я этого даже представить себе не могу быны хатта күз алдыма лат килтерә алмайым; 2. *в знач. союза* хатта...; (да, дә, за, э, ла, яэ, та, тә); днём было очень тепло, даже жарко көндөз көн бик йылы, хатта эсе ине; даже и... хатта...

ДАКТИЛОКОПИЯ *жс.* дактилоскопия (бармак бите һырзаны карап, шәхесте билдәләү ысулы).

ДАКТИЛЬ *м. лит.* дактиль (шиғырза баşымы беренсе ижегенә төшкән өс ижекле стопа).

дам прош. вр. от дать.

ДАЛАЙ-ЛАМА *м.* далай-лама (Тибеттә дин һәм хөкүмәт башылығы).

ДАЛЕЕ *нареч.* (затем) унан, шунан, унан һун; шунан һун; унан ары; дәлее мы приступим к изучению вопроса унан һун без мәсьәләне тикшерергә күсербез; ◇ и так далее (и т. д.) һәм башка шундайлар (н. б. ш.).

ДАЛЕКИЙ *прил.* 1. (отдаленный расстоянием) алыс, йырак; алыстағы, йырактағы; далёкие страны алыс илдәр; 2. (большой протяжением) озон, озан, йырак; далёкий путь озан юл; 3. (отдаленный временем) элек, элекке, боронго, элекке вакыттағы, эллэ касанғы, күптэн үткән; далёкое прошлое эллэ касанғы хәлдәр; 4. *перен.* (чуждый) ят, сит, йырак; 5. *разг.* (только с отрицанием) акыллы, башлы; не очень далёкий человек бик үк акыллы кеше түгел.

ДАЛЕКО, ДАЛЁКО *нареч.* алыс, йырак; ◇ зайтй далеко в лес урман төпкөләнә инеү; далеко за полночь ярты төн үткәс; далеко не

так бер зә (йәки һис тә) улай түгел; далеко зайтй в чѣм бик төпкә төшөү, тәрэнгә китеү, һүззе тәрэнгә ебәрәү.

ДАЛЬ *жс.* 1. (далеко видимое пространство) алыслык; 2. (отдаленное место) алыс ер; идтй в такую даль! ундай алыс ергә барырға!

ДАЛЬНЕЙШИЙ *прил.* артабанғы, киләсәктәге, алдағы; бынан ары (йәки һун); ◇ в дальнейшем киләсәктә, бынан һун.

ДАЛЬНИЙ *прил.* 1. алыс, йырак; алыстағы, йырактағы; далнее расстояние алыс ара; 2. (о родственниках) алыс, йырак; далнее родство алыс кәрзәшлек; ◇ без дальних слов уратып һөйләмәйенсә, һүззе озакка һузмайынса.

ДАЛЬНОБОЙНЫЙ *прил.* алыска (йәки йыракка) ата торған; дальнобойное орудие алыска ата торған орудие.

ДАЛЬНОВИДНОСТЬ *жс.* алдан күрүсәнлек, алдан күрә белеүсәнлек.

ДАЛЬНОВИДНЫЙ *прил.* алдан күрүсән, алдан күрә белеүсе.

ДАЛЬНОЗОРКИЙ *прил.* алыстан (йәки йырактан) якшы күрүесе.

ДАЛЬНОЗОРКОСТЬ *жс.* алыстан якшы күрүе. йырактан күрүсәнлек.

ДАЛЬНОМЕР *м.* алыслык (йәки йыраклык) үлсәгес.

ДАЛЬНОСТЬ *жс.* алыслык, йыраклык.

ДАЛЬТОНИЗМ *м.* дальтонизм (күззәң кайһы бер төстәрзә айыра алмауы).

ДАЛЬТОНИК *м. разг.* дальтоник (дальтонизм менән иттегәүсе).

ДАЛЬШЕ 1. *сравнит. ст. от прил.* далёкий 1, 2, 3 и нареч. далеко, далёко алысырак, йырағырак; я живу дальше вас от центра мин һезгә караганда үзәктән алысырак торам; 2. *нареч.* (затем) унан һун, шунан һун, һуңнан, унан ары, унан, шунан; дәльше что было? шунан һун нәмә булды?; 3. *нареч.* (больше) тағы ла, артабан; я дальше не стал слушать мин артабан тыңламаным; ◇ дальше (эхать) нәкуда башкаса булдырып булмай, башкаса сара юк; ... булыуы мөмкин түгел.

дам буд. вр. от дать.

ДАМА *жс.* 1. ханым; 2. (в танце) дама (тансала ир менән кушылып бейеүсе катын-кызы); 3. *карт.* дама; пиковая дама пики дамаһы; ◇ дама сәрдица шулт. һөйгән йәр, һөйәркә.

ДАМБА *жс.* дамба (һыу баşыузан һаклау нығытмаһы).

ДАМКА *жс.* (при игре в шашки) дамка; проходить в дамки дамкаға сығыу.

ДАМОКЛОВ: дамөклов меч кыл өстөндә генә тороу.

ДАМСКИЙ *прил.* дама, катын-кызы; дамский портной катын-кыззар кейеме тегеүсе.

дамся буд. вр. от даться.

ДАННЫЕ *мн.* 1. (сведения, показатели) мәғлүмәттәр; по непобным данным тулы булмаған мәғлүмәттәргә караганда; 2. (основания) дәлилдәр, нигеҙзәр; нет достаточных данных егерлек дәлилдәр юк; 3. (способности, качества) сифат, һәләтлек, мөмкинлек; у него есть все данные стать хо-

рбшм певчбм якшы йырсы булырға унын бөтә сифаты килеп тора.

ДАННЫЙ 1. *прич.* бирелгән; *данное* обещание бирелгән вәғәзә; 2. *прил.* (*этот, настоящий*) хәзерге, был, ошо; в *данный* момент хәзерге вақытты; хәзерге мәлдә; *данная величина мат.* бирелгән дәүмәл.

ДАНТИСТ *м.* дантист, теш врачы; теш техниге.

ДАНЬ *жс.* 1. *ист.* яһак; *взимать* дань яһак алыу; 2. *перен.* баһа, хөрмәт, хәзер, ихтирам; *принести* дань уважения хөрмәт күрһәтеү; *отдать* дань кому-чему ихтирам итеү.

ДАР *м.* 1. (*подарок*) бүләк; 2. (*способность, талант*) талант, оҫталык, һәләтлек; *дар речи (слова)* һөйләү һәләтлеге.

ДАРВИНИЗМ *м.* дарвинизм (*хайуан һәм үсәмлектәрҙең тәбиғи һайланыш буйынса килеп сығыу тәғлимәте*).

ДАРВИНИСТ *м.* дарвинсе.

ДАРЁНЫЙ *прил. разг.* бүләк ителгән, бүләк итеп бирелгән, һыйланған; *дарёному коню* в зубы не *смóтрят посл.* бүләк ителгән аттың тешен карамайҙар.

ДАРИТЬ *несов.* 1. *кого-что* бүләк итеү (*йәки* итеп биреү), һыйлау; 2. *кого чем, перен.* (*удостаивать*): *дарить* вниманием иттибар итеү.

ДАРМОЁД *м. разг.* әрәм тамак, икмәк сәрткес.

ДАРОВАННИЕ *с.* һәләт, талант; *природное дарование* тәбиғи һәләт.

ДАРОВАТЬ *сов. и несов.:* *даровать* свободу ирек биреү; *даровать* жизнь ғәфү итеү (*йәки* кисереү, аяу).

ДАРОВИТОСТЬ *жс.* һәләтлелек, талантлылык, зирәклек.

ДАРОВИТЫЙ *прил.* һәләтле, талантлы, зирәк.

ДАРОВОЙ *прил.* буш килгән, түләүһез.

ДАРОМ *нареч.* 1. (*бесплатно*) буш, бушка, бушлай, түләүһез; 2. *разг.* (*дешево*) оҫхо, арзан; я *это* купил *совершенно даром* мин быны бөтөнләй оҫхоҙға алдым; 3. (*бесполезно, напрасно*) *файҙаһызға*, бушка, әрәмгә, юкка, тиккә; *весь день пропал даром* бөтә көн бушка үтте; *даром что...* булыуға карамаҫтан, ... булһа ла; *даром не пройдет что кому* буш кына үтмәс, былай ғына калмаҫ (*азағы насар булыр*).

ДАРСТВЕННЫЙ *прил.:* *дарственная* запись *юр.* бүләк итеү қағызы, документе. *дәст(ся) буд. вр. от дать(ся).*

ДАТА *жс.* дата (*йыл, ай, көн*); *исторические* даты тарихи даталар.

ДАТЕЛЬНЫЙ: *дательный* падёж *грам.* төбәү килеш.

ДАТИРОВАННЫЙ 1. *прич.* даталанған, датаһы куйылған; 2. *прил.* (*имеющий дату*) даталы; *датированный документ* даталы документ.

ДАТИРОВАТЬ *сов. и несов.* *что* вақытын билдәләү, даталау, дата куйыу; *дати́ровать* сөгөнһәҙишм числбә бөгөнгә көндөн датаһын куйыу, бөгөнгә көн менән даталау.

ДАТСКИЙ *прил.* дат, Дания; *датский* азык дат теле.

ДАТЧА́НЕ *мн.* датчандар, даниялылар.

ДАТЧАНИН *м.* датчан.

ДАТЧАНКА *жс.* дат катын-кызы.

ДАТЬ *сов.* 1. *кого-что* биреү; *дать* кнйгу китапты биреү; *за кнйгу ты ско́лько дал?* китап өсөн күпме бирҙен?; 2. *что (устроить, организовать)* ойштороу; *дать* обёд в честь юбиляра юбиляр хөрмәтенә мәжлес ойштороу; 3. *по чему, во что, разг.* (*ударить*) һуғыу, ултыртыу, биреү; *дать* по рукам кулына һуғыу; 4. *повел.* *дай(те)* кана, кайза; *дайте* я вам *помогу* кана, мин һезгә ярзам итәйем; *дать* вбю см. вбля; *дать* *знать* белгертеү; хәбәр итеү; *дать* кля́тву ант итеү; *дать* ма́ху см. мах; *дать* *начало* *чему* башлап ебәреү; *дать* *поня́ть* һиззереү, аңартыу; *дать* *слово* һүз биреү; *дать* *тя́гу см.* тя́га; *не* *дать* в обиду см. обйда; *ни* *дать* *ни* *взять* шулай ук, нәх үзе, һуйып каплаған.

ДАТЬСЯ *сов. разг.* 1. (*легко усвоиться*) еңел бирелеү, еңел үзләшеү; *математика* ему́ *далась* *легко* математика уға бик еңел бирелде; 2. (*стать предметом крайнего интереса*) кызығыу, онотолоу, мауығыу, донъяны онотоу; *далась* *тебё* *эта* *кни́га* донъянды оноттон бит шул китап менән; 3. *перен.* (*поддаться*) бирелеү; *не* *да́ться* в *обма́н* алдыкка бирелмәү.

ДА́ЧА I *жс.* 1. *см.* *дать* I; *да́ча* *показаний* геуаһ биреү, һөйләп биреү; 2. (*порция*) бирем, һалым; *да́ча* *овса́* бер һалым холо.

ДА́ЧА II *жс.* (*загородный дом*) дача (*йәй көнө тороу өсөн каланан ситтә һалынған йорт*).

ДАЧНИК *м.* дачала тороусы (*йәки* йәшәүсе).

ДАЧНЫЙ *прил.* дача; *да́чный* пбезд дача поезы.

да́шь(ся) буд. вр. от дать(ся).

даю́, дае́шь и т. д. наст. вр. от дава́ть.

ДВА *м. и с. числ.* ике; в *двух* *слова́х* ике һүз менән әйткәндә; *в* *два* *счёта* «һә» тигәнсә, бик тиз.

ДВАДЦАТИЛЁТИЕ *с.* 1. (*срок*) егерме йыл; 2. (*годовщина*) егерме йыллык, егерме йыл тулыу.

ДВАДЦАТИЛЁТНИЙ *прил.* 1. (*о сроке*) егерме йыллык, егерме йыл(ға барған); 2. (*о возрасте*) егермәләге, егерме йәшлек (*йәки* йәштәге).

ДВАДЦАТИПЯТИЛЁТИЕ *с.* 1. (*срок*) егерме биш йыл; 2. (*годовщина*) егерме биш йыллык, егерме биш йыл тулыу.

ДВАДЦАТИПЯТИЛЁТНИЙ *прил.* 1. (*о сроке*) егерме биш йыллык, егерме биш йыл(ға барған); 2. (*о возрасте*) егерме биштәге, егерме биш йәшлек (*йәки* йәштәге); 3. (*о юбилее*) егерме биш йыллык, егерме биш йыл тулыу (*ға арналған*).

ДВАДЦАТЫЙ *числ.* егерменсе; *двадцáтый* нбмер егерменсе номер.

ДВА́ДЦАТЬ *числ.* егерме.

ДВА́ЖДЫ *нареч.* 1. ике рәт, ике мәртәбә (*йәки* тапкыр), ике кат; я *два́жды* *был* у негб мин унда ике мәртәбә булдым; 2. (*два* *раза* — *при умножении*) ике ерзә, икен; *два́жды* *пять* — *десять* ике бишең — ун, ике ерзә бик — ун.

ДВЕ *ж. числ. см. два.*
ДВЕНАДЦАТИПЁРСТНЫЙ *прил.:* двенадцатипёрстная книжка *анат.* бөйөн.

ДВЕНАДЦАТЫЙ *числ.* ун икенсе.

ДВЕНАДЦАТЬ *числ.* ун ике.

ДВЕРНОЙ *прил.* ишек; *дверная* рұчка ишек тоткаһы.

ДВЕРЦА *ж.* ишек, бөләкәй ишек; капкас; *дверцы* автомобиля автомобиль ишектәре; *печные дверцы* мейес капкасы.

ДВЕРЬ *ж.* ишек; \diamond *день открытых дверей* инеү көнө (*институтка, эшкә инергә теләуселәрзе институт, предприятие менән таныштырыу көнө*); *ломиться в открытую дверь* асык ишекте дөбөрзәтеү, асык ишекте емереп инеү (*һәр кемгә билдәле булған һәмәне иҗбат инергә тырышыу*); *показать на дверь кому* кыуып сығарыу, ишеккә күрһәтеү; *при закрытых дверях* сит кешеләрҙән башка, сит кешеләрҙе индермәй.

ДВЁСТИ *числ.* ике йөз.

ДВИГАТЕЛЬ *м. 1. тех.* двигатель; реактивный двигатель реактив двигатель; *2. перен.* этәргес, алға этәреүсе (*йәки һөрәүсе*); *наука* — двигатель прогресса фән прогресте алға этәреүсе булып тора.

ДВИГАТЕЛЬНЫЙ *прил. 1.* хәрәкәтләндереүсе, хәрәкәткә килтереүсе; *двигательный нерв* хәрәкәтләндереүсе нервы; *2. хәрәкәт, хәрәкәт итеү; двигательные навыки* хәрәкәт күнекмәләре.

ДВИГАТЬ *несов. 1. что (перемещать)* шылдырыу, күсереү, кузғатыу; *двигать шкаф* шкафты кузғатыу; *2. чем (шевелить)* һелкетеү, кыбырзатыу, кыймылдатыу; *двигать пальцами* бармактарҙы кыбырзатыу; *3. кого-что, перен. (направлять)* юнәлдереү, ебареү; *4. что, перен. (содействовать развитию)* үстереү, алға ебареү; *двигать науку* фәнде алға ебареү; *5. что (приводить в движение)* хәрәкәткә килтереү, хәрәкәтләндереү; *6. кого-что, перен. (побуждать)* йөрөтөү, кузғатыу, сәбәп булуу; *им движит чувство* жәлосты ул йәлләгәндән генә йөрөй.

ДВИГАТЬСЯ *несов. 1. (перемещаться)* хәрәкәт итеү, хәрәкәттә булуу; *2. (шевелиться)* һелкенеү, кыбырзау, кыймылдау; *не двигайся!* кыбырзама!; *3. разг. (отправляться)* кузғалыу, хәрәкәткә килеү; *4. страд. к* двигать 1, 3—6.

ДВИЖЕНИЕ *с. в разн. знач.* хәрәкәт; *движение рук* кул хәрәкәте; *рабочее движение* эшселәр хәрәкәте; *движение сторонников* мйра тыныслык яклылар хәрәкәте; *трамвайное движение* трамвай хәрәкәте; *правила* үлчнчногo движения урам хәрәкәте кағизәләре; *служба* движения *ж.-д.* тимер юл хәрәкәте хезмәте.

ДВИЖИМОСТЬ *ж. юр.* күсмә милек.

ДВИЖИМЫЙ *прич.* рухланып (*йәки дәртләнеп*) эш итеүсе; *движимый* чувством любви к родине ватанға мөхәббәт хисе менән рухланып эш итеүсе; \diamond *движимое имущество юр.* күсмә милек.

ДВИЖОК *м.* движок (*1. күсәр буйлап шыуып йөрөүсе механизм* өлөшө; *2. киң ағас* көрәк; *3. разг.* бөләкәй генә двигатель).

ДВИЖУЩИЙ *1. прич.* хәрәкәтләндереүсе, хәрәкәткә килтереүсе, кузғатыусы; *2. прил. (направляющий)* юнәлеш биреүсе, юнәлдергес; *движущие силы* революции революцияға юнәлеш биреүсе көстәр.

ДВИНУТЬ *сов. и однокр. 1. см.* двигать; *2. кого и без доп., прост. (ударить)* тондороу, һалыу, кундырыу; *двинуть в ухо* қолак төбөнә тондороу.

ДВИНУТЬСЯ *сов. см.* двигаться.

ДВОЕ *числ.* ике, икәү; *двое суток* ике тәүлек, ике көн; *нас было двое* без икәү инек; \diamond *на своих (на) двойх шутл.* пар туры менән, пар турыны егеп (*йәйәү*).

ДВОЕ = *кушма һүзәрҙең ике»* мәғәнәһен аңлаткан беренсе өлөшө, мәҫ. *двоеточные* ике нөктә.

ДВОЕВЛАСТИЕ *с.* ике власлелек.

ДВОЕДУШИЕ *с.* ике йөзлөк.

ДВОЕДУШНЫЙ *прил.* ике йөзлө.

ДВОЕЖЁНСТВО *с.* ике катынлылык.

ДВОЕТОЧИЕ *с.* ике нөктә.

ДВОЕЧНИК *м. разг.* икеле (*йәки* насар) билдәләре алыусы.

ДВОИТЬСЯ *несов. обычно безл.* ике (*йәки куш*) булып күренеү; *двоиться в глазах* күзгә икәү (*йәки куш*) булып күренеү.

ДВОЙКА *ж. 1. (цифра)* ике; *2. (оценка)* икеле билдәһе, ике; *3. карт.* икелек; *4. спорт.* ике ишкәкле көмә.

ДВОЙНИК *м. 1.* окшаш кеше; *2. разг. (один из близнецов)* иғезәктәрҙән береһе; *3. (сдвоенный предмет)* куш; *орех-двойник* куш сәтләүек.

ДВОЙНОЙ *прил. 1. (удвоенный)* икеләтә; *двойной расход* икеләтә сығым; *2. (двусторонний)* ике иңле; *двойная материя* ике иңле материя; *3. (состоящий из двух однородных частей)* ике қатлы; *двойные рамы* ике қатлы рам; \diamond *вести двойную игру* ике йөзлөлөк күрһәтеү.

ДВОЙНЯ *ж.* иғез.

ДВОЙСТВЕННОСТЬ *ж. 1. (противоречивость)* ике яклылык, икеләнәүсәнлек; *2. (двуличность)* ике йөзлөлөк.

ДВОЙСТВЕННЫЙ *прил. 1. (противоречивый)* ике яклы, икеле; *двойственное решение* ике яклы қарар; *2. (двуличный)* ике йөзлө; *двойственная политика* ике йөзлө политика.

ДВОР *м. 1.* кура; *въехать во двор* кураға инеү; *колхозный двор* колхоз кураһы; *2. (крестьянское хозяйство)* йорт; *в колхозе сто дворов* колхозда йөз йорт; *3. ист. (царский)* батша һәм һарай халкы; \diamond *гостинный двор* сауза итеү рәте; *монетный двор* ақса һуғыу йорто; *на дворе* урамда, тышта; *ни колá ни двора́ погов.* қаккан қазығы ла юк; *постоялый двор см.* постоялый; *прийтись ко двору́ 1) (о человеке)* окшау, тура килеү; *2) (о животных)* төҫ биреү, килешеү.

ДВОРЕЦ *м.* һарай; *Дворец съездов* Съездар һарайы; *Дворец культуры* Култура һарайы; *Дворец пионеров* Пионерҙәр һарайы.

ДВОРЕЦКИЙ *м.* баш лакей (*баярҙар, байҙар йортонда хезмәтсе*).

ДВОРНИК *м.* дворник.

ДВОРНЯГА, ДВОРНЯЖКА *ж. разг.* йорт вте.

ДВОРОВЫЙ *прил.* 1. йорт; дворовые постройки йорт каралтылары; 2. *ист.*: дворовые люди помещик йортондагы хезмәтсә кешеләр; 3. *в знач. суц. м. ист.* помещик йортондагы хезмәтсә; музыканты из дворовых помещик йортондагы хезмәтселәр араһынан сыткан музыканттар.

ДВОРЦОВЫЙ *прил.* һарай; \diamond дворцовый переворот һарай перевероты.

ДВОРЯНИН *м.* дворян.

ДВОРЯНКА *ж.* дворянка.

ДВОРЯНСКИЙ *прил.* дворян; дворянское сословие дворяндәр сословиене.

ДВОРЯНСТВО *с.* 1. дворяндәр сословиене; 2. (*звание дворянина*) дворянлек званиене; 3. *собр.* дворяндәр.

ДВОЮРОДНЫЙ *прил.* ике туған; двоюродный брат ике туған ағай (*старший*); ике туған кусты (*младший*).

ДВОЯКИЙ *прил.* ике төрлө, ике яклап, ике яклы; двойное значение ике төрлө мәғәнә; двойкая польза ике яклап файза.

ДВОЯКО *нареч.* ике төрлө, ике юл менән; эту задачу можно решить двойко был мәсьәләне ике юл менән сығарып була.

ДВОЯКОВОГНУТЫЙ *прил.* ике яғы (ла) өскә бөгөлгән, ике яғы (ла) батынғы; двояковогнутое стекло ике яғы (ла) батынғы быяла.

ДВОЯКОВЫПУКЛЫЙ *прил.* ике яғы (ла) калкыу (*йәки* кабарынкы).

ДВУ = кушма һүзәрҙәң «ике» мәғәнәһен аңлаткан беренсе өлөш, мәс. двугорбый ике үркәсле.

ДВУБОРТНЫЙ *прил.* ике яклы, ике якка каптырмалы; двубортный пиджак ике якка каптырмалы пинжәк.

ДВУГЛАВЫЙ *прил.* ике башлы; \diamond двуглавый орёл сәмреғош.

ДВУГРАННЫЙ *прил.* ике кырлы.

ДВУГРИВЕННЫЙ *м. разг.* егерме тинлек.

ДВУДОЛЬНЫЕ *мн. бот.* ике өлөшлө; двудольные растения ике өлөшлө үсемлектәр.

ДВУДОМНЫЕ *мн. (ед. двудомное с.) бот.* ике өйлө (*аталык һәм инәлек сәскәләре ике айырым заттарҙа булған үсемлектәр*).

ДВУЖИЛЬНЫЙ *прил.* 1. ике тынлы, ике катлы; двухильный провод ике катлы провод; 2. *прост.* (*выносливый, крепкий*) сызам, кеслө, нык.

ДВУЗНАЧНЫЙ *прил.* ике урынлы; двузачное число *мат.* ике урынлы һан.

ДВУКОЛКА *ж.* ике тәгәрмәсле арба, куян арба.

ДВУКРАТНЫЙ *прил.* ике тапкыр (*йәки* кат, мәртәбә) арттырылған, икеләтә арттырылған.

ДВУКРЫЛЫЙ *прил.* 1. ике канатлы; 2. *в знач. суц.* двукрылые *мн.* зоол. ике канатлылар (*пар канатлы бөжәктәр*).

ДВУЛЕТНИЙ *прил. см.* двухлётный.

ДВУЛИКИЙ *прил. см.* двуличный.

ДВУЛИЧИЕ *с.*, **ДВУЛИЧНОСТЬ** *ж.* ике йөзлөлөк.

ДВУЛИЧНЫЙ *прил.* ике йөзлө.

ДВУНОГИЙ *прил.* ике аяклы.

ДВУОКИСЬ *ж. хим.* икеләтә әсемә, икеләтә окись.

ДВУПОЛЫЙ *прил.* 1. *биол.* хөнәсә, кыз-тәкә; 2. *бот.* ике енеслө (*аталык һәм инәлек ағзалары бер сәскәлә булған үсемлек*).

ДВУПОЛЬЕ *с. с.-х.* ике баһулылык.

ДВУРУЧНЫЙ *прил.* ике тоткалы; двухручная пила ике тоткалы быскы.

ДВУРУШНИК *м.* ике йөзлө кеше, иблес. **ДВУРУШНИЧАТЬ** *несов.* ике йөзлөләнәү; иблесләнәү.

ДВУРУШНИЧЕСТВО *с.* ике йөзлөлөк.

ДВУСКАТНЫЙ *прил.*: двускатная крыша ике яклы кыйык (*ике яклап кына ябылған кыйык*).

ДВУСЛОЖНЫЙ *прил.* ике ижекле.

ДВУСМЕННЫЙ *прил.* ике сменалы.

ДВУСМЫСЛЕННОСТЬ *ж.* (*двойственность*) ике төрлө мәғәнәлелек, ике төрлө аңларлык булыу.

ДВУСМЫСЛЕННЫЙ *прил.* (*двойственный*) икеле, ике төрлө мәғәнәле, ике төрлө аңларлык.

ДВУСПАЛЬНЫЙ *прил.* ике кешелек; двухспальная кровать ике кешелек карауат.

ДВУСТВОЛКА *ж.* куш көбәк, ике көбәк (*мылтык*).

ДВУСТВОЛЬНЫЙ *прил.* ике көбәкле, куш көбәкле.

ДВУСТВОРЧАТЫЙ *прил.* куш капкас-лы; ике якка асмалы; двухворчатая дверь ике якка асмалы ишек.

ДВУСТИШИЕ *с. лит.* ике юллы шиғыр.

ДВУСТОПНЫЙ *прил. лит.* ике стопалы.

ДВУСТОРОННИЙ *прил.* 1. ике яклы; ике яғы бер төслө, уны-тишкәреһе бер; двустороннее сукно уны-тишкәреһе бер буштау; 2. (*обоюдный*) ике-ара, ике яклы; двустороннее соглашение ике-ара килешәү. **ДВУХ** = *см.* **дву**.

ДВУХ, **двум** *и т. д. род., дат. п. и т. д.* от два, две.

ДВУХВЕСЕЛЬНЫЙ *прил.* ике ишкәкле (*кәмә*).

ДВУХВОСТКИ *мн. (ед. двухвостка ж.) зоол.* айрығойрок, асалы койрок.

ДВУХГОДИЧНЫЙ *прил.* ике йыллык.

ДВУХГОВОДАЛЫЙ *прил.* ике йәшлек; двухгодовалый жеребёнок конан.

ДВУХДНЕВНЫЙ *прил.* ике көнлек.

ДВУХКОЛЕЙНЫЙ *прил.* ике (*йәки* куш) колеялы; двухколейная железная дорога ике колеялы тимер юл.

ДВУХКОЛЕСНЫЙ *прил.* ике тәгәрмәсле.

ДВУХЛЕМЁШНЫЙ *прил.* ике төрәнле.

ДВУХЛЁТИЕ *с.* ике йыллык.

ДВУХЛЁТНИЙ *прил.* 1. (*о сроке*) ике йыллык, ике йыл (ға барған); 2. (*о возрасте*) икеләге, ике йәшлек (*йәки* йәштәге); 3. *бот.* ике йыллык; морковь и капуста — двухлётные растения кишер менән көбестә ике йыллык үсемлектәр.

ДВУХМАЧТОВЫЙ *прил.* ике мачталы.

ДВУХМАЧТОВЫЙ *прил.* ике мачталы карап.

ДВУХМЕСТНЫЙ *прил.* ике урынлы, ике кешелек; двухместное купе ике урынлы купе.

ДВУХМЕСЯЧНЫЙ *прил.* ике айлык.

ДВУХМОТÓРНЫЙ прил. ике моторлы. **ДВУХНЕДЕЛЬНЫЙ** прил. ике азналык. **ДВУХПАЛАТНЫЙ** прил. ике палаталы; **двухпалатный** парла́мент ике палаталы парла́мент.

двухсо́б, двумста́м и т. д. род., дат. п. и т. д. от двести.

ДВУХСОТЛÉТИЕ с. (годовщина) ике йөз йыллык, ике йөз йыл тулыу.

ДВУХСОТЛÉТНИЙ прил. 1. (о сроке) ике йөз йыл (ға барған); 2. (о юбилее) ике йөз йыллык, ике йөз йыл тулыу (ға арналған).

ДВУХСО́ТЫЙ числ. ике йөзөнсө.

ДВУХТА́КТНЫЙ прил. муз., тех. ике тактлы; **двухта́ктная па́уза** ике тактлы пауза; **двухта́ктный дви́гатель** ике тактлы двигателъ.

ДВУХТО́МНИК м. разг. ике томлык китап.

ДВУХФА́ЗНЫЙ прил. эл. ике фазалы.

ДВУХЦВÉТНЫЙ прил. ике төслө, ике буюулы, ике төстөгө.

ДВУХЧАСОВОЙ прил. 1. (длительностью в два часа) ике сәғәтлек; 2. разг. (назначенный на два часа) сәғәт икелә китә (йәки килә) торған; **двухчасовой пбезд** сәғәт икелә китә (йәки килә) торған поезд.

ДВУХЭТА́ЖНЫЙ прил. ике катлы, аслы-өслө.

ДВУЧЛÉН м. мат. ике быуын; бином.

ДВУЯЗЫ́ЧИЕ с. (равноправное существование двух языков) ике теллек.

ДВУЯЗЫ́ЧНЫЙ прил. 1. (пользующийся двумя языками) ике телдә һөйләнә торған, ике телдә һөйләшөсө, ике телле; **двужазы́чное население** ике телдә һөйләшөсө халык; 2. (составленный на двух языках) ике телдә төзөлгән; **двужазы́чный сло́варь** икә телдә төзөлгән һүзлек.

ДЕБАТИ́РОВАТЬ несов. что и без доп. фекер алышыу, бәхәс алып барыу, тикшерер; **дебатировать вопро́с** мәсьәлә буйынса фекер алышыу.

ДЕБАТИ́РОВАТЬСЯ несов. страд. к дебатировать.

ДЕБА́ТЫ только мн. фекер алышыузар, бәхәстәр.

ДЕ́БЕТ м. бухг. дебет (керем-сығым кенәгләрендә аласак бурыстар иҫәп-хисабы).

ДЕ́БЕТОВА́ТЬ сов. и несов. что, бухг. дебет яғына язып куйыу.

ДЕ́БИТ м. спец. дебит (билдәле бер вақыт эсендә күзәүзән сыккан һыузың, нефттән, газдың һ. б. микдары).

ДЕ́БИТО́Р м. бухг. дебитор (бурыслы кеше йәки учреждение).

ДЕ́БОШ м. ғауға, янъял, тауыш.

ДЕ́БОШИ́Р м. ғауғасы, янъял сығарыусы, боласы.

ДЕ́БОШИ́РИТЬ несов. ғауға куптарыу, янъял сығарыу.

ДЕ́БРИ только мн. 1. (непроходимый лес) шырылк; 2. (глухое место) төпкөл, қараңғы (йәки сит, қыр) яқ; 3. перен. буталсық, аңлайышһыз урын (фәндә, техникала һ. б.); заләзәт в дебри нау́ки фән буталсықтарына сумыу.

ДЕ́БЮТ м. дебют (1. сәхнәлә йәки берәй

эш өлкәһендә тәубашлап сығыш яһау; 2. шахмат йәки шашка уйынының башланьыуы).

ДЕ́БЮТА́НТ м. дебютант (берәй эш өлкәһендә беренсе мәртәбә йәки тәубашлап сығыш яһаусы).

ДЕ́БЮТИ́РОВАТЬ сов. и несов. башлап сығыш яһау (сәхнәлә йәки берәй эш өлкәһендә беренсе мәртәбә сығыш яһау).

ДЕ́ВА ж. уст. поэт. кыз; ♠ старая дэва карт кыз, ултырған кыз; **Дэва** астр. Кыз (дондозлок).

ДЕВА́ТЬ(СЯ) несов. см. деть(ся).

ДЕ́ВЕРЬ м. кайнаға (старший брат мужа); кәйнеш (младший брат мужа).

ДЕ́ВИА́ЦИЯ ж. спец. девиация (1. күп тимер массаһының йогонтоһо аркаһында компас уғының меридиан һызығынан тайпылыуы; 2. берәй төрлө сәбәп аркаһында снаряд, пуля юнәлешенәң йәки судно, самолёт барышының үзгәрәүе).

ДЕ́ВИЗ м. девиз (1. үзәңде тотоуза, зштә төп идеяны аңлатқан қысқа әйтәм; 2. конкурска ебәрелгән эсәрзәрзә авторзың исем, фамилияһын алмаштырған һүз, йәшерен култамға; 3. гербка язылған языу).

ДЕ́ВИЦА, ДЭ́ВИЦА ж. уст. см. дэвушка; ♠ красная дэвица кыззәр кеүек оялсан егет. **ДЕ́ВИЧЕСКИЙ** прил. см. дэвичий, дэвичий.

ДЕ́ВИЧЕСТВО с. кыз вақыт, кыз сак; ♠ в дэвичестве кыз сакта.

ДЕ́ВИЧИЙ, ДЭ́ВИЧИЙ прил. кыз; дэвичья красота кыззәр матурлығы (йәки һылыулығы).

ДЕ́ВОЧКА ж. кыз бала, кызыкай.

ДЕ́ВСТВЕННИ́ЦА ж. ғиффәтле кыз, саф кыз.

ДЕ́ВСТВЕННО́СТЬ ж. ғиффәтлелек, сафлык.

ДЕ́ВСТВЕННЫЙ прил. 1. (целомудренный, чистый) ғиффәтле, саф; 2. (нетронутый) кул теймәгән, кеше аяғы басмаған, тейелмәгән; дэвственный земля кул теймәгән ер; дэвственный лес кеше аяғы басмаған урман.

ДЕ́ВУШКА ж. кыз, еткән кыз; дэвушки кыззәр, кыз-қыркын.

ДЕ́ВЧО́НКА ж. разг. кызый, кызыкай.

ДЕ́ВЯНО́СТЬ числ. тухһан.

ДЕ́ВЯНО́СТОЛÉТНИЙ прил. 1. (о сроке) тухһан йыллык; 2. (о возрасте) тухһан йәшлек (йәки йәштөгө), тухһандағы; **дэвяностолетний старик** тухһан йәштөгә-қарт.

ДЕ́ВЯНО́СТЫЙ числ. тухһанынсы; дэвяностые го́ды тухһанынсы йылдар.

ДЕ́ВЯТНА́ДЦАТЬ числ. ун туғыз.

ДЕ́ВЯТЫЙ числ. туғызынсы.

ДЕ́ВЯТЬ числ. туғыз.

ДЕ́ВЯТЬСО́Т числ. туғыз йөз.

ДЕ́ВЯТЬЮ́ нареч. туғыз. =н, туғыз ерзә; дэвятью дэвять — вәсемьдесят о́дин туғыз туғызың — һикһән бер.

ДЕ́ГАЗА́ЦИЯ ж. дегазация (ағыуланған нәмәләрзә-зарарһызландырыу, ағыуынан тазартыу).

ДЕ́ГАЗИ́РОВАТЬ сов. и несов. что ағыуһызландырыу, дегазациялау.

ДЕГЕНЕРАТ м. дегенерат (физик йэки психик яктан зәғиф кеше).

ДЕГЕНЕРАЦИЯ ж. дегенерация (1. организмдәгә биологик һәм психологик билгеләрәң насарлануы, зәғифләнеүе; 2. биол. организм күзәнәктәрненең йэки ағзаларың таркалыу процесә).

ДЕГОТЬ м. дегет; ◇ лóжка дёгтя (в бóчке мёда) см. лóжка.

ДЕГРАДАЦИЯ ж. деградация (артка китеү, бөтөүгә йөз тотоу, насарлана, түбәнәйә бару).

ДЕГРАДИРОВАТЬ сов. и несов. деградация хәленә төшөү, насарлана бару, бөтөүгә йөз тотоу.

ДЕГТЯРНЫЙ прил. дегет; дегетле; дегтярный запах дегет есә; дегтярное мыло дегетле һабын, дегет кушылған һабын.

ДЕГУСТАТОР м. дегустатор (продукттарзы татып карап, уларзың сифатын билдәләүсе кеше).

ДЕГУСТАЦИЯ ж. дегустация (татып карап, продукттың сифатын билдәләү).

ДЕГУСТИРОВАТЬ сов. и несов. что татып карап сифатын билдәләү; дегустировать вино татып карап виноның сифатын билдәләү.

ДЕД м. 1. (отец отца или матери) олатай, бабай; 2. разг. (старик) бабай, карт; ◇ деды и прадеды ата-бабалар; дед-мороз кыш бабай.

ДЕДОВСКИЙ прил. олатай, бабай; дедовские времена олатайзар заманы.

ДЕДУКТИВНЫЙ прил. лог. дедуктив; дедуктивный метод дедуктив метод.

ДЕДУКЦИЯ ж. лог. дедукция (дөйөм положениенән хосуси положениегә килеп фекер йөрөтөү).

ДЕДУШКА м. 1. (отец отца или матери) олатай, бабай; 2. (в обращении к старику) бабай, бабакай.

ДЕЕПРИЧАСТИЕ с. грам. хәл кылым.

ДЕЕПРИЧАСТНЫЙ прил. грам. хәл кылым; деепричастный оборот грам. хәл кылым әйтеме.

ДЕЕСПОСОБНЫЙ прил. 1. книжн. эшкә ыраклы, һәләтле; дееспособный организм эшкә һәләтле организм; 2. юр. юридик хокуклы (юридик характерза булған зште зшләүгә хокуклы һәм үз зштәре өсөн яуаплы).

ДЕЖУРИТЬ несов. дежур итеү, дежурза тороу, дежур булыу.

ДЕЖУРНЫЙ прил. 1. дежурный, дежурза тороусы; 2. в знач. сущ. дежурный м., дежурная ж. дежурный; дежурный по станции станция дежурныйы; 3. (заранее приготовленный) әзер, алдан әзерләнгән; дежурное блюдо әзер аш; 4. в знач. сущ. дежурная ж. (комната) дежурныйзар бүлмәһе.

ДЕЖУРСТВО с. дежурство, дежур тороу.

ДЕЗАВУИРОВАТЬ сов. и несов. кого-что, книжн. риза түгеллекте белдерәү, хокуғын юкка сығару (үз вәкиленең зше менән риза булмаузы йэки ул вәкилдең хокуғын кире алыу тураһында иглан итеү).

ДЕЗЕРТИР м. дезертир.

ДЕЗЕРТИРОВАТЬ сов. и несов. қасыу, қасып йөрөү, дезертирлек итеү.

ДЕЗЕРТИРСТВО с. дезертирлек.

ДЕЗИНСЕКЦИЯ ж. дезинсекция (паразит һәм зарарлы бөжәктәрзә ағыулап кырыу).

ДЕЗИНФЕКТОР м. дезинфектор, дезинфекция яһаусы.

ДЕЗИНФЕКЦИОННЫЙ прил. дезинфекция; дезинфекционная камера дезинфекция камераһы.

ДЕЗИНФЕКЦИЯ ж. дезинфекция.

ДЕЗИНФИЦИРОВАТЬ сов. и несов. что дезинфекция яһау, йоғошһозландыру.

ДЕЗИНФОРМИРОВАТЬ сов. и несов. кого-что бутату, баш катыру (ялған мәғлүмәт биреп).

ДЕЗОРГАНИЗАТОР м. таркатыусы, таркаулык индереусе.

ДЕЗОРГАНИЗАЦИЯ ж. таркаулык, тәртипһезлек, дезорганизация.

ДЕЗОРГАНИЗОВАННЫЙ прил. таркалған, тәртипһез хәлгә килтерелгән, дезорганизацияланған.

ДЕЗОРГАНИЗОВАТЬ сов. и несов. кого-что таркатыу, таркаулык индереү, дезорганизациялау.

ДЕЗОРГАНИЗОВАТЬСЯ 1. сов. и несов. таркалыу, тәртипһез хәлгә килеү, тәртипһезлеккә килеү (йэки төшөү), дезорганизациялану; 2. несов. страд. к дезорганизоваться.

ДЕЗОРИЕНТАЦИЯ ж. см. дезориентировать(ся).

ДЕЗОРИЕНТИРОВАТЬ сов. и несов. кого-что яңылыштыру, яңылыш юлға кертеү (йэки төшөрөү, юнәлдерәү), дезориентациялау.

ДЕЗОРИЕНТИРОВАТЬСЯ 1. сов. и несов. яңылышыу, яңылыш юлға кереү (йэки бағыу); 2. несов. страд. к дезориентировать.

ДЕЙСТВЕННОСТЬ ж. тәфсир итеү көсә, йоғонто яһау көсә, тәфсирлелек.

ДЕЙСТВЕННЫЙ прил. тәфсирле, тәфсир итерлек, йоғонтоло, һенешле; действительное средство тәфсир итерлек сара.

ДЕЙСТВИЕ с. 1. (деятельность; работа) эш, хәрәкәт; 2. юр. (сила, действительность) көсөндә булыу (йэки калыу), көсөн һаклау; договор сохрәняет своё действие четыре годә договор үз көсөн дүрт йыл һаклай; 3. обычно мн. действия (поступки) эш итеү, эш; пресечь самовольные действия баш баштаклыкты туктатырга; предоставить полную свободу действий эш итеүгә тулы ирек бирергә; 4. (воздействие) тәфсир, йоғонто; оказывать своё действие үз тәфсирен яһау; действие лекарства дарыузың тәфсире; 5. (события, о которых идёт речь) вакиға, хәл; действие происходит в Москвё вакиға Мәскәүзә бара; 6. театр. шаршау, пәрзә; пьеса в четырёх действиях дүрт пәрзәлек пьеса; 7. мат. ғәмәл; ◇ военные действия һуғыш хәрәкәттәре.

ДЕЙСТВИТЕЛЬНО нареч. и в знач. вводн. сл. ысынлап та, ысындан да, дөрөсөн дә.

ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ ж. 1. (реальность) ысынбарлык; современная действительность хәзерге ысынбарлык; 2. (подлин-

ность ысынлык, дөрөслөк, хәкикәт; *действительность документа* документтең дөрөслөгө; \diamond *в действительности* ысындан да, дөрөсөн дә.

ДЕЙСТВИТЕЛЬНЫЙ *прил.* 1. (*достоверный, подлинный*) ысын, булган, хак; *действительный факт* ысын факт; 2. (*имеющий силу, годный*) яраклы; билет *действителен на трое суток* билет өс тәүлеккә яраклы; \diamond *действительный залог* грам. төп дәрәжә; *действительная служба* мәжбүри ғәскәри хезмәт; *действительный член* тулы хожуклы ағза.

ДЕЙСТВОВАТЬ *несов.* 1. (*поступать*) өш итеү; *действовать согласно закону* буйынса эш итеү; 2. (*функционировать*) эшләү, йөрөү; телефон не *действует* телефон эшләмәй; 3. (*воздействовать, влиять*) тәъсир итеү, файза биреү, йогонто яһау; *лекарство уже действует* дарыу инде файза бирә; 4. *чем, разг.* хәрәкәт (*йәки* өш) итеү, кузғатыу, эшләтеү; *действовать одной рукой* бер кул менән эш итеү; 5. (*о законах, постановлениях*) көсөндә (*йәки* ғәмәлдә) булыу; *закон действует со дня его опубликования* закон иглан ителгән көндән алып көсөнә инә.

ДЕЙСТВУЮЩИЙ 1. *прич.* эш итеүсә, эшләй торған; 2. *прил.* (*о законах, постановлениях*) көсөндә (*йәки* ғәмәлдә) булған, йөрөп ятқан; *действующие законы* ғәмәлдәге закондар; \diamond *действующие лица* катнашыусылар; *действующая армия* хәрәкәттәге армия.

ДЕК *м. мор.* дек (*судноның абык палубаны*).

ДЕКА *ж. муз.* дека (*кыллы музыка коралында тауышты көсәйтеү такталары*).

ДЕКАБРИСТ *м. ист.* декабрист (*Россияда 1825 йылдың декабрь восстаниенә катнашыусы*).

ДЕКАБРЬ *м.* декабрь.

ДЕКАБРЬСКИЙ *прил.* декабрь; *декабрьское вооружённое восстание* 1905 г. да 1905 йылғы декабрь кораллы восстаниеһе.

ДЕКАДА *ж.* 1. декада, ун көн; 2. декада, ун көнлөк; декада башкирского искусства и литературы в Москве Мәскәүҙә башкорт әзәбиәте һәм сәнғәте декадаһы.

ДЕКАДЕНТ *м. лит., иск.* декадент (*әзәбиәттә һәм сәнғәттә декадентлек вәкиле*).

ДЕКАДЕНТСКИЙ *прил. лит., иск.* декадент, декадентлек; декадентские стихи декаденттәр шиғыры.

ДЕКАДЕНТСТВО *с. лит., иск.* декадентлек (*буржуаз әзәбиәттә һәм сәнғәттә 19 быуат ағағында һәм 20 быуат башында булған реакцион ағым*).

ДЕКАДНИК *м.* ун көнлөк.

ДЕКАЛИТР *м.* декалитр, ун литр.

ДЕКАМЕТР *м.* декаметр, ун метр.

ДЕКАН *м.* декан.

ДЕКАНАТ *м.* деканат.

ДЕКАТИРОВАТЬ *сов. и несов. что* декатировкалау, декатировка яһау (*уатырмаһын өсөн йөн тукманы пар йәки кайнар һыу менән эшкартеү*).

ДЕКАТИРОВАКА *ж. см.* декатировать.

ДЕКАТОННА *ж.* декатонна, ун тонна.

ДЕКВАЛИФИКАЦИЯ *ж.* квалификацияһызлану, квалификацияны юғалту.

ДЕКВАЛИФИЦИРОВАТЬСЯ *сов. и несов.* квалификацияһызлану, квалификацияны юғалту.

ДЕКЛАМАТОР *м.* декламатор, нәфис һүз оҫтаһы.

ДЕКЛАМАЦИЯ *ж.* декламация.

ДЕКЛАМИРОВАТЬ *несов. что и без доп.*

1. (*выразительно читать*) декламация һөйләү; 2. *перен.* (*говорить напыщенно*) күпертеп, кабартып һөйләү.

ДЕКЛАРАТИВНЫЙ *прил.* декларатив, тантаналы; рәсми; *это заявление носит декларативный характер* был белдереү декларатив характерҙә.

ДЕКЛАРАЦИЯ *ж.* 1. (*официальное заявление*) декларация, тантаналы белдереү (*берәй нәмә тураһында рәсми белдереү*); 2. (*документ*) декларация (*кәрәкле моғлүмәттәр язылған кайһы бер рәсми документтарҙең исемен*); *торговая декларация* сауза декларацияһы.

ДЕКЛАРИРОВАТЬ *сов. и несов. что* декларация яһау, иглан итеү.

ДЕКЛАССИРОВАННЫЙ *прил.* синфи йөзөн юғалтқан.

ДЕКЛАССИРОВАТЬСЯ *сов. и несов.* синфи йөзөн юғалту.

ДЕКОЛЬТЕ *с. нескл.* декольте (*катын-кыз күлдәгендә бик нык асык яға*).

ДЕКОРАТИВНЫЙ *прил.* 1. (*служащий для украшения*) декоратив; декоративные растения декоратив үсемлектәр; 2. (*показной, внешне эффектный*) тыштан матур, декоратив; декоративный вид тыштан матур күренеш.

ДЕКОРАТОР *м.* декоратор (*декорациялар яһаусы*).

ДЕКОРАЦИЯ *ж.* 1. театр. декорация (*жуйылған әсәрҙә яраклы итеп сәхнәне бизәй торған нәмәләр*); 2. *перен.* тышкы матурлык, тышкы бизәк, күз буяу.

ДЕКОРИРОВАТЬ *сов. и несов. что* бизәү, матурлау.

ДЕКРЕТ *м.* декрет.

ДЕКРЕТИРОВАТЬ *сов. и несов. что* декретләштереү.

ДЕКРЕТНЫЙ *прил.* декрет; в декретном порядке декрет тәртибендә; \diamond декретный отпуск декреткә сығыу.

ДЕКСТРИН *м. хим.* декстрин, крахмал елемә.

ДЕЛАННЫЙ *прил.* (*искусственный*) яһалма, ялған; деланная улыбка яһалма йылмайыу.

ДЕЛАТЬ *несов.* 1. *что и без доп.* (*действовать*) эшләү; 2. *что* (*производить, изготовлять*) яһау; *делать мебель* мебель яһау; 3. *что* (*продвигаться*) барыу, үтеү, йөрөү; поезд *делает* сәтәтенә етмеш километр йөрөй; 4. *что* (*изготавливать для себя или кого-л.*) тектереү; *я делаю себе костюм* мин үземә костюм тектерәм; 5. *что* итеү; *делать подарок* бүләк итеү; \diamond *делать из мұхи слова* *см.* мұха; *делать* нәчөгә *в знач.*

водн. сл. бер нәмә лә эшләп булмай, бүтән сара юк; ни хәл итәһең; *дѣлать честь кому* 1) (*оказывать уважение*) хөрмәт күрһәтеү; 2) (*являться заслужой*) дәрәжәнән арттырыу; *от něчего дѣлать эш* юктан эш булһын тип.

ДѢЛАТЬСЯ *несов. 1. (становиться)* булыу, җаныу; *погода дѣлается лучше* һауа якшылана бара; *дѣлается темно* безл. караңғылана, караңгы төшә; 2. *разг. (возникать, появляться)* барлыкка килеү, килеп сығыу, *в стенѣ дѣлаются трещины* стенала ярыктар барлыкка килә; 3. *страд. к дѣлать*; \diamond *что там дѣлается?* унда нимә булып ята икән?; *унда нимә бар икән?*; *что ему дѣлается!* уға бер ни зә булмай!, уға нәмә булһын!

ДЕЛЕГАТ *м.* делегат.

ДЕЛЕГАТСКИЙ *прил.* делегат; делегатлык; *делегатское собрание* делегаттар йыйлышы; *делегатский билет* делегатлык билете.

ДЕЛЕГАЦИЯ *ж.* делегация, делегаттар.

ДЕЛЕГИРОВАТЬ *сов. и несов. кого* делегат итеп һайлап ебарәу.

ДЕЛѢЖ *м.*, **ДЕЛѢЖКА** *ж. разг.* бүлеү, бүлеш.

ДЕЛѢНИЕ *с. 1. см. делить 1; 2. мат.* бүлеү, бүлеү ғәмәле; 3. *биол.* бүленеш, үрсәу; *делѣние клеткы* күзәнәктән бүленеше; 4. (*на шкале*) бүлем, бүлге; *делѣния термометра* термометр бүлемдәрә.

ДЕЛѢЦ *м.* малкыуар, эшкыуар.

ДЕЛИКАТЭС *м.* затлы ашамлык.

ДЕЛИКАТНИЧАТЬ *несов. разг.* үтә эзәплелек күрһәтеү, артык несәләненп тороу.

ДЕЛИКАТНОСТЬ *ж.* эзәплелек, нәзәкәтлелек.

ДЕЛИКАТНЫЙ *прил. 1. эзәпле, нәзәкәтле, ипле; деликатный человек* нәзәкәтле кеше; 2. *разг. (щекотливый)* сытырыклы; *деликатный вопрос* сытырыклы мәсәлә.

ДЕЛИМОЕ *с. мат.* бүленеүсе.

ДЕЛИМОСТЬ *ж.* бүленеүсәнлек.

ДЕЛИТЕЛЬ *м. мат.* бүлеүсе.

ДЕЛИТЬ *несов. 1. кого-что (развѣдывать на части)* бүлеү; 2. *что с кем (совместно пользоваться)* бүлешәу; 3. *что с кем, перен.* уртаклашыу; *делить горе и радость* кайғыны һәм шатлыкты уртаклашыу; \diamond *делить шкуру* *неубитого медвѣдя* *погов. соотв.* тыумаған тайзың билән һындырыу; үлтермәгән айыузың тиренән тунау.

ДЕЛИТЬСЯ *несов. 1. мат.* бүленеү, бүленәальү; *десять дѣлится на пять* ун—бишкә бүленә; 2. (*производить раздел имущества*) бүленеп (*йәки айырылып*) сығыу, башка сығыу; 3. *чем* бүлешәу; *делиться* *последним куском* азаккы һыныкка тиклем бүлешәу; 4. *чем, перен.* уртаклашыу; *делиться впечатлениями* тәҗрибә менән уртаклашыу.

ДЕЛО *с. 1. эш; сидѣть без дѣла* эшһез ултырыу; *вы сдѣлали доброе дело* һез якшы эш эшләнәгез; 2. *мн. делѣ* эштәр; *делѣ идут хорошо* эштәр якшы бара; 3. (*деловая надобность*) йомош; *у меня к вам есть дело* минән һезгә йомошом бар; 4. (*обстоятельство, вещь, явление*) мәсәлә, эш; *не в том дело* мәсәлә унда түгел; 5. (*событие*) хәл,

вакиға; это дело было давно был хәл күптән булғайны; 6. *канц. дело (документтар папкаһы);* *подшить к делу* дѣлоға тегеп куйыу; \diamond *ближе к делу!* мәсәләгә якшынырак!; *в самом деле* ысынлап та, ысындан да, дөрөҗән дә; *в чѣм дело?* нәмә булды?; *ни булған?*; *главное дело см. главный;* *дело вкуса* кемгә нәмә окшай, кем нәмә теләй, кем нәмә ярата; *дело в шляпе* эш беште, эш бешә; *дело мастера бойтся погов.* эш ошта жулында; *дело привычки* кем нәмәгә күнеккән, ғәзәтләнгән; *дело случая* ораклы хәл; *другое дело* был икенсе эш; *улай булһа, эш башка*; *за дело урынлы, тейешле, эш өсөн*; *за малым делом* *стало эш* юкта ғына туктап калды; *и дело с концом* шуның менән эштә бөттө; *иметь дело с кем-чем* эш итеү; *как делѣ?* эштәр нисек?; *мѣжду делом* бушаған арала, эш араһында; *моѣ дело* *маленькое* мин бәләкәй кеше; *моѣ дело* *сторонѣ* *миной* эшем (*йәки кысылышым*) юк; *не у дел эшһез, эштә кайнамау; первым делом* *иң тәүгә, иң элек, башта*; *то и дело* әленән-әле, туктауһыз, өзләкһөз; *то ли дело* *бына* *исмаһан, бөтөнләй башка, эш башкаса.*

ДЕЛОВИТОСТЬ *ж.* эшлеклелек, булдыктылык.

ДЕЛОВИТЫЙ *прил.* эшлекле, булдыклы, конар.

ДЕЛОВОЙ *прил. 1. эш; деловая бумага* эш қағызы; *деловой разговор* эш тураһында һөйләшәу; *деловая поездка* эш менән барыу; 2. (*толковый, делный*) эш, эшлекле, эшкә һәләтле; *деловой человек* эшлекле кеше.

ДЕЛОПРОИЗВОДИТЕЛЬ *м.* эш башкарыусы.

ДЕЛОПРОИЗВОДСТВО *с.* эш башкарыу.

ДЕЛЬНЫЙ *прил. 1. эшлекле, уңған, булдыклы; делный работник* эшлекле работник; 2. (*нужный, умственный*) мөһим, әһәмиәтле; *дельное предложение* мөһим тәкдим; 3. (*умный, основательный*) асыллы, төплә; *дельная мысль* асыллы фекер.

ДЕЛЬТА I *ж.* дельта (*грек алфавитендә дүртенсе хәрәф исеме*); \diamond *дельта-лучи физ.* дельта-нурҙар.

ДЕЛЬТА II *ж. геогр.* дельта (*йылғаның бер нисә тармакка бүленеп, икенсе йылғаға йәки диңгезгә койған урыны, тамағы*).
ДЕЛЬФИН *м.* дельфин (*диңгезгә йәшәүсе һөтимәр хайуан*).

ДЕЛЯГА *м. разг.* эшем эйәһе.

ДЕЛЯНКА *ж.* диләнкә.

ДЕЛЯЧЕСКИЙ *прил.* эшем эйәһендәй.

ДЕЛЯЧЕСТВО *с.* эшем эйәһе булыу.

ДЕМАГОГ *м.* демагог (*демагогия менән шөгәлләнәүсе кеше*).

ДЕМАГОГИЧЕСКИЙ *прил.* демагогик; *демагогическое выступление* демагогик сығыш.

ДЕМАГОГИЯ *ж.* демагогия (*берәй максатка ирешәу өсөн ялған вәғәзәләр биреп, ике йөзләненп, бик нык аңлы булмағандарҙы үзәнә каратырға тырышыу*).

ДЕМАРКАЦИОННЫЙ *прил.:* демаркационная линия *демаркация* һызығы (1. *вакытлыса килешәу ваҡытында дошман ғәс-*

карзәрзе айырып тора торған һызык; 2. еңелгән дәүләттең территорияһын оккупация зоналарына бүләүсе һызык; 3. мед. организмдең үле тукумаһынан сәләмәт өлөшөн айырыусы һызык).

ДЕМАРКАЦИЯ ж. демаркация (1. бер-береһенә йәнәш ике дәүләт территорияһы араһындағы сикте билдәләү; 2. мед. организмдең үле тукумаларын сәләмәт өлөштәрәнән айырыу).

ДЕМАСКИРОВАТЬ сов. и несов. кого-что, воен. маскировкаһы ташлау.

ДЕМИЛИТАРИЗАЦИЯ ж. демилитаризация (берәй дәүләткә хәрби промышленность булдырыуы һәм ғәскәр топтоуы тыйыу; коралһызландырыу).

ДЕМИСЕЗОННЫЙ прил. язлы-көзлө кейә торған, язғы-көзгө; демисезонное пальто язғы-көзгө пальто.

ДЕМОБИЛИЗАЦИОННЫЙ прил. демобилизация; демобилизационный план демобилизация планы.

ДЕМОБИЛИЗАЦИЯ ж. демобилизация (1. ғәскәри хезмәттән бушаттыу; 2. кораллы көстәрзе һәм халык хужалығын һуғыш хәләнен тыныс хәлгә күсерү).

ДЕМОБИЛИЗОВАННЫЙ прил. 1. демобилизацияланған; 2. в знач. суц. м. демобилизация менән кайткан һалдат.

ДЕМОБИЛИЗОВАТЬ сов. и несов. кого-что демобилизациялау.

ДЕМОБИЛИЗОВАТЬСЯ 1. сов. и несов. демобилизацияға эләгәү; 2. несов. страд. к демобилизова́ть.

ДЕМОГРАФИЯ ж. демография (статистикала халықтың составын, һанын, үҫешен өйрәнә торған бүлеге).

ДЕМОКРАТ м. демократ (1. буржуаз демократик партия ҫлене; 2. демократия яклы кеше; 3. уст. киң хезмәтсән массалар кеүек көн күреүсе).

ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ ж. демократлаштырыу, демократлашыу.

ДЕМОКРАТИЗОВАТЬ сов. и несов. кого-что демократлаштырыу.

ДЕМОКРАТИЗИРОВАТЬСЯ 1. сов. и несов. демократлашыу; 2. несов. страд. к демократизировать.

ДЕМОКРАТИЗМ м. демократизм, демократлык.

ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ прил. 1. демократик; демократический строй демократик королюш; 2. уст. демократтарса, ябай.

ДЕМОКРАТИЧНЫЙ прил. см. демократический 2.

ДЕМОКРАТИЯ ж. демократия.

ДЕМОН м. иблес.

ДЕМОНИЧЕСКИЙ прил. 1. иблес кеүек; 2. перен. демоник (бөтә кеше тарафынан кабул ителгәнде ыңкар итеүсе, көслә характерле.)

ДЕМОНСТРАНТ м. демонстрант.

ДЕМОНСТРАТИВНЫЙ прил. 1. күрһәтмә, күрһәтмәле; демонстрaтивный метод преподавания укытыуҙа күрһәтмәле метод, укытыу өлкәһендә күрһәтмә метод; 2. (вызывающий, подчёркнутый) демонстрaтив рәүештә, протест йөзөнән, асыҡтан-асыҡ күрһәтәп (йәки белгертеп); демон-

стрaтивный ухóд демонстрaтив рәүештә сығып китеү.

ДЕМОНСТРАТОР м. демонстрaтор, демонстрациялаусы (берәй нәмә күрһәтәүсе кеше).

ДЕМОНСТРАЦИЯ ж. 1. демонстрация (ойошқан массаның иҫтимағи-политик берҙәмлеген күрһәткән сығыш); 2. воен. демонстрация (дошмандың диккәтен төп операциянан ситкә юнәлдереү өсөн эшләнгән хәрәкәт); 3. (показ) күрһәтәү; демонстрация научного фильма фәнни фильм күрһәтәү.

ДЕМОНСТРИРОВАТЬ сов. и несов. 1. (принять участие в демонстрации) демонстрацияға қатнашыу; 2. кого-что (показывать) күрһәтәү.

ДЕМОНТАЖ м. тех. һүтеү, кутарып алыу, демонтажлау; демонтаж оборудованя корамалды һүтеү.

ДЕМОНТИРОВАТЬ сов. и несов. что, тех. һүтеү, кутарып алыу, демонтажлау.

ДЕМОРАЛИЗАЦИЯ ж. 1. (моральное разложение) бозоклокка бирелеү, таркалыу; 2. (упадок духа, дисциплины) дисциплина бозолоу, рух төшөү.

ДЕМОРАЛИЗОВАТЬ сов. и несов. кого-что мораль яктан таркалыу.

ДЕМПИНГ м. демпинг (конкуренцтәрзе кысырыклап сығарыу уйы менән сит илдәрзе тауарзы үз хакынан арзанға һаттыу).

ДЕНАТУРАЛИЗАЦИЯ ж. юр. денатурализация (билдәле бер дәүләт граждaнлығынан сығыу).

ДЕНАТУРАТ м. денатурат.

ДЕНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ ж. денационализация (1. милли үзенсәлектәрзе югалтыу — культура, тел һ. б.; 2. национализацияланған милекте элекке хужаларына кайтарып биреү).

ДЕНАЦИОНАЛИЗИРОВАТЬ сов. и несов. кого-что денационализациялау (национализацияланған милектәрзе элекке хужаларына кайтарып биреү).

ДЕНАЦИФИКАЦИЯ ж. денацификация (элекке фашистик илдәрзе фашизм, нацизм калдыктарын бөтөрөгә юнәлдерлән саралар).

ДЕНДРОЛОГИЯ ж. бот. дендрология (ботаниканың ағастарзы һәм кыуақтарзы өйрәнә торған бүлеге).

ДЕНЕЖНЫЙ прил. 1. акса; денежная реформа акса реформаһы; денежная помощь аксалата ярҙам; 2. разг. (богатый) аксалы, бай; < денежно-вещевая лотерея акса-эйбер лотереяһы.

ДЕННИЦА ж. уст. поэт. 1. таң; лучи денницы таң нурҙары; 2. (утренняя звезда) таң йондозо.

ДЕННО: дәнно и нощно көнөн-төнөн, көнө-төнө.

ДЕНОНСИРОВАТЬ сов. и несов. что, дипломатиялау итеү (берәй дәүләттең ике арала төзөлгән договорҙан баш тартыуы һәм уның ғәмәлдән сығыуы тураһында алдан белдереүе).

дәнү(сь), дәнешь(ся) и т. д. буд. вр. от дёть(ся).

ДЕНЩИК м. денщик.

ДЕНЬ м. көн; солнечный день сыуак көн, аяз көн; \diamond день в день билгелэнгән көндә, һис кискертмәй; үз вақытында; день-деньской көн буйына; день и ночь көн-төн, көнөн-төнөн; дни сочтеный көндәре һанаулы; изо днй в дён көн һайын, өзлөкһез; һәр көн; на днйх ошо көндәрзә, тиз арала; повестка дня, порядок дня көн тәртибе; (расти) не по дням, а по часам көнләп кенә түгел, сәгәтләп (үсөү); со дня на день 1) (с одного дня на другой) көндән-көнгә; 2) (в ближайшее время) яқын көндәрзә, ошо арала, тиз арала; средь бела дня см. бёлый; счётанные дни иҗәплә (йәки һанаулы) көндәр; чёрный день кара көндәрзә.

ДЕНЬГИ только мн. акса; наличные деньги кулда булған акса, кула акса; \diamond при дёнйгах (быть) аксалы булыу, янда акса йөрөтөү; ни за какие дёнйги! эллә ни бирһән дә булмай!, ат башындай алтын бирһән дә булмай.

ДЕПАРТАМЕНТ м. департамент (1. Францияла административ-территориаль округ; 2. элек Россияла һәм кайһы бер сит илдәрзә юғары административ һәм суд учреждениеләре бүлектәренә исемә; 3. АКШ-та һәм Швейцарияла министерство).

ДЕПЕША ж. депеша (1. ашығыс дипломатик белдерү; 2. уст. телеграмма).

ДЕПО с. нескл. депо (паровоздар, вагондар куйыу һәм тәзәтү урыны); \diamond пожарное депо пожар депоһы.

ДЕПОЗИТ м. фин. депозит (кредит учреждениеһенә һақлау йәки кредиторға биреү өсөн иңдерелгән акса һәм киммәтлә кағыздар).

ДЕПОЗИТОР м. фин. депозитор (депозитка иңдергәсе, биреүсе).

ДЕПОНИ́Т м. фин. депонент (депозитка акса йәки киммәтлә кағыз иңдергән кеше).

ДЕПОНИ́РОВАТЬ сов. и несов. что, фин. депозитка иңдеру (йәки биреү).

ДЕПРЕССИВНЫЙ прил. депрессив; депрессивное состояние мед. депрессив хәл.

ДЕПРЕССИ́Я ж. 1. ж. депрессия, торғонлок (илдәк хужалык тормошонда төшөнкөлөк, торғонлок); 2. мед. рух (йәки күнел) төшөнкөлөгә.

ДЕПУТА́Т м. депутат.

ДЕПУТА́ТСКИЙ прил. депутатлык; депутатский мандат депутатлык мандаты.

ДЕПУТА́ЦИЯ ж. депутация, вәкилдәр.

ДЕРБИ с. нескл. спорт. дерби, йәш аттар сабышы.

ДЕРВИ́Ш м. дәрүиш.

ДЕРГА́ТЬ несов. 1. кого-что (тянуть, тащить) тартыу; 2. что, разг. (видёрживать) йолкоу; дёргать лён етен йолкоу; 3. что, разг. курыу, алдыруу, һурзыруу, дёргать зүбы теш алдыруу (йәки һурзыруу); 4. кого-что, перен. (беспокоить) борсоу, йөзәтәү, тенкәгә тейеү; 5. безл. кого-что тартыу, тартышыу; бровь дёргает каш тарта; у меня дёргает палец минец бармак тартыша.

ДЕРГА́Ч I м. зоол. тартай.

ДЕРГА́Ч II м. тех. һурғыс, қазау һурғыс.

ДЕРЕВЕНЕ́ТЬ несов. ойоу, катыу (тан-дең ойоп иҗәкләнәүе).

ДЕРЕВЕНСКИЙ прил. ауыл; деревенский житель ауыл кешеһе.

ДЕРЕВНЯ́ ж. ауыл; вся деревня на сенокосе бөтә ауыл бесәндә.

ДЕРЕВО с. ағас; хвйное дёрво ылыслы ағас; дёрво для постройки тәзәү ағасы; \diamond родовое дёрво шәжәрә, тайра.

ДЕРЕВООБДÉЛОЧНИК м. ағас эшкәртеүсе.

ДЕРЕВООБДÉЛОЧНЫЙ прил. ағас эшкәртеү; деревообдёлочный цех ағас эшкәртеү цехы.

ДЕРЕВООБРАБАТЫВАЮЩИЙ прил. ағас эшкәртеү; деревообрабатывающая промышленность ағас эшкәртеү промышленносе.

ДЕРЕВООБРАБО́ТКА ж. ағас эшкәртеү. **ДЕРЕВЯНИ́СТЫЙ** прил. 1. ағас һымак; деревянистое строение вещества тәзәләшә ағас һымак матдә; 2. перен. (твёрдый, несочный) ағас кеүек каты, ағастай; деревянистое яблоко ағас кеүек каты алма.

ДЕРЕВЯ́ННЫЙ прил. 1. ағас; деревянный дом ағас өй; 2. перен. (нев्यразительный) тупаҗ, тун, йәнһез; деревянное лицо тун сырай; \diamond деревянное масло ағас майы (зайтун майының түбән сорты).

ДЕРЕВЯ́ШКА ж. 1. ағас киҗәге, түмәр; 2. разг. (деревянная нога) ағас аяк.

ДЕРЖА́ВА ж. держава (1. халык-ара политика йогантоһо зур булған бойондоргоһоз дәулат; 2. ист. монархия власенә символы булған өстө тәрелә алтын шар).

ДЕРЖА́ВНЫЙ прил. высок. уст. 1. юғары (йәки сикһез) власлә; державный владыка юғары власә эйәһе; 2. перен. (могучий, величественный) кеүәтлә, көслә, мөһабәт.

ДЕРЖА́ТЕЛЬ м. 1. хужа, эйә, биләүсе; держатель займа заём хужаһы; 2. тех. тоткос, тотторгос, кыстырғыс; держатель для бумаг кағыз тотторгос.

ДЕРЖА́ТЬ несов. 1. кого-что, в разн. знач. тотоу, тотоп тороу; плотина дёржит воду быуа һыузы тотоп тора; держать жильцов квартирантар тотоу; 2. что (класть, помещать) тотоу, һақлау; держать дёнйги в сберкассе ақсаны һақлык кассаһында тотоу; 3. кого-что (владеть кем-чем-л.) асрау; держать корову һыйр асрау; \diamond держать в руках кого кулга алыу; нык тотоу; держать за ворот см. вóрот I; держать пари см. парй; держать речь телмәр һөйләү; держать своё слово һүзәндә тороу; держать себя үзәнде тота беләү; держать ўхо вóстрó см. вóстрó; держать язык за зубами см. язык; держи карман шире тот қапсығынды.

ДЕРЖА́ТЬСЯ несов. 1. за кого-что тотоноу, тотоноп тороу; 2. (быть укрепленным, удерживаться) тороу, эләгеп тороу; пүговица әлә-әлә дёржится теймә сак эләгеп тора; 3. (вести себя каким-л. образом) үзән тотоу; он дёржится очень скромно ул үзән бик бақалкы тота; 4. (не сдаваться, сопротивляться) бирелмәү, нык тороу; 5. (сохраняться) һақлануу; обйчан дёржатыся

дблго гөрөф-гәзәт озақ һаклана; 6. (сдерживаться) бирешмәү, сызау, түзәү; 7. (дорожить кем-чем-л.) йәбешеп ятыу; он держится за старое ул искегә йәбешеп ята; 8. *прям.* и *перен.* (придерживаться) тороу, булыу; барыу, һуктырыу; держаться мнѣния фекерзә тороу; держаться правой стороны уң яктан барыу, уңға һуктырыу; держаться в стороне ситтә тороу; 9. *страд.* к держать; ◇ только держись сызап кына тор!; держись! бирешмә!

ДЕРЗАНИЕ *с.* дәрт, ынтылыш; теләк; йоношские дерзания йәшлек дәрте.

ДЕРЗАТЬ *несов.* на что и с *неопр.* кыйыулык (йәки базнат) итеү, тәуәккәлләү.

ДЕРЗИТЬ *несов.* кому и без *доп.*, *разг.* тупаҫ һүззәр әйтеү, тупаҫ яуап кайтарыу, карыплашыу, әрепләшәү.

ДЕРЗКИЙ *прил.* 1. (*грубый; вызывающий*) тупаҫ, әзәпһез, асыу килтергес; дерзкий ответ тупаҫ яуап; 2. (*смелый*) кыйыу, куркыуһыз.

ДЕРЗНОВЕНИЕ *с.* *высок. уст.* кыйыуынтылыш, изге талпынуу.

ДЕРЗНОВЕННЫЙ *прил.* *поэт.* үтәкыйыу, үтә тәуәккәл, үтә базнатлы.

ДЕРЗНУТЬ *сов. см.* дерзать.

ДЕРЗОСТЬ *ж.* тупаҫлык, әзәпһезлек.

ДЕРИВАЦИЯ *ж. спец.* деривация (1. *воен.* снарядтең йәки пулянең осканда ситкә тайпылыуы; 2. *йылғаның үзәнәнән һыузы ситкә ебарәү*).

ДЕРМАТИН *м.* дерматин (тукыма).

ДЕРМАТИНОВЫЙ *прил.* дерматин; дерматиновый переплёт дерматин тыш (*китаптың*).

ДЕРМАТОЛОГ *м.* дерматолог (*тире ауырыулар врачы*).

ДЕРМАТОЛОГИЯ *ж.* дерматология (*медицинала тире ауырыуларын өйрәнә һәм дарыулай торған бүлек*).

ДЁРН *м.* кәҫ, кыртыш.

ДЕРНОВЫЙ *прил.* кәҫ; дерновая крыша кәҫ түбә.

ДЁРНУТЬ *сов. и однокр. см.* дёргать 1, б; ◇ *чёрт дёрнул кого* эт кушқанмы ни, шайтан қотортқандыр инде.

ДЁРНУТЬСЯ *сов. и однокр. см.* дёргаться. деру(сь), дерёшь(ся) и *т. д. наст. вр. от* драть(ся).

ДЕРЮГА *ж.* каты киндер, капсык (йәки турпыша) киндере (*вид грубой ткани*); сепрак балаҫ (*половик*).

ДЕСАНТ *м. воен.* десант (1. *дошман территорияһына гәскәр төшөрөү*; 2. *дошман территорияһына төшөрөлгән гәскәр*).

ДЕСАНТНИК *м. воен.* десантник.

ДЕСАНТНЫЙ *прил.* *воен.* десант; десантные войска десант гәскәрзәре.

ДЕСЁРТ *м.* десерт (*аштан һуң бирелә торған тәмле ашамлык йәки эсемлек*).

ДЕСЁРТНЫЙ *прил.* десерт; десертное блюдо десерт ашамлык.

ДЕСКАТЬ *частица разг.* имеш, йәнәһе; икән ти; ты, дескать, сам виноват имеш, һин үзең гәйепле.

ДЕСНА *ж. анат.* сирса, теш ите, теш казаны.

ДЕСПОТ *м.* 1. *ист.* деспот (*боронго*

көнсығыш кол биләүселек йәмғиәтендә сикләнгән власть менән Үз белдегенсә эш йөрөтөүсә хахим); 2. *перен.* деспот, йырткыс, залим (*башкаларзың теләге менән иҫәпләшмәүсә, башкаларзы Үз ихтыярына буйһонорға мәжбүр итүсә*).

ДЕСПОТИЗМ *м.* 1. деспотизм (*сикләнгән власть*); 2. *перен.* деспотлык, йырткыслык, залимлек.

ДЕСПОТИЧЕСКИЙ *прил.* 1. *ист.* деспотлыкка нигезләнгән, деспотизмгә нигезләнгән; 2. *перен.* деспотик, яһил, айауһыз; деспотическая натура яһил әзәм.

ДЕСПОТИЧНЫЙ *прил. см.* деспотический 2.

ДЕСПОТИЯ *ж. ист.* деспотия (*деспот тарафынан идара ителә торған дәүләт*).

ДЕСЯТЕРО *числ. ун.*

ДЕСЯТИДНЕВНЫЙ *прил.* ун көнлек; десятидневный срок ун көнлек срок.

ДЕСЯТИКЛАССНИК *м.* унынсы класс укыусыһы.

ДЕСЯТИКЛАССНИЦА *женск. р.* к десятиклассник.

ДЕСЯТИКЛАССНЫЙ *прил.* ун класлы.

ДЕСЯТИКРАТНЫЙ *прил.* ун тапкыр, унлата.

ДЕСЯТИЛЁТИЕ *с.* 1. (*срок*) ун йыл; 2. (*годовщина*) ун йыллык, ун йыл тулыу.

ДЕСЯТИЛЁТКА *ж.* ун йыллык мәктәп.

ДЕСЯТИЛЁТНИЙ *прил.* 1. (*о сроке*) ун йыллык, ун йыл (ға барған); 2. (*о возрасте*) ундағы, ун йәшлек (йәки йәштәге).

ДЕСЯТИМЕСЯЧНЫЙ *прил.* ун айлык.

ДЕСЯТИНА *ж.* десятина (*элекке ер Үлсәүе — 1,09 га*).

ДЕСЯТИРУБЛЁВКА *ж. разг.* ун һумлык (*акса*).

ДЕСЯТИРУБЛЁВЫЙ *прил.* ун һумлык, ун һум торған.

ДЕСЯТИЧНЫЙ *прил.* унарлы; десятичная дробь *мат.* унарлы кәсер; десятичные веса унарлы үлсәү.

ДЕСЯТКА *ж.* 1. (*цифра*) ун; 2. *разг.* (*десятирублёвка*) ун һумлык (*акса*); 3. (*шлюпка*) ун ишкәкле кәмә; 4. *карт.* унлык.

ДЕСЯТНИК *м.* десятик (*тәзәү эшендәге эшселәр төркөмөнәң башлығы*).

ДЕСЯТОК *м.* 1. тиҫтә; десяток яиц бер тиҫтә йомортка; 2. (*о возрасте*) ун; ему пошёл шестой десяток ул алтмышты кыуа; ◇ *не робкого десятка* куркактарзан түгел.

ДЕСЯТЫЙ *числ.* унынсы; ◇ *с пятого на десятое* тәртипһез, бәйләнешһез.

ДЕСЯТЬ *числ. ун.*

ДЕСЯТЬЮ *нареч.* ун тапкыр, ун ерзә; *десятью десяты* — сто ун унын — йөз.

ДЕТАЛИЗАЦИЯ *ж. см.* детализировать.

ДЕТАЛИЗИРОВАТЬ *сов. и несов.* что деталләштерәү, ентекләү.

ДЕТАЛЬ *ж.* 1. *тех.* деталь, өлөш; деталь машины машина детале, өлөшә; 2. (*мелкая подробность*) айырым моменттар, айырым яктар; *детали вопроса* мәсьәләнен айырым моменттәре.

ДЕТАЛЬНЫЙ *прил.* ентекләп, тәпсирләп, берәмләп (*эшләнгән, тикшерелгән, каралған*).

ДЕТВА́ *ж. собир. пчел.* 1. (личинки пчёл) бала; 2. (молодые пчёлы) балакорт, йэш корт.

ДЕТВОРА́ *ж. собир. разг.* бала-сага.

ДЕТДОМ *м.* (детский дом) балалар йорто.

ДЕТЕКТИВ *м.* детектив (1. шымсы, полицияның йәшерен агенте; 2. шымсыларзың мажараларын тасуирлаган асар).

ДЕТЕКТИВНЫЙ *прил.* детектив; детективная литература детектив эзэбиэт.

ДЕТЕКТОР *м.* радио детектор.

ДЕТЕКТОРНЫЙ *прил.* радио детекторлы; детекторный приёмник детекторлы приёмник.

ДЕТЕРМИШ *м.* хайуан балаһы.

ДЕТЕРМИНИЗМ *м. филос.* детерминизм (һәр күренештең үз сәбәбе һәм законы булуыын фәнни яктыртуу).

ДЕТИ *мн.* балалар, бала-сага.

ДЕТИНА *м. прост.* әзмәүер.

ДЕТИЩЕ *с.* 1. *уст.* бала; 2. *перен.* казаныш, емеш, нәтижә; Башкырская АССР — дөтище Октябрья Башкорт АССР-ы — Октябрь казанышы.

ДЕТОНАТОР *м. спец.* детонатор (1. шартлатыу өсөн кулланыла торған махсус матдә; 2. шартлаткыс капсуле).

ДЕТОНАЦИЯ *ж. спец.* детонация, шартлатыу.

ДЕТОНИРОВАТЬ I *несов. спец.* (взрываться) шартлатыу.

ДЕТОНИРОВАТЬ II *несов. муз.* көй бозу, бозоп йырлау, бозоп уйнау.

ДЕТОРОЖДЕНИЕ *с.* бала тыузырыу (йәки табуу).

ДЕТОВАБИЙСТВО *с.* бала үлтерәү.

ДЕТПЛОЩАДКА *ж.* (детская площадка) балалар майзансығы.

ДЕТРИТ *м. мед.* детрит (сәскәкә каршы прививка яһау препараты).

ДЕТСАД *м.* (детский сад) балалар баксаһы.

ДЕТСКАЯ *ж.* балалар бүлмәһе.

ДЕТСКИЙ *прил.* бала; детский дом балалар йорто; ♦ детское место *анат.* бала яткылығы, һуңғылык.

ДЕТСТВО *с.* бала сак (йәки вакыт); балалык; друг детства бала сактағы дус; ♦ власть в детство бала ақылы керәү, балалык сифаты инеү.

ДЕТЬ *сов. разг.* 1. *кого-что* куйыу, тығыу, итеү; *куда ты дел книгу?* китапты кайза куйзың?; 2. *что* (израсходовать, использовать) тотуу, итеү; *он не знает, куда деть свой деньги* ул аксаһын кайза тоторға белмәй; 3. *кого-что* (поместить, пристроить) урынлаштырыу, өбәрәү, алып барып торуу; ♦ *деть некуда* куйыр урын юк; *не знать, куда глаза деть* күззе кайза террәгә белмәү; *не знать, куда деть себя* үзенде кайза куйырға ла белмәү.

ДЕТЬСЯ *сов. разг.* 1. (исчезнуть, потеряться) юғалуу, булуу; *куда делся мой карандаш?* миңең кәләм кайза булды?; 2. (уйти, скрыться от кого-чего-л.) китеү, йәшенеү; 3. (найти приют) барыу, килеү, баш терәү.

ДЕ-ФАКТО *нареч. книжн.* фактта, фәмәлдә, асылда.

ДЕФЕКТ *м.* кәмселек, етешһезлек, етешһез (йәки кәмселекле) як.

ДЕФЕКТИВНОСТЬ *ж.* зәғифлек.

ДЕФЕКТИВНЫЙ *прил.* зәғиф (физик йәки психик яктан).

ДЕФЕКТНЫЙ *прил.* кәмселекле, кәмселектәре булған, бозок, бозолған.

ДЕФИЛИРОВАТЬ *несов.* таңтаналы марш менән үтеү.

ДЕФИС *м.* дефис, һызыкса.

ДЕФИЦИТ *м.* 1. (превышение расходов над доходами) зыян, зарар, дефицит (сығымдың килерҙән күберәк булуы); 2. (нехватка) етешмәүселек.

ДЕФИЦИТНЫЙ *прил.* 1. (убыточный) зыянлы, зарарлы, дефицитле; 2. (не имеющийся в достаточном количестве) етешмәй торған, етешмәгән, аз булған; дефицитный товар етешмәгән тауар.

ДЕФЛЯЦИЯ *ж.* дефляция (1. эк. һатып алыу һакын күтәрәү максаты менән кағыз аксаның һанын кәметәү; 2. горн. тау токомдарының елдән ашалуы, сарлануы һәм шымартылуы).

ДЕФОРМАЦИЯ *ж.* деформация (есемдең күләме йәки форманы үзгәрәүе).

ДЕФОРМИРОВАТЬ *сов. и несов.* что форманы (йәки күләмен) үзгәртеү.

ДЕФОРМИРОВАТЬСЯ 1. *сов. и несов.* форманы (йәки күләме) үзгәрәүе; 2. *несов.* страд. к деформировать.

ДЕХКАНИН *м.* дихкан (Узбәкстанда һәм Тажикстанда крәстиәндәргә әйтәлә).

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ *ж.* децентрализация (үзәк властең кайһы бер функцияларын урындағы властәргә биреү).

ДЕЦЕНТРАЛИЗОВАТЬ *сов. и несов.* что децентрализациялау.

ДЕЦИ- *кушма һүзәрәң* «ундан бер өлөш» мәғәнәһен аңлаткан беренсе өлөшө, мәс. децилитр децилитр (литрзың ундан бер өлөшө).

ДЕЦИМЕТР *м.* дециметр (метрзың ундан бер өлөшө).

ДЕШЕВЕТЬ *несов.* арзанайыу, осһозлануу.

ДЕШЕВИЗНА *ж.* арзанлыҡ, осһозлоқ.

ДЕШЕВКА *ж. разг.* 1. арзан нәмә, осһоз; 2. (безвкусица) эстәлекһез (йәки мәғәнәһез, тоҙһоз) нәмә.

ДЕШЕВО *нареч.* арзан, осһоз; ♦ дешевево *отделаться* анһат котолоу; дешевево *стоит* бер тиң тормай.

ДЕШЕВЫЙ *прил.* 1. арзан, осһоз, арзанлы; 2. *перен.* мәғәнәһез, тоҙһоз, әһәмәһез; дешевый *успех* әһәмәһез уцыш.

ДЕШИФРИРОВАТЬ *сов. и несов.* что танып укыу (билдәле булмаған йәки аз билдәле булған азыузы танып укыу).

ДЕ-ЮРЕ *нареч. книжн.* юридик яктан, закон нигезендә.

ДЕЯНИЕ *с.* *высок.* эш, кылык, хәрәкәт, фәмәл.

ДЕЯТЕЛЬ *м.* эшмәкәр; деятель науки фән эшмәкәре.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ *ж.* эшмәкәрлек; научная деятельность *фильм* эшмәкәрлек.

ДЕЯТЕЛЬНЫЙ прил. эшмәкәр, эшлекле, тырыш; **деятельный человек** эшмәкәр кеше.

ДЖАЗ м. джаз (күпселектә һуғып һәм эрөп уйнала торған музыка коралдарынан төзөлгән оркестр; ошо оркестр өсөн язылган музыка).

ДЖАЗОВЫЙ прил. джаз; **джазовая музыка** — джаз музыкаһы.

ДЖАЙЛАУ с. нескл. йәйләү.

ДЖЕМ м. джем (варенье).

ДЖЕМПЕР м. джемпер (йөн йәки ебәк кофта).

ДЖЕНТЛЬМЕН м. джентльмен (1. Англияла буржуаз-демократик йәмғиәт куйған тартип кағиҙәләрен һәм нормаларын нык үтәсе; 2. эзәлле, тәрбиәле кеше; манера һәм костюменең талапсыл нәфис булыуы менән айырылган кеше).

ДЖЕНТЛЬМЕНСКИЙ прил. джентльменгә хас; \diamond джентльменское соглашение дип. официал формалектәрҙе һаҡламай, телдән (йәки һүҙҙән) генә төзөлгән халыҡ-ара килешеү.

ДЖИГИТ м. атта ошта йөрөүсе.

ДЖИГИТОВАТЬ несов. джигитовка яһау, сабып барған ат өстөндә уйнау.

ДЖИГИТОВКА ж. джигитовка яһау, сабып барған ат өстөндә уйнау.

ДЖИН м. джин (аракы).

ДЖОУЛЬ м. физ. джоуль (энергия берәмесе).

ДЖУНГЛИ только мн. джунгли (тропик урман).

ДЖУТ I м. бот. джут (сүсле көньяк үсемесе).

ДЖУТ II м. (гибель скота) йот, йотлок. **ДЖУТОВЫЙ** прил. джут; **джутовые мешки** джут токтар.

ДЗОТ м. (дерево-земляная огневая точка) воен. дзот (бүрәнә һәм балсыктан төзөлгән ут асыу ығытмаһы).

ДИАБАЗ м. горн. диабаз (төзөү эшендә кулланылган тау токомо).

ДИАБЕТ м. мед. диабет (бәүел күп бүленеү ауырыуы); **сахарный диабет** шәкәр ауырыуы.

ДИАБЕТИК м. разг. диабет менән ауырыусы кеше.

ДИАГНОЗ м. мед. диагноз.

ДИАГНОСТ м. мед. диагност (диагноз куйыусы врач).

ДИАГНОСТИКА ж. мед. диагностика (медицинаның диагноз куйыу методтары тураһындағы бүлеге).

ДИАГНОСТИРОВАТЬ сов. и несов. что, мед. диагноз куйыу.

ДИАГОНАЛЬ ж. диагональ (1. мат. күп мөйөштөң йәки күп кырҙың йәнәш булмаған мөйөштәрән тоташтырған тура һызык; 2. кыя һырылы туыма).

ДИАГОНАЛЬНЫЙ прил. диагональ; в диагональном направлении диагональ юнәлештә.

ДИАГРАММА ж. диаграмма (һиндәй зә булһа берәй дәмәлдәрҙең мөнәсәбәттәрән күрһәтөүсе һызма йәки таблица).

ДИАДЕМА ж. диадема (таж һымат итеп шылған кыйбатлы баш кейеме).

ДИАКРИТИЧЕСКИЙ прил.: **диакритический знак** лингв. диакритик билдә (бер үк хәрәф менән билдәләнгән ике өндө бер-береһенән айырыу өсөн куйыла торған билдә, мәс. «ѐ» өстөндәге ике нөктә).

ДИАЛЭКТ м. лингв. диалект, ерле һөйләш.

ДИАЛЭКТАЛЬНЫЙ прил. см. диалект-ный.

ДИАЛЭКТІЗМ м. лингв. диалектизм (әзәби телдә һиндәй зә булһа бер диалекттан алынған һүҙҙәр йәки һүз тездәләре).

ДИАЛЭКТИК м. диалектик (диалектик философия ятлы кеше).

ДИАЛЭКТИКА ж. филос. диалектика.

ДИАЛЭКТИЧЕСКИЙ прил. диалектик; **диалектический метод** диалектик метод.

ДИАЛЭКТНЫЙ прил. лингв. диалекталь; **диалектные особенности** диалекталь үзсәлектәр.

ДИАЛЭКТÓЛОГ м. лингв. диалектолог, диалектология белгесе.

ДИАЛЭКТОЛОГИЧЕСКИЙ прил. лингв. диалектологик; **диалектологический словарь** диалектологик һүзлек.

ДИАЛЭКТОЛОГИЯ ж. лингв. диалектология (тел ғилеменең ерле диалекттәрҙе һәм һөйләштәрҙе өйрәнә торған бүлеге).

ДИАЛОГ м. диалог (1. кара-каршы һөйләшеү; 2. художестволы әзәбиәттәң кара-каршы һөйләшеү формаһында язылған өлөшө).

ДИАМАТ м. (диалектический материализм) диамат (диалектик материализм).

ДИАМЕТР м. мат. диаметр.

ДИАМЕТРАЛЬНЫЙ прил. мат. диаметраль; **диаметральная плоскость** диаметраль ясылык; \diamond **диаметральная противоположность** капма-каршылык, бер-береһенә бер зә окшамағанлык.

ДИАПАЗОН м. 1. муз. диапазон (йырсының йәки айырым музыка коралының тауыш киңлеге); 2. перен. күләм, колас, киңлек; **диапазон знаний** белем күләме.

ДИАПОЗИТИВ м. фото диапозитив (үтә күрәнмәле быһлаға кулдан яһалған йәки фотоаппарат менән төшөрөлгән рәсем, һүрәт).

ДИАТЕРМИЯ ж. мед. диатермия (тәндең ауырыу өлөшөн электр тогы менән дауалау).

ДИАФРАГМА ж. 1. anat. күкрәк шаршауы, диафрагма; 2. opt. диафрагма (оптик приборҙарҙа уртаһы тишекле үтә күрәнмәле пластинка).

ДИВАН I м. диван (мебель).

ДИВАН II м. диуан (1. ист. элекке Төркиәлә солтан эргәһендәге хөкүмәт совете; 2. лит. көнсығыш шағирҙәрҙең шиғырҙар йыйынтығы).

ДИВАННЫЙ прил. диван; **диванлык**; **диванная подушка** диван мендәре.

ДИВЕРСАНТ м. диверсант, диверсия яһаусы.

ДИВЕРСИОННЫЙ прил. диверсия; **диверсион**; **диверсионный акт** диверсия акты; **диверсионная группа** диверсион төркөм.

ДИВЕРСИЯ ж. диверсия.

ДИВЕРТИСМЕНТ м. театр. дивертисмент (спектакльгә йәки концерткә өстәмә рәүештә бирелгән декламация, ыыр, бейеу кеүек кыска-кыска сәхнә номерзәре).

ДИВИДЕНД м. эк. дивиденд (капиталистик илдәргә предприяттигә пай керткән кешеләргә пайзарының күләменә карап йылык табыйтан бирелгән өлөш).

ДИВИЗИОН м. дивизион (1. воен. артиллерия, кавалерия, бронетанк частәрендә фәскәри бүлек; 2. мор. бер типта булган бер нисә карапның берләшмәһе).

ДИВИЗИОННЫЙ прил. воен. дивизия, дивизион; дивизионный генерал дивизия генералы.

ДИВИЗИЯ ж. воен. дивизия.

ДИВИТЬ несов. кого-что, разг. гәжәпләндерәү, таңға калдырыу, иң китәрәү, шак катырыу.

ДИВИТЬСЯ несов. разг. гәжәпләнәү, таңға калыу, иң китеү, шак катыу.

ДИВНЫЙ прил. 1. (вызывающий удивление) гәжәп, иң киткес; 2. (прекрасный) һолландырғыс, бик матур, гәжәп матур.

ДИВО с. гәжәп (йәки иң киткес) нәмә; ◇ диву даватсы гәжәпләнәү, таңға калыу, иң китеү; на диво бик якшы, иң киткес якшы, бик һәйбәт, бик шәп; что за диво! был ни гәжәп!, был ни хәл!

ДИДАКТИКА ж. 1. дидактика (педагогика фәнненң укытыу методтары һәм формалары тураһындағы бер бүлгә); 2. книжн. (наставительность) өгөт-нәсихәт.

ДИДАКТИЧЕСКИЙ прил. 1. дидактик; дидактические методы дидактик методтар; 2. книжн. өгөтлөү, өгөт-нәсихәт; дидактический тон өгөтлөү, өгөт-нәсихәт тоны; 3. дидактик, әхләк; дидактический роман дидактик роман (әхлакка өйрәткән).

ДИЕТА ж. диета.

ДИЕТЕТИКА ж. диететика (сәләмәт кешенәң рациональ тукланыуы тураһындағы фән).

ДИЕТИЧЕСКИЙ прил. диета; диетическая пища диета азығы; диетическая столовая диета ашхананы.

ДИЗЕЛЬ м. тех. дизель (шыйык яғыулык менән эшләүсә эске яңыулы двигатель).

ДИЗЕНТЕРИЯ ж. мед. дизентерия.

ДИКАРСТВО с. кырағайлык, кырыслык; оялсанлык, үтә тартынусанлык.

ДИКАРЬ м. 1. (о некультурном человеке) культураның назан кеше, вәхши; 2. перен. разг. (о нелюдимом или застенчивом человеке) кырағай кеше; кырыс (йәки бик оялсан) кеше.

ДИКИЙ прил. 1. кырағай; дикая яблоня кырағай алмағас; 2. (неприрученный — о животных и птицах) кыр; дикая утка кыр өйрәге; дикая коза илек; 3. (пустынный, глухой) аулақ, караңғы, тын; 4. ист. (о людях) вәхши, кырағай; дикие племена вәхши хәбиләләр; 5. (невероятный) бик көслә, иң киткес зур; дикий восторг иң киткес зур шатлык; 6. (нелюдимый, застенчивый) кырыс, оялсан; дикий ребенок кырыс бала; 7. (грубый, необузданный) тупас, кырағай; дикие ирәвы тупас фәзәт;

8. (странный, нелепый) гәжәп, тупас, дыуамал; дикая выходка дыуамал кыламыш; дикая мысль дыуамал фекер; ◇ дикое мясо уст. яман ит.

ДИКОБРАЗ м. зоол. дикобраз.

ДИКОВИНА, **ДИКОВИНКА** ж. разг. гәжәп (йәки иң киткес) нәмә; это мне в диковину бындайсы осратканым юк; что за диковинка! был ни гәжәп!

ДИКОВИННЫЙ прил. разг. гәжәп, сәйер, фәзәттән тыш.

ДИКОРАСТУЩИЙ прил. кырағай, кырыс үсә торған; дикорастущие травы кырағай үләндрә.

ДИКОСТЬ ж. 1. кырағайлык, вәхшилек; 2. (застенчивость) кырағайлык, кырыслык; оялсанлык, тартынусанлык; 3. (вздор, нелепость) акылһызык, тупаслык, дыуамаллык.

ДИКТАНТ м. диктант.

ДИКТАТОР м. диктатор (1. ист. боронғо Римдә фәзәттән тыш вакиғалар булғанда, сенат тарафынан билдәләнгән сикләнгән власкә зйә булған хөкүмәт башлығы; 2. дәүләт менән идара итеүзә сикләнгән власе булған кеше).

ДИКТАТОРСКИЙ прил. диктатор; диктаторская власть диктатор власе.

ДИКТАТОРСТВО с. диктаторлык.

ДИКТАТОРСТВОВАТЬ несов. 1. (быть диктатором) диктатор булыу; 2. разг. (вести себя как диктатор) диктаторлык итеү, диктаторзарса кылануу.

ДИКТАТУРА ж. диктатура; диктатура пролетариата пролетариат диктатураны.

ДИКТОВАТЬ несов. что 1. әйтәп гороу (йәки яззырыу); 2. (предписывать; приказывать) кышыу, бойороу, көсләп кышыу, диктовать итеү.

ДИКТОВКА ж. 1. см. диктовать 1; 2. разг. (школьная письменная работа) диктовка.

ДИКТОР м. радио диктор.

ДИКТОФОН м. диктофон (һөйләгәнде пластинкаға язып ала торған аппарат).

ДИКЦИЯ ж. дикция, әйтәлеш.

ДИЛЕММА ж. дилемма (1. бер-береһенә капма-каршы булған мөмкинлектәрзәң икеһенәң дә уңайһың, кыйын булыузары; 2. лог. бер-береһенә капма-каршы булған ике хәлдәң береһенә һайлап алыу кәрәклегә).

ДИЛЕТАНТ м. дилетант (махсус әзерлегә, системалы белемә булмай тороп, фән йәки сәнғәт эштәре менән шөгәлләнәүсә кеше).

ДИЛЕТАНТСКИЙ прил. дилетант; дилетантское исполнение дилетанттарса башкарыу.

ДИЛЕТАНТСТВО с. дилетантлык.

ДИЛИЖАНС м. уст. дилижанс (кеше һәм почта ташыуы күп урынлы элекке зур карета).

ДИНА ж. физ. дина (көс берәмегә).

ДИНАМИКА ж. 1. физ. динамика (механика есемдәрзәң үззәренә тәъсир иткән көстәргә бәйлә рәүештә хәрәкәт итеү закондарын өйрәнәүсә бүлек); 2. динамика (берәй нәмә үсешенә, хәрәкәтенәң, үзгәрешенәң торшо); динамика рбста үсештен динамикаһы; 3. перен. хәрәкәт; в этой

пъёсе много динамики был пьесала хэрэкет күп.

ДИНАМИТ *м.* динамит.

ДИНАМИТНЫЙ *прил.* динамит, динамитле; динамитный склад динамит склады; динамитный патрон динамитле патрон.

ДИНАМИЧЕСКИЙ *прил.* 1. динамик; динамическое развитие динамик үсеш; 2. (богатый движением) хэрэкеткэ бай, күп хэрэкетле, хэрэкетсел, кеслө.

ДИНАМИЧНОСТЬ *ж.* динамикалылык, хэрэкетлелек, хэрэкетсөнлек.

ДИНАМИЧНЫЙ *прил. см.* динамический 2; динамичное исполнение күп хэрэкетле башкарыу.

ДИНАМО *с. нескл. тех.* динамо (электр тогы эшлэп сыгаруусы машина).

ДИНАМО-МАШИНА *ж. тех. уст.* динамо-машина (см. динамо).

ДИНАМОМЕТР *м.* динамометр, кес үлсөгес.

ДИНАСТИЧЕСКИЙ *прил.* династия; династические интересы династия мәнфэгәттәре.

ДИНАСТИЯ *ж.* династия (бер нәселдән килгән батшалар).

ДИНОЗАВР *м.* динозавр (борон йгшэгән һөйрәлеусе зур хайуан).

ДИНЬ-БОМ, ДИН(Ь)-ДИН(Ь), ДИНЬ-ДОН *межд.* ден-ден, дын-дын.

ДИОПТРИЙ *ж. опт.* диоптрия (оптик быялалар көсөнөң һынылышын үлсәү бермеге).

ДИПКУРЬЕР *м.* (дипломатический курьер) дипкурьер (дипломатия курьере).

ДИПЛОМ *м. в разн. знач.* диплом; диплом кандидата медицинский науқ медицина фәндәре кандидаты дипломы; защитит диплом диплом яклау; диплом первой степени беренсе дәрәжәләге диплом.

ДИПЛОМАНТ *м. см.* дипломник.

ДИПЛОМАТ *м.* дипломат (1. сит ил вәкилдәре менән эш итеү йәки һөйләшеүзәр алып баруу өсөн хөкүмәт тарафынан билдәләнгән вәкил; 2. разг. акыллы, ошта иш йөрөтә белеусе).

ДИПЛОМАТИЧЕСКИЙ *прил.* 1. дипломатия; дипломатик; дипломат; дипломатическая служба дипломатия хезмәте; дипломатическая нота дипломатик нота; дипломатический корпус дипломаттар корпусы; 2. перен. дипломаттарса; ошта, нескә, алдын-артын уйлап; дипломатический подход к делу эшкә дипломаттарса карау.

ДИПЛОМАТИЧНЫЙ *прил. см.* дипломатический 2.

ДИПЛОМАТИЯ *ж.* дипломатия (1. хөкүмәттең халык-ара политика өлкәһендәге шимәкәрлеге; 2. разг. эштә ошталык, сослок).

ДИПЛОМИРОВАННЫЙ *прил.* дипломлы; дипломированный инженер дипломлы инженер.

ДИПЛОМИРОВАТЬ *сов. и несов. кого-что* диплом биреү.

ДИПЛОМНИК *м.* дипломник.

ДИПЛОМНЫЙ *прил.* диплом; дипломная работа диплом эше.

ДИРЕКТИВА *ж.* директива; директивы съезда КПСС КПСС съезы директивалары.

ДИРЕКТИВНЫЙ *прил.* директив, етәк-се күрһәтмәләр биреүсе; директивные органы директив органдар.

ДИРЕКТОР *м.* директор.

ДИРЕКТОРАТ *м.* директорат (зур учреждениеләрзә баш директор етәкселегендә эшләүсе директорзәр коллегияһы).

ДИРЕКТОРСКИЙ *прил.* директор; директорский фонд директор фонды.

ДИРЕКТОРСТВО *с.* директорлык.

ДИРЕКЦИЯ *ж.* дирекция.

ДИРИЖАБЛЬ *м. ав.* дирижабль.

ДИРИЖЁР *м.* дирижёр.

ДИРИЖЁРСКИЙ *прил.* дирижёр; дирижёрская палочка дирижёр таяксығы.

ДИРИЖИРОВАТЬ *несов. чем и без доп.* дирижёрлык итеү, дирижировать итеү.

ДИСГАРМОНИРОВАТЬ *несов.* 1. муз. гармонияһыз булуу; 2. перен. килешмәү, ярашмау.

ДИСГАРМОНИЧНЫЙ *прил.* дисгармоник.

ДИСГАРМОНИЯ *ж.* 1. муз. дисгармония, гармония бозолоу, гармонияһызлык; 2. перен. килешмәгәнлек, йәтеш булмау.

ДИСК *м.* 1. диск, тәрилкә; 2. спорт. диск; 3. астр. түнәрәге, йөзө (Ай, Җояш һ. б. планеталарзың); диск луны ай түнәрәге;

4. воен. диск (автоматтың, кул пулемётының патрон машинасы); 5. тех. диск, тешле дүңгәләк (машина детале).

ДИСКАНТ *м.* муз. дискант (балаларға хас нәзек тауыш; шул нәзек тауыш менән йырауусы ир бала).

ДИСКВАЛИФИКАЦИЯ *ж.* 1. квалификацияны югалту; квалификацияһынан мәхрүм итеү (үз специальносендә эшләүгә яракһыз табыу); 2. спорт. дисквалификация (спорт ярыштарында катнашыузан мәхрүм итеү).

ДИСКВАЛИФИЦИРОВАТЬ *сов. и несов. кого, книжн.* квалификациянан мәхрүм итеү, квалификацияһызлау.

ДИСКВАЛИФИЦИРОВАТЬСЯ 1. *сов. и несов.* квалификацияһызлануу; 2. *несов. страд. к* дисквалифицировать.

ДИСКОБОЛ *м. спорт.* диск ыргытуусы.

ДИСКОВАТЬ *несов. что, с.-х.* ерзе дискилы тырма менән эшкәртеү.

ДИСКОВЫЙ *прил.* дискилы; *дисксовая* пилә дискилы быскы.

ДИСКООБРАЗНЫЙ *прил.* диск (йәки тәрилкә) һымак.

ДИСКРЕДИТАЦИЯ *ж.* күзән төшөрөү, дәрәжәһен (йәки абруйын) төшөрөү.

ДИСКРЕДИТИРОВАТЬ *сов. и несов. кого-что* күзән төшөрөү, дәрәжәһен (йәки абруйын) төшөрөү.

ДИСКРИМИНАЦИЯ *ж.* хокуғын сикләү, тигез хокуктан мәхрүм итеү, тигез карамау.

ДИСКРИМИНИРОВАТЬ *сов. и несов. кого-что* хокуғын сикләү, тигез хокуктан мәхрүм итеү, тигез карамау.

ДИСКУССИОННЫЙ *прил.* дискуссия; дискусион, бәхәсле; в дискусионном порядке дискуссия тәртибендә; дискусионный вопрос дискусион мәсьәлә, бәхәсле мәсьәлә.

ДИСКУССИЯ ж. дискуссия, бәхәс, фекер алышыу.

ДИСКУТИРОВАТЬ несов. что, о чём дискуссия алып барыу, фекер алышыу.

ДИСЛОКАЦИЯ ж. 1. воен. дислокация, урынлашыу (ғәскәрзең ил эсендә, караптарзың порттарға урынлашыуы); 2. геол. ер қабығы катлауының күсеуе (йәки шыуыуы); 3. мед. һөйәктең урынынан күсеуе (йәки тайыуы, сығыуы).

ДИСЛОЦИРОВАТЬ сов. и несов. что урынлаштырыу (ғәскәрзең ил эсендә, караптарзы порттарға урынлаштырыу).

ДИСПАНСЕР м. мед. диспансер (медицина учреждениеһе).

ДИСПАНСЕРИЗАЦИЯ ж. диспансерләштереу, диспансеризация (диспансерҙәр аша халықтың һаулығын һаҡлау саралары үткәреу системаһы).

ДИСПАНСЕРНЫЙ прил. диспансер; диспансерная система лечения дауалауҙа диспансер системаһы.

ДИСПЕТЧЕР м. диспетчер.

ДИСПОЗИЦИЯ ж. воен. диспозиция (1. ғәскәрзең, флоттың урынлашыу планы; 2. 18-19 быуаттарға ғәскәргә һуғышка барыу йәки походка сығыу тураһында билдәгән язма приказ).

ДИСПРОПОРЦИЯ ж. диспропорция, пропорцияһыҙлыҡ, тура килмәүселек.

ДИСПУТ м. диспут (1. фәнни, әҙәби һ. б. темаға алып барылған бәхәс; 2. диссертацияны халыҡ алдында яҡлау).

ДИСПУТИРОВАТЬ сов. и несов. диспут алып барыу, бәхәсләшеу.

ДИССЕРТАНТ м. диссертант, диссертация яҡлаусы.

ДИССЕРТАЦИОННЫЙ прил. диссертация; диссертационная работа диссертация эше.

ДИССЕРТАЦИЯ ж. диссертация.

ДИССИМИЛЯЦИЯ ж. диссимилиация (1. окшаишыҡты бөтөрә торған үзгәреш; окшаишыҡты; 2. биол. катмарлы органик матдәләрҙең таркалыуы).

ДИССОНАНС м. 1. муз. диссонанс, аһәңһезлек, гармонияһыҙлыҡ; 2. перен. килешмәу, ярашмау, тура килмәу.

ДИССОНИРОВАТЬ несов. муз. диссонанс булып яңғырау.

ДИССОЦИАЦИЯ ж. диссоциация (1. физ., хим. молекулаларҙың состав өлөштәргә таркалыуы; 2. психол. психик процестарҙа бәйләнеш бозолоу).

ДИСТАНЦИОННЫЙ прил. дистанция; дистанцион; дистанционный начальник дистанция начальниге; дистанционная трубка воен. дистанцион трубка (снарядтең кайһы урында арылыуын билдәләүсә кулайлама).

ДИСТАНЦИЯ ж. 1. ара, аралыҡ, алыс-лыҡ; отойтй на определённую дистанцию билдәле алыс-лыҡка китеу; 2. (участок) дистанция (административ-техник яктан бүленеш); начальник дистанции дистанция начальниге.

ДИСТИЛЛИРОВАННЫЙ прил. кыуып тазартылған; дистиллированная вода кыуып тазартылған һыу.

ДИСТИЛЛИРОВАТЬ сов. и несов. что кыуып тазартыу.

ДИСТИЛЛЯТОР м. кыуғыс (шыйыҡ нә-мәләрҙе кыуыу аппараты).

ДИСТИЛЛЯЦИЯ ж. см. дистиллировать.

ДИСТРОФИЯ ж. дистрофия (тукыма һәм органдарҙың дөрөҫ тукланмай башлауы).

ДИСЦИПЛИНА I ж. 1. (порядок) тәртип, дисциплина; 2. (выдержанность) тотанаклылыҡ.

ДИСЦИПЛИНА II ж. (учебный предмет) фән.

ДИСЦИПЛИНАРНЫЙ прил. дисциплинар; дисциплинарный устав дисциплинар устав.

ДИСЦИПЛИНИРОВАННОСТЬ ж. тәртиплелек, дисциплиналылыҡ.

ДИСЦИПЛИНИРОВАННЫЙ прил. тәртипле, дисциплиналы.

ДИСЦИПЛИНИРОВАТЬ сов. и несов. кого-что тәртипкә күндереу, дисциплинаға өйрәтеу.

ДИТЯ с. бала; < дитя природы шутол. тәбиғәт балаһы (кала культураһына бирелмәгән, тәбиғәتكә яҡын торған кеше).

ДИФИРАМБ м. 1. лит. дифирамб (мактау шиғыры); 2. (преувеличенная похвала) үтә (йәки аштырып) мактау; неть дифирамбы шаштырып мактау.

ДИФТЕРИЙНЫЙ прил. дифтерия; дифтерийный больной дифтерия менән ауырыусы.

ДИФТЕРИТ м. разг. см. дифтерия.

ДИФТЕРИЯ ж. мед. дифтерия (йөгөшлө ауырыу).

ДИФТОНГ м. лингв. дифтонг, куш һузынқы (бер ижектә ике һузынқы булыу).

ДИФТОНГИЗАЦИЯ ж. лингв. дифтонгизация (ябай һузынқының куш һузынқыға күсеуе).

ДИФФЕРЕНЦИАЛ м. дифференциал (1. мат. ирекле алмаш дәмәлдә кағизәһез арттырыу; 2. тех. машинаның йөрөтөүсә өлөштәренә төрлө тизлектә һәм юнәлеште бирә ала торған механизм).

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ж. бүлеу, айырыу, бүленеу, айырылыу, дифференциация.

ДИФФЕРЕНЦИРОВАНИЕ с. см. дифференцировать(ся).

ДИФФЕРЕНЦИРОВАТЬ сов. и несов. кого-что 1. (разграничить) айырыу, бүлеу, ваҡлау, дифференциациялау; 2. мат. дифференциалды табуу.

ДИФФЕРЕНЦИРОВАТЬСЯ 1. сов. и несов. (разграничиться) айырылыу, бүленеу, дифференциацияланыу; 2. несов. страд. к дифференцировать.

ДИФФУЗИЯ ж. физ. диффузия, аралашуу, катнашыу; диффузия газоз газдар диффузияһы.

ДИФФУЗНЫЙ прил. физ. диффуз, аралашкан, катнашкан.

ДИЧАТЬ несов. 1. кырагайланыу, кейек-һеу, вәхшиләнеу; 2. (становиться застенчивым, нелюдимым) кырысланыу, ылыҡмай башлау, ситләшеу.

ДИЧИТЬСЯ *несов. разг.* тартыныу, яттыныу, оялыу, ситһенеу, ылыктау, кырысайыу.

ДИЧОК *м.* 1. ашланмаған емеш ағасы; яблоня-дичок ашланмаған алмағас; 2. *лес.* кырағай йәш ағас; 3. *перен. разг.* (о *застенчивом, нелюдимом человеке*) кырағай, кырыс, тарттыныусан (*бала, кеше*).

ДИЧЬ *ж.* 1. *собир.* кейек (*животные*); кыр коштары (*птицы*); 2. кейек ите (*мясо диких животных*); кыр коштары ите (*мясо диких птиц*); 3. *разг.* (*вздор, нелепость*) мәғәнәһез (*йәки* буш) һүз, юк-бар; нести дичь мәғәнәһез һүз һөйләү; 4. *разг.* (*глушь*) тынлык, аулак урын, тын мөйөш.

ДЛИНА *ж.* озонлоқ, буй.

ДЛИННО= *кушама һүзәрәң «озон» мәғәнәһен аңлаткан беренсе өлөшө, мәс. длинноствольный озон олонло; озон көбәклә.*

ДЛИННОЛИЦЫЙ *прил.* озонса битлә.

ДЛИННОРУКИЙ *прил.* озон куллы.

ДЛИННОТЫ *мн.* күп һүзлә урындар (*әсәрҙә алыҡтырғыс озон урындар*).

ДЛИННЫЙ *прил.* озон, тәрәшлә; **длинный лён** тәрәшлә етен; **длинный язык** озон тел; **длинный рубль** еңел табылған акса.

ДЛИТЕЛЬНОСТЬ *ж.* озонлоқ, озақка һузылыу.

ДЛИТЕЛЬНЫЙ *прил.* озақ, озақка һузылған, дауамлы; **длительное время** озақ вақыт; **длительное отсутствие** озақ булмау тороу.

ДЛИТЬСЯ *несов.* һузылыу, дауам итеу, барыу; **сеанс** дйлдлс два часа **сеанс** ике сәғәткә һузылды.

ДЛЯ *предлог с род. п. 1.* (*ради*) өсөн; **всё для победы** бөтәһе лә еңеү өсөн; 2. (*с какой-л. целью*) ға (=гә, ға, ға), уйы (*йәки* максаты, теләге) менән; **он приехал сюда для отдыха** ул бында ял итергә килгән; 3. (*по случаю*) ға (=гә, ға, ға), карата, айканлы; **готовить плакаты к 1-му Мая** 1-се Майға плакаттар әзерләү; 4. (*предназначенный*) һы (=һе, һо, һө), ы (=е, о, ө); **книга для детей** балалар китабы; **ведро для воды** һыу бизрәһе; 5. (*по отношению к кому-чему-л.*) карата, өсөн; **для своих лет** ребәнок бөчнә рәзит үзенең йәшенә карата бала бик аңлы; **это вредно для детей** был балаларға зарарлы; **не для чего** кәрәге юк; **для вида** см. вид 1.

ДНЕВАЛИТЬ *несов. разг.* дневальный булып тороу.

ДНЕВАЛЬНЫЙ *м.* воен. дневальный (*тартип һәм тазалыҡ һаҡлаусы Һалдат*).

ДНЕВАТЬ *несов.* көнләү, бер көнгә туктау; **днәватъ** и **ночевать** көн-төн үткәрәү, көнө-төнө ятыу.

ДНЁВКА *ж.* бер көнлөк ял, днёвка (*походта ял өсөн бер көнгә туктау*).

ДНЕВНИК *м.* көндөлөк, көндәлек дәфтәр.

ДНЕВНОЙ *прил.* 1. көндөзгә; **дневной свет** көндөзгә яқтылык; 2. (*однодневный*) көнлөк, бер көнлөк; **дневной заработок** бер көнлөк эш хақы.

ДНЁМ *нареч.* көндөз; **днём** с огнём не найтй көндөз шәм менән эзләнән дә таба алмашың.

ДНИЩЕ *с. см.* дно.

ДНО *с.* төп; **вверх дном** *см.* вверх; **золотое дно** төшөмлө урын; төпһөз хазина; **идти ко дну** батыу, батып үлөү (*һыуға*); **ни дна ни покрышки** уңмағыр, капталып киткер; **отправит на дно** батырыу; **пить до дна** түнкәргәнсе есеү; **пустить ко дну** һыуға батырыу.

днюю, днюешь и *т. д. наст. вр. от днәватъ.*

дня, дню и *т. д. род., дат. п. и т. д. ед. от день.*

ДО 1 *предлог с род. п. 1.* ға (=гә, ға, ға), саклы (*йәки* кәзәр, тиклем, тиклә); **до города** пять километр **калаға** тиклем биш километр; **до отхода поезда** осталаось пять минут **поезд китергә** биш минут калды; 2. (*при указании на степень и предел действия*) ғансы (=гәнсе, ғансы, ғансе); **на (на)** тиклем (*йәки* саклы, кәзәр), калдырмай; **кричат** до хрипоты **карлыккансы** кыскырыу; **истратит** до копейки **бер тинен** дә калдырмай түззәрыу; **до капли** тамсыһына тиклем; **промёрзнуть до костей** үзәккә үтөп өшөү; 3. (*прежде, раньше*) ған (=зән, ған, ған, ған, ған, ған, ған) элек, ға (=гә, ға, ға), тиклем, ға, ға, ға, ға; **до революции** революциянан элек, революцияға тиклем; 4. (*приближительно, около*) ға (=гә, ға, ға) яқын, самаһы; **зал вмещает до тысячи человек** залға мейгә яқын кеше һыя; **до крайности** сиктән тыш; **до некоторой степени** бер ни кәзәр, бер аз, бер ни тиклем, бер ни саклы; **до свидания** *см.* свидание; **до чего** жалы! шул тиклем йәл!; **ниңдәй кызғансы!**; **до чего интересная книга!** шул тиклем кызык китап!; **нам было не до этого** беззә уның кайғыһы юк ине; **не до шутки** шаярыу кайғыһы юк әле; **что до меня, то я согласен** миңә калһа, мин риза.

ДО II *с. нескл. муз.* до (*самманың беренсе нотаһы*).

ДО= *приставка 1.* *кылымдарға ошондай мәғәнәләр бирә:* а) *эште тамамлаузы, мәс. дочитать* укып бөтөрөү; б) *эштең өстәләүен, мәс. досыпать* өстәп һаһыу; в) *эштең билдәлә бер һөзөмтгәә еткереләү, мәс. дозвониться* шылтыратып һөйләшә алыу; 2. *сифатка «тиклем» мәғәнәһен куша, мәс. дореволюционный* революцияға тиклемге; 3. *сифаттан рәүеш яһай, мәс. досуха* короткансы.

ДОБАВИТЬ *сов. что, чего* өстәү, кушыу, артырыу.

ДОБАВКА *ж. разг. см.* добавление.

ДОБАВЛЕНИЕ *с. 1. см.* добавить; 2. (*то, что добавлено*) өстәлмә, өстәлгән нәмә.

ДОБАВЛЯТЬ *несов. см.* добавив.

ДОБАВОЧНЫЙ *прил.* өстәлмә, өстәп бирелгән; **добавочный паёк** өстәп бирелгән паёк.

ДОБЕГАТЬ *несов. см.* добежать.

ДОБЕГАТЬСЯ *сов. разг.* сы (=се) югерәү; **добегаться** до изнеможения хәлдән тайғансы югерәү.

ДОБЕЖАТЬ *сов.* югереп етеү, югереп барып (*йәки* килеп) етеү.

ДОБЕЛА *нареч. 1.* ағарғансы, ап-ақ булғансы; **отмыть** добелә ағарғансы йыуыу;

2. (до белого каления) агаргансы, ялтырагансы; раскалённый добелá кусок жёлёза агаргансы тыззырылган тимер.

ДОБИВАТЬ *несов. см. добить.*

ДОБИВАТЬСЯ *несов. см. добиться.*

ДОБИРАТЬ *несов. см. добрать.*

ДОБИРАТЬСЯ *несов. см. добраться.*

ДОБИТЬ *сов. 1. кого-что* үлтөрөү, юк итеү (үлг алмаганды); *2. что* (разбить до конца) ватып бөтөрөү; добили все чашки бөтө сынаяктарзы ватып бөтөрзөлөр.

ДОБИТЬСЯ *сов. (1)* ирешөү, казануу, табуу; *добиться своего* үзөндөкөн итеү; *добиться славы* данга ирешөү; *добиться правды* дөрөслөктө табуу; *2. от кого (узнать, попытаться)* белеү, белә алыу; *добиться правды* дөрөсөн белеү; \diamond *не добиться слова* һүзгә ылыктыра алмау, яуап ала алмау; *не добиться толку* юнле, рәтле хәбәр ала алмау.

ДОБЛЕСТНЫЙ *прил. высок. 1.* батыр, ғәйрәтле, йөрәкле; *доблестные советские войска* ғәйрәтле совет ғәскәрзәре; *2. данлыклы, данлы, мактаулы, шанлы; доблестный труд* данлыклы (йәки мактаулы) хезмәт.

ДОБЛЕСТЬ *ж. высок. батырлык, ғәйрәт, ғәйрәтлелек, йөрәклелек.*

ДОБРАСЫВАТЬ *несов. см. добросить.*

ДОБРАТЬ *сов. что, чего* йыйып бөтөрөү (йәки алыу).

ДОБРАТЬСЯ *сов. барып (йәки килеп, кайтып) етеү; мы едва добрались до дому без өйгә көскә кайтып еттек; \diamond добраться до сүти* дөла эштен асылына (йәки әрәсәһенә, тамырына) төшөнөү; *я ещё до него доберусь!* мин үсемде алырмын! мин эле унын карәген бирмен!

ДОБРЕСТИ *сов. 1. (с трудом дойти)* көскә барып (йәки килеп, кайтып) етеү; *эле-эле добрели до дому* өйгә көскә кайтып еттек; *2. (дойти потихоньку)* акрынлап (йәки әкрәнләп) барып етеү; *гуляя, мы добрели до клуба* йөрөй торғас, без акрынлап клубка барып еттек.

ДОБРЁТЬ I *несов. (становиться добрее)* якшылануу, якшырак булуу, йомшак күнелләһенәү, йомшаруу.

ДОБРЁТЬ II *несов. разг. (толстеть)* йыуанайуу, калынайуу, һимерөү, көрәйеү.

ДОБРО I с. 1. *якшылык, изгелек; дөлат* людям добрө кешеләргә якшылык эшләү; *2. собир. разг. (имущество)* байлык, мал, мөлкәт, милек; *беречь колхозное добро* колхоз милкен һаклау; \diamond *идите-ка по добру-по здорөву* ирән сакта (йәки якшы сакта) үксәгеззе майлағыз (йәки ялтыратығыз); *не к добру тиккә (йәки бушка)* ғына түгелдер, якшыға түгел; *нет худа без добра* бәләһән дә (йәки насарзан да) фәйза (йәки һабак) алырға мөмкин; *помянуть добром* якшылык менән искә алыу.

ДОБРО II нареч. 1. *в знач. сказ. безл. разг.* якшы, һәйбәт, әйбәт, ярай; *2. в знач. условн. союза разг.* добрө бы он сам был здесь, а то ведь егө нет үзе бында булһа, тағы бер хәл ине, үзе юк бит; \diamond *добрө пожаловатһе* рәхим итегез! хуш килдегез (йәки киләһегез)!

ДОБРОВОЛЕЦ *м. доброволец.*

ДОБРОВОЛЬНЫЙ *прил.* ирекле, ихтыярлы; *үз ирке (йәки теләге)* менән эшләнгән; *добровольное общество* ирекле йәмғиәт; *на добровольных началах* ирекле рәүештә.

ДОБРОВОЛЬЧЕСКИЙ *прил.* доброволец; *добровольческий отряд* доброволецтәр отряде.

ДОБРОДЕТЕЛЬ *ж. (кешелә)* якшылык сифаты.

ДОБРОДЕТЕЛЬНЫЙ *прил.* якшылыклы, якшы сифаттарға бай; *добродетельный человек* якшылыклы кеше.

ДОБРОДУШИЕ *с. шәфқәтлелек, рәхимлелек, якшы (йәки киң) күңеллелек.*

ДОБРОДУШНЫЙ *прил.* шәфқәтле, рәхимле, әскерһез, якшы (йәки киң) күнелле; *якты, асык; добродушный человек* киң күнелле кеше; *у него добродушное выражение лица* ул якты сырайлы кеше; *добродушная улыбка* әскерһез йылмайуу.

ДОБРОЖЕЛАТЕЛЬ *м. якшылык (йәки изгелек) теләүсе.*

ДОБРОЖЕЛАТЕЛЬНОСТЬ *ж. якшылык теләгәнлек, дустварса карағанлык.*

ДОБРОЖЕЛАТЕЛЬНЫЙ *прил.* якшылык теләүсе, якшылык менән эшләнгән, дустварса; *доброджелательное отношение* дустварса мөнәсәбәт.

ДОБРОЖЕЛАТЕЛЬНОСТЬ *с. якшылык теләү, якшы мөнәсәбәт, дус күрөселек.*

ДОБРОКАЧЕСТВЕННОСТЬ *ж. якшы сифатлылык.*

ДОБРОКАЧЕСТВЕННЫЙ *прил. 1.* якшы сифатлы; *2. мед. куркынышыз, зарарһыз; добροкачественная опухоль* куркынышыз шеш.

ДОБРОМ нареч. разг. *якшылык менән, якшы сакта.*

ДОБРОПОРЯДОЧНЫЙ *прил.* әзәплә, инсафлы, юнле.

ДОБРОСЕРДЕЧНОСТЬ *ж. шәфқәтлелек, рәхимлелек, якшы (йәки йомшак) күнеллелек.*

ДОБРОСЕРДЕЧНЫЙ *прил.* шәфқәтле, рәхимле, якшы (йәки йомшак) күңелле, аяусан.

ДОБРОСИТЬ *сов. что* еткерә ташлау (йәки ыргыту); *добрөсить мяч до сәтки* тупты сеткаға еткерә ташлау.

ДОБРОСОБЕСТНОСТЬ *ж. намыслылык, выжданлылык, инабатлылык.*

ДОБРОСОБЕСТНЫЙ *прил. 1.* намыслы, выжданлы, инабатлы; *добрөсобестный работник* намыслы работник; *2. тырыш, тырышып эшләнгән, намыс менән эшләнгән; добрособестная работа* тырышып эшләнгән эш.

ДОБРОСОСЕДСКИЙ *прил.* якшы күршеләрсә, күршеләрсә дус; *добрөсоседские отношения* якшы күршеләрсә мөнәсәбәт.

ДОБРОТА *ж. якшылык, киң күнеллелек.*

ДОБРОТНОСТЬ *ж. якшы сифатлылык, ныклык, сызамлылык.*

ДОБРОТНЫЙ *прил.* якшы сифатлы, нык, сызамлы, түземле, төтөмлө; *добрөтное сукно* якшы сифатлы бустәу.

ДОБРЫЙ *прил. в разн. знач.* шәфқәтле, рәхимле; *якшы, якшы күнелле, изге, кешелекле, мәрхәмәтле; доброе слово* якшы

һүз; лүди доброй воли изге ниәтле кешеләр; доброе имя якшы исем; в добрых отношениях якшы мөнәсәбәттә; добрый малый якшы күнелле кеше; \diamond будьте добры винһар, ... күрегезсе; в добрый час хәйерле сәғәттә; всего доброго! хуш (ығыз)! һау бул (ығыз)! хәйерле юл; добрая половина яртыһынан (йәки яртынан) да кәм түгел; добрый день хәйерле көн!; добрый молодец фольк. батыр, каһарман егет; по доброй воле үз ирке (йәки ихтыяры) менән; с добрым утром хәйерле иртә!; чего доброго в знач. вводн. сл. ихтимал, мөмкин.

ДОБРЯК м. разг. якшы күнелле (йәки рахимле, миһырбанлы) кеше.

ДОБУДАЙТСЯ сов. разг. көскә (йәки сак) утғыу (каты йоклаган кешене).

ДОБУВАНИЕ с. см. добыть.

ДОБУВАТЬ несов. см. добыть.

ДОБУВАЮЩИЙ прич. табыусы, эзләп табыусы, сығаруусы, казып сығаруусы; \diamond добывающая промышленность ер асты байлыктарын табуы промышленносе, төрлө сырьё һәм яғыулыктар әзерләү промышленносе.

ДОБЫТЬ сов. 1. что (достать, разыскать) табыу, булдырыу, эзләп табыу; 2. что, чего (заработать) эшләп табыу, эшләү; добыть денег акса эшләп табыу, акса эшләү; 3. что (получить, охотясь) аулап алыу; добыть белку тейен аулап алыу; 4. что, горн. сығаруу, казып сығаруу.

ДОБЫЧА ж. 1. см. добыть; 2. табыш; охотники вернулись с богатой добычей һунарсылар мул табыш менән кайттылар.

ДОВАРИВАТЬ несов. см. доварить.

ДОВАРИВАТЬСЯ несов. 1. см. довариться; 2. страд. к доваривать.

ДОВАРИТЬ сов. что бешереп еткерәү, бешерә төшөү.

ДОВАРИТЬСЯ сов. бешеп етеү; мясо ещё не доварилось ит әле бешеп етмәган.

ДОВЕЗТИ сов. кого-что илтеп еткерәү, алып барып еткерәү, илтеп куйыу; довести до дому өйгә илтеп еткерәү.

ДОВЕРЕННОСТЬ ж. ышаныс қағызы, доверенность.

ДОВЕРЕННЫЙ 1. прич. ышанылған, ышанып тапшырылған; 2. прил. ышанылған, ышанған; доверенное лицо ышанылған кеше; 3. в знач. суц. м. вәкил, доверенный (берәй эште үтәү өсөн вәкил ителгән кеше).

ДОВЕРИЕ с. ышаныс; войти в доверие ышаныс казаныу.

ДОВЕРИТЕЛЬ м. ышанып эш тапшыруусы, доверенность биреүсе (кеше).

ДОВЕРИТЕЛЬНЫЙ прил. ышануу; доверительный документ ышануу документе.

ДОВЕРИТЬ сов. 1. кого-что ышануу, ышанып тапшырыу (йәки калдырыу); доверить тайну сер сисеу (йәки һөйләү); 2. что, офиц. ышаныс қағызы биреү, доверенность биреү; доверить получить деньги акса алыуға доверенность биреү.

ДОВЕРИТЬСЯ сов. ышануу, ышаныс белдереү; он доверился мне ул миңә ышанды.

ДОВЕРХУ нареч. 1. мөлдөрмә булғансы, күзгәй (о жидкостях); тулғансы, тультырғансы, лыка тулғансы (о сыпучих ве-

ществах); 2. иң өскә, иң юғарыға; снизу доверху астан өскә.

ДОВЕРЧИВОСТЬ ж. ышануусанлык; излишняя доверчивость артык ышануусанлык.

ДОВЕРЧИВЫЙ прил. ышануусан.

ДОВЕРШАТЬ несов. см. довершить.

ДОВЕРШЕНИЕ с. см. довершить; \diamond в довершение всего өстәүенә, етмәһә тағы (ла), шуның өстөнә.

ДОВЕРШИТЬ сов. что тамамлау, ослау, теүәлләү, бөтөрөү, ахырына (йәки азағына) еткерәү; довершить начатое дело башланған эште тамамлау.

ДОВЕРЯТЬ несов. 1. см. доверить; 2. (верить) ышануу; я ему во всем доверяю мин уға тулығынса ышанам.

ДОВЕРЯТЬСЯ несов. 1. см. довериться; 2. страд. к доверять 1.

ДОВЕСИТЬ сов. что, чего тултырып (йәки еткерә) үлсәү.

ДОВЕСОК м. өстәмә кишәк (үлсәүзе билдәле ауырылғына еткерәү өсөн халынған өстәмә кишәк).

ДОВЕСТИ сов. 1. кого-что (доставить) еткереп (йәки илтеп, озатып) куйыу; довести до дому өйөнә тиклем озатып куйыу; 2. что (привести в какое-л. состояние) еткерәү, алып барып еткерәү; довести дело до конца эште азағына еткерәү; 3. что (привести, проложить) илтеп (йәки килтереп) еткерәү, һузыу; довести железную дорогу до города тимер юлды калаға килтереп еткерәү; \diamond довести до сведения белдереү, хәбәр (йәки мәғлүм) итеү; довести до сознания аңлатыу, төшөндөрөү.

ДОВЕСТИСЬ сов. безл. кому-чему, разг. тура килеү; мне не довелось там побывать миңә унда булырға тура килмәне.

ДОВЕШИВАТЬ несов. см. довесить.

ДОВОД м. дәлил; приводить доводы дәлилдәр килтерәү; веский довод көслә (йәки нигезле) дәлил.

ДОВОДИТЬ несов. см. довести.

ДОВОДИТЬСЯ несов. 1. см. довестись; 2. кому (быть в родстве) ... булыу; он мне доводится дядей ул миңә ағай була; 3. страд. к доводить.

ДОВОЕННЫЙ прил. һуғышка тиклемге, һуғыштан элгәрге, һуғышкаса булған; в довоенное время һуғыштан элгәрге вақытта.

ДОВОЗИТЬ несов. см. довести.

ДОВОЛЬНО нареч. 1. кәнәғәтләнеп, кәнәғәтлек менән, риза булып; он довольно улыбалса ул кәнәғәтләнеп йылмая ине; 2. в знач. сказ. ете, етер, етерлек; с меня и этого довольно миңә шул да етер; 3. (в достаточной степени) байтак, күп кенә, шактай, якшы ук, арыу ғына; было уже довольно поздно шактай ук һуң ине инде; прошло уже довольно много времени байтак вақыт үтеп китте.

ДОВОЛЬНЫЙ прил. кәнәғәт, риза; довольный вид кәнәғәт төҗ (йәки сырай); быть довольным риза (йәки кәнәғәт) булыу.

ДОВОЛЬСТВИЕ с. воен. тәминәт; денежное довольствие акса тәминәтте; зачислить на довольствие тәминәткә инде-реү.

ДОВОЛЬСТВО с. 1. етешлек, муллык, мул тормош; *жить в довольстве* муллыкта йәшәү; 2. (*удовлетворение*) кәнәғәт, кәнәғәтлек, ризалык.

ДОВОЛЬСТВОВАТЬ *несов. кого-что, воен.* тәмнин итеү; *довольствоваться* армию армияны тәмнин итеү.

ДОВОЛЬСТВОВАТЬСЯ *несов.* 1. кем-чем кәнәғәт (*йәки* риза) булыу, кәнәғәтләнәү; *я довольствуюсь* немногим мин әз менән кәнәғәтләнәм, миңә әз ҙә етә; 2. *воен.* тәмнин ителеү.

ДОВЫБОРЫ *только мн.* өстәмә һайлаузар.

ДОГ м. дог (*эт токомо*).

ДОГАДАТЬСЯ *сов.* белеп алыу, белеү; *визеп* алыу, һизеү, һизенәү.

ДОГАДКА ж. 1. фараз итеү, гөман итеү, тосмал; *теряться в догадках* гөман итеп һаташып бөтөү; 2. *разг. (сообразительность)* тапкырлык, откорлок; *у него догадки не хватило* безл. уның тапкырлығы етмәне.

ДОГАДЛИВОСТЬ ж. тапкырлык, откорлок, зирәклек, һизгерлек.

ДОГАДЛИВЫЙ *прил.* откор, зирәк, һизгер.

ДОГАДЫВАТЬСЯ *несов. см.* догадаться.

ДОГЛАДИТЬ *сов. что* үтекләп бөтөү (*йәки* бөтөрөү).

ДОГЛАЖИВАТЬ *несов. см.* догладить.

ДОГЛЯДЕТЬ *сов. 1. что (досмотреть)* карау, карап бөтөрөү, Ҙга (=гә) тиклем карау (*йәки* күрәү, еткерәү); *доглядеть пьесу* пьесаны карап бөтөрөү; 2. *кого-что, за кем-чем и без доп. (чаще с отрицанием)* карап тороу, күз-колак булыу.

ДОГМА ж. 1. догма (*бер касан да үзгәрмәй торған, бәхәсһез тип табылған положение*); *марксизм не догма, а руководство к действию* марксизм догма түгел, бәлки әш итеү өсөн куллаңма; 2. *обычно мн.* догмы төп положениеләр; *догмы римского права* Рим хокугындагы төп положениеләр.

ДОГМАТ м. 1. *рел.* догмат (*дин тәғлимәттәренәң дингә ышануыңлар тарафынан бәхәс ителмәслек төп кағизәләре*); 2. *см.* догма 1.

ДОГМАТИЗМ м. догматизм (*тәнжит күзлегәннн карамайынса, догмаларға таянып, уларға һукыр рәүештә ышанып фекер йөрөтөү, уйлау*).

ДОГМАТИК м. догматик (*догматизм яклы кеше*).

ДОГМАТИЧЕСКИЙ *прил. 1. (основанный на догмах)* догматик, догмаларға нигезләнгән; 2. (*не допускающий возражений*) кырка әйтелгән, бәхәскә урын калдырмай торған; *догматический тон* бәхәскә урын калдырмай торған тон.

ДОГМАТИЧНЫЙ *прил. см.* догматический 2.

ДОГНАТЬ *сов. кого-что* кыуып етеү.

ДОГОВАРИВАТЬ *несов. см.* договаривать.

ДОГОВАРИВАТЬСЯ *несов. 1. см.* договариваться; 2. *страд.* к договаривать.

ДОГОВОР м. договор, килешеү.

ДОГОВОРЕННОСТЬ ж. килешеүлек, алдан һөйләшеп (*йәки* килешеп) куйыу, һөйләшеп бер фекергә килеүлек.

ДОГОВОРИТЬ *сов. что и без доп.* һөйләп бөтөү (*йәки* бөтөрөү), әйтөп еткерәү; *дать договорить* һөйләп бөтөрөргә ирек биреү.

ДОГОВОРИТЬСЯ *сов. 1. о чём* килешеү, бер фекергә килеү, һүз куйышыу (*йәки* беркетәү), ризалашыу; *договориться о встрече* осрашыу тураһында һүз куйышыу; 2. *до чего* һөйләй башлау, Ҙга (=гә, Ҙка, Ҙкә) барып етеү; *договориться до нелепостей* тузға язмагаңды һөйләй башлау.

ДОГОВОРНЫЙ *прил.* договор, килешеү; *договорное обязательство* договор йөкләмәһе.

ДОГОЛА *нареч.* сыр яланғас (*йәки* шәрә) калғансы, яланғас калдырғансы, тап-тапкыр (*йәки* шәп-шәрә) итеп.

ДОГОНЯТЬ *несов. см.* догнать.

ДОГОРАТЬ *несов. см.* догореть.

ДОГОРЁТЬ *сов.* янып бөтөү, бөткәнсе яныу; *свеча догорела* шәм янып бөттө.

ДОГРУЖАТЬ(СЯ) *несов. см.* догрузить (-ся).

ДОГРУЗИТЬ *сов. 1. что (окончить погрузку)* тейәп бөтөү; 2. *что, чего (добавить)* өстәп (*йәки* еткерә) тейәү.

ДОГРУЗИТЬСЯ *сов.* тейәлеп бөтөү, тулғансы (*йәки* еткәнсе) тейәлеү.

ДОГРЫЗАТЬ *несов. см.* догрызть.

ДОГРЫЗТЬ *сов. что* кимереп ашап бөтөрөү, кимереп бөтөү.

ДОГУЛИВАТЬ *несов. см.* догулять.

ДОГУЛЯТЬ *сов. что и без доп., разг.* йөрөп үткәрәү, йөрөп (*йәки* байрам итеп) үткәрөп ебәрәү (*байрамдың, ялдың һ. б. калған көндәрөн*).

ДОГУЛЯТЬСЯ *сов. разг.* Ҙғансы (=гәнсе, Ҙкансы, Ҙкәнсе) йөрөү; *догуляться до простуды* һуыук алғансы йөрөү.

ДОДАТЬ *сов. что, чего* биреп бөтөрөү (*йәки* еткерәү), өстәп биреү.

ДОДЕЛАТЬ *сов. что* эшләп (*йәки* яһап) бөтөрөү, еткерә яһау.

ДОДЕЛЫВАТЬ *несов. см.* доделывать.

ДОДЕРЖАТЬ *сов. 1. кого-что* Ҙга (=гә, Ҙка, Ҙкә) тиклем (*йәки* саклы) тотоу; *мы додержим пtiцу в клетке до весны и выпустим без кошто* язға саклы ситлектә тоторбоз за, шуан сығарып ебәрербез; 2. *что (завершить)* тотоп еткерәү, еткерә тотоу.

ДОДЕРЖАТЬСЯ *сов.* Ҙга (=гә, Ҙка, Ҙкә) тиклем (*йәки* саклы) тотолоу.

ДОДЕРЖИВАТЬ *несов. см.* додержать.

ДОДУМАТЬ *сов. что* уйлап еткерәү, уйлап бөтөрөү.

ДОДУМАТЬСЯ *сов.* уйлап табыу (*йәки* сығарыу), бер фекергә килеү.

ДОДУМЫВАТЬСЯ *несов. см.* додуматься.

ДОЕДАТЬ *несов. см.* доесть.

ДОЕЗЖАТЬ *несов. см.* доехать.

ДОЁНИЕ с. *см.* доить.

ДОЁСТЬ *сов. что* ашап бөтөрөү, бөткәнсе ашау.

ДОЁХАТЬ *сов.* барып (*йәки* килеп) етеү.

ДОЖАРИВАТЬ *несов. см.* дожарить.

ДОЖАРИВАТЬСЯ *несов. 1. см.* дожариться; 2. *страд.* к дожаривать.

ДОЖАРИТЬ *сов. что* курып бөтөрөү; еткерә курыу.

ДОЖАРИТЬСЯ *сов.* курылып бөтөү, курылып етеү.

ДОЖАТЬ I *сов.* что (окончить жатөү) урып бөтөрөү, бөткәнсе уруу.

ДОЖАТЬ II *сов.* что (окончить давать) һығып бөтөрөү, бөткәнсе һығыу.

ДОЖДАТЬСЯ *сов.* 1. көтөү, көтөп тороу, көтөп алыу, каршылау, килеп етеү; дождаться поезда поезд көтөп тороу; дождаться лета йәйзе көтөп алыу, йәйгә килеп етеү; наконец я его дождался көтә торғас ул килеп етте; 2. (дойти до того, что...) җға (=гә, җка, җкә) барып етеү; он дождался того, что получил выговор ул шелтә алыуға барып етте; ◇ ждатель не дождался *см.* ждатель; дождется он у меня уға эләгер әле, шуны көтә ул.

ДОЖДЕВАЛЬНЫЙ *прил.* ямғыр язуырғыс (йәки язуыра торған); дождевальныи аппарат ямғыр язуырғыс аппарат.

ДОЖДЕВАНИЕ *с.* ямғыр язуырыу (йәки язуырғылыу).

ДОЖДЕВИК *м.* 1. *разг.* (плащ) дождевик (һыу уткармаүсе плащ); 2. (гриб) ямғыр бәшмәге.

ДОЖДЕВОЙ *прил.* ямғыр; дождевая вода ямғыр һыуы; ◇ дождевой червь ямғыр селәүсене; дождевой гриб *см.* дождевик 2.

ДОЖДЕМЕР *м.* яуын-төшөм үлсәгес (яуған ямғыр һәм кар микдарын үлсәй торған прибор).

ДОЖДИЧЕК *м.*: после дождика в четверг *разг.* *соотв.* кызыл кар яуғас.

ДОЖДИТЬ *несов. безл. разг.* ямғыр яуыу, яуып тороу, яуыу.

ДОЖДЛИВЫЙ *прил.* ямғырлы, яуынлы.

ДОЖДЬ *м.* ямғыр; проливной дождь койоп яуған ямғыр; первый весенний дождь ләйсән ямғыры; дождь льет как из ведра ямғыр бизрәнән койған кеүек яуа.

ДОЖИВАТЬ *несов. см.* дожить.

ДОЖИДАТЬСЯ *несов. см.* дожждаться.

ДОЖИМАТЬ *несов. см.* дожимать II.

ДОЖИНАТЬ *несов. см.* дожать I.

ДОЖИТЬ *сов.* 1. до чего йәшәү, җға (=гә, җка, җкә) тиклем йәшәү (йәки тороу, калыу); дожить до глубокой старости һык картайғансы йәшәү; он доживет там до зимы ул унда кышка тиклем тора; 2. что җсы (=се) йәшәү; дожить свой век үз ғүмере бөткәнсе йәшәү; ◇ до чего он дожил! һиндәй хәлгә барып еткән ул!

ДОЗА *ж.* 1. доза (дарыуың бер тапкыр йәки бер тәүлектә эсәү өсөн билдәләнән микдары; кышылма составына ингән матдәләрҙең үлсәме); 2. *перен.* бер ни тиклем, бик аз, бик кескенә; ◇ лошадиная доза *см.* лошадиный.

ДОЗВАТЬСЯ *сов. разг.* сақырып (йәки қат-қат сақырып) сығарыу; я эле его дозвался мин уны сак сақырып сығарзым.

ДОЗВОЛЕННЫЙ *прил.* рөхсәт ителгән, яраған, ярай торған.

ДОЗВОЛИТЬ *сов.* что, уст. рөхсәт итеү.

ДОЗВОЛЯТЬ *несов. см.* дозволять.

ДОЗВОНИТЬСЯ *сов. разг.* шалтыратып яуап (йәки һөйләшә) алыу.

ДОЗИРОВАТЬ *сов. и несов. что* дозалау,

дозаларға бүлеү (йәки айырыу, бүлгеләү), кифәктәргә бүлеү.

ДОЗИРОВКА *ж.* дозалау, дозалауға бүлеү (йәки айырыу, бүлгеләү), кифәктәргә бүлеү.

ДОЗНАВАТЬСЯ *несов. см.* дознаться.

ДОЗНАНИЕ *с. юр.* һорау (йәки яуап) алыу; произвести дознание һорау алыу.

ДОЗНАТЬСЯ *сов. разг.* беләү, һорашып беләү, белеп еткереү; не могу дознаться, кто он такой уның кем икәнән белә (йәки белеп еткере) алмаймы.

ДОЗОР *м.* дозор (разведка йәки һаклау өсөн ебәрелгән бәләкәй отряд).

ДОЗОРНЫЙ *прил.* 1. дозор; дозорное судно *мор.* дозор судноһы; 2. *в знач. суц. м.* дозорный; выслать дозорных дозорныйҙар ебәрәү.

ДОЗРЕВАНИЕ *с. см.* дозреть.

ДОЗРЕВАТЬ *несов. см.* дозреть.

ДОЗРЕЛЫЙ *прил.* өлгөргән, бешкән, еткән, етешкән.

ДОЗРЁТЬ *сов.* өлгөрөү, бешәү, етеү, етлегеү, етешәү.

ДОИГРАТЬ *сов.* что уйнап бөтөрөү (йәки бөтөү), уйынды тамамлау.

ДОИГРАТЬСЯ *сов.* 1. уйнап торғас ... җға (=гә, җка, җкә) етеү (йәки терәлеү); 2. *перен.* уйындан уймак сығарыу.

ДОИГРЫВАТЬ *несов. см.* доиграть.

ДОИГРЫВАТЬСЯ *несов.* 1. *см.* доиграться; 2. *страд. к.* доигрывать.

ДОИЛЬНИК *м.* һауғыс, һаузырғыс; электрический доильник электрик һауғыс.

ДОИЛЬНЫЙ *прил.* һауыу; доильная машина һауыу машинаһы.

ДОЙЛЬЩИЦА *ж.* һауынсы (катын-кыз).

ДОИСКАТЬСЯ *сов. разг.* эзләп табыу, белеп еткереү; доискаться правды дәрәҗәлектә эзләп табыу.

ДОИСКИВАТЬСЯ *несов. см.* доискаться.

ДОИСТОРИЧЕСКИЙ *прил.* тарихкәсә булған, бик боронго; доисторические времена тарихкәсә булған вақыттар.

ДОИТЬ *несов. кого* һауыу.

ДОИТЬСЯ *несов.* 1. һөт бирәү, һауылыу; корова плохó доится һыйыр һөттө аз бирә; 2. *страд. к.* доить.

ДОЙКА *ж.* һауыу.

доймү, доймешь и т. д. *буд. вр. от* донять.

ДОЙНЫЙ *прил.* һауын; дойная корова 1) һауын һыйыр; 2) *перен.* һауын һыйыр (бай, зур файҙа килтерә торған сығанак).

ДОЙТИ *сов.* 1. *в разн. знач.* етеү, барып (йәки килеп, қайтып) етеү; дойти до дома өйгә тиклем етеү; письмо дошло быстро хат тиз барып еткән; до нас дошел слух безгә хәбәр килеп етте; мороз дошел до двадцати градусов һыуык егерме градусқа барып етте; дойти до крайности актык сиккә етеү; 2. *разг.* (стать готовым) өлгөрөү, бешәү, етеү; помидоры дошли на солнце помидорҙар қояшта ятып өлгөргө; тесто дошло камыр өлгөргө; ◇ дойти своим умом үз ақылы менән ирешәү.

ДОК *м.* док (портта суднолар, пароходтар ремонтлау королмаһы).

ДОКАЗАТЕЛЬНЫЙ *прил.* дәлил булырлыҡ, ышандырырлыҡ.

ДОКАЗАТЕЛЬСТВО с. 1. дәлил, факт; приводить доказательство дәлил килтерерү; 2. лог. ишбатлау, ишбат итеү.

ДОКАЗАТЬ сов. что ишбатлау, ишбат итеү; күрһәтеү; доказать свой преданность родине ватанға төроолоғондо күрһәтеү; доказать теорему теореманы ишбатлау.

ДОКАЗУЕМОСТЬ ж. ишбат итерлек булыу.

ДОКАЗУЕМЫЙ прил. ишбат ителерлек, ишбат ителә ала торған.

ДОКАЗЫВАТЬ несов. см. доказать.

ДОКАНЧИВАТЬ несов. см. доканчить.

ДОКАПИТАЛИСТИЧЕСКИЙ прил. капитализмгә тиклем булған, капитализмгәсә булған.

ДОКАПЫВАТЬСЯ несов. см. докопаться.

ДОКАТИТЬ сов. 1. что (капля, переместить) тәғәрләтеп илтеп еткерерү, тәғәрәтеп алып барып куйыу; докатиť бочку до сарая мискәне һарайға тиклем тәғәрләтеп илтеп куйыу; 2. разг. (быстро доехать) (тиз) барып етеү; в полчаса докатили до места урынға ярты сәғәттә барып еттек.

ДОКАТИТЬСЯ сов. 1. (капля, переместиться) тәғәрләп барып (йәки килеп) етеү; 2. (донестись — о громких, раскатистых звуках) яңғырап килеп етеү, дөңгөрзәп ишетелерү; 3. перен. прост. (опуститься) килеп (йәки барып) етеү, ... хәлгә төшөрү; вот до чего он докати́лся бына ниндәй хәлгә килеп етте ул.

ДОКАТЫВАТЬ несов. см. докатиť.

ДОКАТЫВАТЬСЯ несов. 1. см. докатиťся; 2. страд. к докати́вать.

ДОКАШИВАТЬ несов. см. докосиť.

ДОКЕР м. докер (капиталистик илдәрзә портта йөк ташыуы).

ДОКИНУТЬ сов. что, разг. ташлап еткерерү, еткерә ташлау (йәки ыргытыу, атыу).

ДОКИПЕТЬ сов. разг. кайнап етеү, кайнап сығыу.

ДОКЛАД м. доклад.

ДОКЛАДНОЙ прил. доклад; докладная записка доклад язгыуы.

ДОКЛАДЧИК м. докладсы.

ДОКЛАДЫВАТЬ I несов. см. доложиť I.

ДОКЛАДЫВАТЬ II несов. см. доложиť II.

ДОКЛАССОВЫЙ прил. синыйтар барлыкка килгәнгә тиклем булған.

ДОКОЛЕ, ДОКОЛЬ нареч. уст. 1. вопр. қасаңға саклы (йәки тиклем), қасаңғаса; доколе я буду ждать? мин қасаңға тиклем көтөрмөн?; 2. относ. (пока) «ғансы (=ғансе, «қансы, «кәнсе); жди, доколе солнце не взойдет кояш сыжқансы көт.

ДОКОНАТЬ сов. кое-что, разг. хәлдән тайзыруу, афалап (йәки минрәтеп) бөтөрерү; болезнь егө совсём доконала ауырыу уны бөтөнләй хәлдән тайзырзы.

ДОКОНЧИТЬ сов. что I. (доставить начатое до конца) бөтөрерү, тамамлау, теүелләрү; тамам итеү, ослап куйыу; 2. прост. (съесть или выпить до конца) ашап (йәки вsep) бөтөрерү.

ДОКОПАТЬ сов. что қазыу, қазып бөтөрерү (йәки еткерерү), қазып сығыу; докопаться яму до середины сокорзо уртаһына тиклем қазыу.

ДОКОПАТЬСЯ сов. 1. қазып барып етеү; докопаться до воды қазып һыуға етеү; 2. перен. разг. соксоноп (йәки қазынып, төпсөнөп) белеү; докопаться до сути дела эштең асылын төпсөнөп белеү.

ДОКОСИТЬ сов. что сабып бөтөрерү (мәс. бесәнде).

ДОКРАСИТЬ сов. что буяп бөтөрерү (йәки сығыу); докрасить пол изәнде буяп сығыу.

ДОКРАСНА, ДОКРАСНА нареч. қызарғансы, қызартқансы, қып-қызыл булғансы; растереть тело докрасна тәнде қызартқансы ышқыу; накалить докрасна қып-қызыл булғансы қыззырыу (мәс. металлды).

ДОКРАШИВАТЬ несов. см. докрасиť.

ДОКРИЧАТЬСЯ сов. 1. кого, разг. қысқырып (йәки һөрәнләп) ишеттерерү; никоғне докричишься қысқыраһын, қысқыраһын, берәү зә ишетмай; 2. до чего «ғансы (=ғансе, «қансы, «кәнсе) қысқырыу; докричатся до хрипоты қарлыққансы қысқырыу.

ДОКТОР м. доктор (1. филми дәрәжә; 2. разг. врач).

ДОКТОРАЛЬНЫЙ прил. книжн. өгөт-нәсихәтле, фибрәтле, хәтғи.

ДОКТОРАНТ м. докторант (докторлык диссертацияһы әзерләү өсөн филми учреждениегә беркетелгән филми).

ДОКТОРСКИЙ прил. доктор; докторлык; докторский кабинет доктор кабинетте; докторская диссертация докторлык диссертацияһы.

ДОКТОРСТВО с. докторлык дәрәжәһе.

ДОКТРИНА ж. книжн. доктрина (филми йәки философия теория, система).

ДОКТРИНЁР м. книжн. доктринёр (ниндәй зә булла билдәле бер доктринаға һуқырзарса әйәрәусе кеше).

ДОКТРИНЁРСКИЙ прил. книжн. доктринёрзарса, доктринёрзарға хас; доктринёрское отношение к фактам фактарға доктринёрзарса қараш.

ДОКУМЕНТ м. документ.

ДОКУМЕНТАЛЬНЫЙ прил. документа́ль, документтәргә нигезләнгән, документтәр менән расланған; документальные данные документтәргә нигезләнгән мәғлүмәттәр; документальный фильм документаль фильм.

ДОКУМЕНТАЦИЯ ж. собир. документтәр.

ДОКУМЕНТИРОВАТЬ сов. и несов. что документтәр менән нигезләү (йәки раслау), документләштерерү.

ДОКУПАТЬ несов. см. докупиť.

ДОКУПИТЬ сов. что, чего өстәп һатып алыу; докупить метр сукна бер метр бұстау өстәп һатып алыу.

ДОКУРИВАТЬ несов. см. докурить.

ДОКУРИТЬ сов. что тартып бөтөрерү; докурить папиросу папиросты тартып бөтөрерү.

ДОКУЧАТЬ несов. кому чем, разг. йөзәтеү, теңкәгә тейерү, аптыратыу, туйзырыу, ялкытыу, йөзәтеп (йәки аптыратып, ялкытып) бөтөрерү; докучать просьбами һорәузар менән йөзәтеп бөтөрерү.

ДОКУЧЛИВЫЙ прил. разг. йөзәткес, теңкәгә тейгес, аптыраткыс, асыу килтергес, интектергес.

ДОЛ *м. уст. поэт. см. долина*; \diamond за горами, за долами фольк. таузар, урмандап артында.

ДОЛАМЫВАТЬ *несов. см. доломать*.

ДОЛБИТЬ *несов. что* 1. сокоу, тишеу; дятел долбит древо тумыртка ағас сокой; долбит долотом касау менен тишеу; 2. *прост. (повторять)* тухыу, тылкыу, кабатлау; сколько ему ни долби — не понимает ни тиклем тылкыһаң да, аңламай; 3. *прост. (зубрить)* мәғәнәһен аңламай ятлау.

ДОЛГ *м.* 1. бурис; **воинский долг** ғәскәри бурис; 2. (*взятое займы*) бурис, үтес, бирәсәк, аласак, көтәсәк; *взять в долг* буриска алыу, көтәсәккә алыу; *дать в долг* буриска биреу; \diamond *долг платёжом* красен *посл. соотв.* байрам ашы кара-каршы; *залезть в долги* буриска батыу (*йәки* кереу); *не остаться в долгу у кого, перед кем* яуапһыз калдырмау, каршы әйтеу; *отдать последний долг кому* күмергә барыу, һуңғы тапқыр һаубуллашы; *первым долгом* беренсе нәүбәттә (*йәки* сиратта); *по долгу* чего кушыуы буйынса.

ДОЛГИЙ *прил.* 1. озақ; **долгое молчание** 1) озақ хәбәр бирмәу; 2) озақ өндәшмәу; 2. *уст.* озон, озан; **долгий путь** озон юл; \diamond **долгая песня** осо-кырыый күрәнмәй торған эш; **долгий гласный лингв.** озон һузынты; **отложить в долгий ящик** эште озақка һузыу, билдәһез вақытка кисектереу.

ДОЛГО *нареч.* озақ, озақ вақыт, озақ вақыттар; **долго** пришлось **ожидать** озақ көтөргә тура килде; **он долго не мог этого забыть** ул быны озақ вақыттар онота алманы; \diamond **долго ли до бед!** бәлә аяк астында йөрөй, бәлә аяк астынан килеп сыға!

ДОЛГО = *кушма һүзәрәң «озак, озақка, озақ вақытка, озон» мәғәнәләрен аңлаткан беренсе өләшө, мәс. долгосрочный* көнө озақ, озақ сроклы; **долгосривый** озон яллы.

ДОЛГОВЕЧНЫЙ *прил.* 1. (*многолетний*) озон ғүмерле, озақ йәшәүсән; 2. (*прочный*) нык, мәңгелек; *их счастье казалось долговечным* уларзың бәхете мәңгелек кеүек ине.

ДОЛГОВОЙ *прил.* бурис; **долговое обязательство** бурис йөкләмәләре.

ДОЛГОВРЕМЕННЫЙ *прил.* озақ вақытка (*йәки* вақыт); **долговременное** отсуствие озақ вақыт булмау, озақ вақыт юк булып тороу.

ДОЛГОВЯЗЫЙ *прил. разг.* һонтор, һуызан, селбәрләк.

ДОЛГОЖДАННЫЙ *прил.* озақ (*йәки* зарығып) көтөлгән, көтөп алынған.

ДОЛГОИГРАЮЩИЙ *прил.* озақ уйнала торған; **долгоиграющая пластинка** озақ уйнала торған пластинка.

ДОЛГОЛЕТНИЕ *с.* озон ғүмерлелек (*йәки* ғүмерле булыу).

ДОЛГОЛЕТНИЙ *прил.* күп йыллык. күп йылдарға һузылған, озақ вақытка барған.

ДОЛГОЛЕТНЯЯ дружба күп йыллык дуслык.

ДОЛГОНОЖКИ *мн. (ед. долгоножка ж.) зоол.* озонаяк (*короткос бөжәк*).

ДОЛГОНОСИКИ *мн. (ед. долгоносик м.) зоол.* озонморон (*короткос куңыз*).

ДОЛГОПОЛЫЙ *прил.* озон итәкле (*йәки* салғыйлы).

ДОЛГОСРОЧНЫЙ *прил.* озақ сроклы, озақ срокка бирелгән; **долгосрочная ссуда** озақ срокка бирелгән ссуда.

ДОЛГОТА *ж.* 1. озонлок; **долгота** дня көн озонлого; 2. *геогр.* озонлок.

ДОЛГОТЕРПЕНИЕ *с.* озақка барған түземлек, зур сабырлык.

ДОЛГУНЕЦ *м. (лән)* озон етен.

ДОЛЕВОЙ *прил.* буй, буйға; **долевой разрез** древа ағастың буйға кыркымы (*йәки* кисеме).

ДОЛЕЖАТЬ *сов.* 1. *до чего* ғансы (=ғансе, =кансы, =кәнсе) ятыу, саҗлы ятыу; **долежать до выздоровления** һауыткансы биреу; 2. (*дозреть — о плодах*) өлгөргәнсе ятыу; **помидоры должны ещё долежать** помидорзар өлгөргәнсе ятырға тейеш.

ДОЛЕЖИВАТЬ *несов. см. долежать*.

ДОЛЕЗАТЬ *несов. см. долезть*.

ДОЛЕЗТЬ *сов.* тырышып-тырмашып барып (*йәки* килеп, менеп) етеу; **долезть до крыши** тырышып-тырмашып кыйыкка менеу.

ДОЛЕТАТЬ *несов. см. долететь*.

ДОЛЕТЕТЬ *сов.* 1. осон барып (*йәки* килеп) етеу; **мяч долетел до крыши** туп кыйыкка осон барып етте; 2. *перен. (донестись)* барып (*йәки* килеп) етеу; ишетелеу; **с озера долетел крик** күл яғынан тауыш ишетелде; **до меня долетели слухи** хәбәр миңә тиклем килеп етте.

ДОЛЖЕН *в знач. сказ.* 1. *кому (обязан уплатить)* бурислы, бурис (*йәки* бирәсәк булыу); **я вам должен десять рублей** миңә һезгә ун һум бирәсәгем бар; 2. *с неопр. (обязан сделать)* тейеш; **я должен вернуть** ся домбй мин өйгә кайтырға тейешмен; \diamond **должно быть** *в знач. вводн. сл.* ахыры, ихтмал.

ДОЛЖЕНСТВОВАНИЕ *с. см. должествовать*.

ДОЛЖЕНСТВОВАТЬ *несов. с неопр., уст.* бурислы (*йәки* тейешле) булыу.

ДОЛЖНИК *м. прям. и перен.* бурислы кеше, бирәсәге (*йәки* бурисы) булған кеше; **я ваш должник** миңә һезгә бурислымын; **несостоятельный должник юр.** түләүгә акаһы булмаған кеше, хәлһез кеше.

ДОЛЖНИЦА *женск. р. к должник*.

ДОЛЖНО *в знач. сказ. безл. с неопр.* кәрәк, тейеш; **должно слушать** советы старших ололарзың кәнәшен тыңларға кәрәк.

ДОЛЖНОСТНОЙ *прил.* хезмәт, вазифа; **должностное лицо** хезмәт урынындағы кеше.

ДОЛЖНОСТЬ *ж.* хезмәт, вазифа; **должность секретаря** секретарлек вазифаһы.

ДОЛЖНЫЙ *прил.* 1. тейешле; **на должной высоте** тейешле юғарылыкта; 2. *в знач. сущ.* должное *с.* тейешле баһа; **нужно** от-дать должное егө умү уның ақылына тейешле баһа бирергә кәрәк.

ДОЛИВАТЬ *несов. см. долить*.

ДОЛИНА *ж.* үзән, туғай (*речная*); **уй, кул** (*горная*).

ДОЛИТЬ *сов. что, чего* һалыу, өстәу, тултыруу, өстәп койоу, ағызыу, кушыу, тул-

тырғансы койоу; долить какоо молоком какаога һөт өстәү; долить воды в стакан стаканга өстәп һы койоу.

ДОЛЛАР м. доллар.

ДОЛОЖИТЬ I сов. что и без доп. 1. (сделать доклад) доклад яһау, һөйләп биреү; 2. (напр. о приходе посетителя) белдереү, әйтеү.

ДОЛОЖИТЬ II сов. 1. что, чего разг. (добавить) өстәү, өстәп һалыу, тултырыу; доложить каши в тарелку тарилкәгә өстәп бутка һалыу; 2. что (окончить кладку чего-л.) һалып бөтөрөү; доложить печь мейес һалып (йәки сығарып) бөтөрөү.

ДОЛОЙ нареч. разг. юк булһын, күзгә күрәнмәһен, китһен, олакһын, юғалһын; бөтһөн; долой войну! бөтһөн һуғыш!; уйдй с глаз долой! юк бул!, кит, күззән юғал!; шаһки долбой! бүректәрзә һалырға!

ДОЛОМАТЬ сов. что ватып (йәки емереп, кырып) бөтөрөү.

ДОЛОМИТ м. мин. доломит.

ДОЛОТО с. касау, долото.

ДОЛЬКА ж. 1. уменыш. от дөля 1; өлөшсә; 2. (часть плода цитрусовых) бүлексә; дөлька апельсына әфлисун бүлексәһе.

ДОЛЯ ж. 1. өлөш; делить на равные доли тигез өлөштәргә бүлеү; 2. (судьба) язмыш, тәкдир; горькая дөля ауыр язмыш; ◇ дөля истины бер ни тиклем дерөслөк; львиная дөля см. лвьиный.

ДОМ м. 1. өй, йорт; деревянный дом ағас өй; дом бтдыха ял йорто; детский дом балалар йорто; 2. (домашний очаг, хозяйство) йорт, хужалык; хлопотать по дому йортто кайғыртыу; 3. (династия, род) нәсел; дом Романовых Романовтар нәселе; ◇ на дом өйгә; на дому өйзә; отказать от дома кому, уст. өйгә йөрөүзән тыйыу, өйгә килеүзән тыйыу; разойтись по домам өйзәргә таралыу.

ДОМА нареч. 1. (у себя в доме) өйзә; по вечерам я бываю дома кистәрен мин өйзә булам; 2. (на родине) тыуған илдә, беззек якта; у нас дома уборка давнә началась беззек якта уракка күптән төштөләр; ◇ будьте как дома тартынмағыз, үз өйгөззәгә кеүек булығыз; не все дома у кого соотв. кыркка берәу тулмай, тужһан туғыз, утыз туғыз.

ДОМАШНИЙ прил. 1. өй, йорт; домашний обед өй ашы; домашняя обстановка өй йыһазы; домашний адрес өй адресе; 2. (о животных) йорт; 3. в знач. суц. домашние мн. өй әсе, өйзәгеләр; мой домашние минең өйзәгеләр.

ДОМБРА ж. муз. думбыра.

ДОМЕННЫЙ прил. домна; доменная печь домна мейесе.

ДОМЕНЩИК м. доменщик, домна эшсәһе.

ДОМИНАНТА ж. книжн. доминанта, төп идея; төп билге.

ДОМИНИОН м. доминион (Британия империяһының үз алдына идара ителә торған өлөшө).

ДОМИНИРОВАТЬ несов. (господствовать, преобладать) өстөн булыу, өстөнлек итеү.

ДОМИНО I с. нескл. домино (маскарад костюме, шул. костюмдәгә кеше).

ДОМИНО II с. нескл. домино (уйын, шул уйындың шакмактары).

ДОМКРАТ м. домкрат. (ауыр әйберзәрзә күтәрәү механизме).

ДОМНА ж. домна.

ДОМОВИТЫЙ прил. йортсол, хужалыксыл.

ДОМОВЛАДЕЛЕЦ м. йорт хужаһы (йәки биләүсә).

ДОМОВЛАДЕЛИЦА женск. р. к домо-владелец.

ДОМОВОЙ м. фольк. өй әйһә.

ДОМОВЫЙ прил. өй, йорт; ◇ домбвая кнйга йорт кенәгәһе.

ДОМОГАТЕЛЬНОСТЬ с. хакһыз дәғүә (йәки талап).

ДОМОГАТЬСЯ несов. алырға тырышыу (йәки ынтылыу), ирешергә ынтылыу.

ДОМОЙ нареч. 1. өйгә; он ушел домой ул өйгә кайтып китте; 2. (на родину) илгә, тыуған якка; приехать на побывку домой тыуған якка кунакка кайтыу.

ДОМОЛАЧИВАТЬ несов. см. домолотить.

ДОМОЛОТИТЬ сов. что һуғып бөтөрөү (ашлыкты).

ДОМОРОЩЕННЫЙ прил. 1. (выращенный в своём хозяйстве) өйзә (йәки хужалыкта) үстерелгән; 2. перен. ирон. ябай, тупас; булыр-булмаз; доморощенный поэт булыр-булмаз шағир.

ДОМОСЕД м. өйзә ултырырға яратыусы, өй тауығы.

ДОМОСЕДКА женск. р. к домосед.

ДОМОТАТЬ сов. что урап (йәки сырмап) бөтөрөп куйыу.

ДОМОТКАНЫЙ прил. кулдан һуғылған (йәки тужылған).

ДОМОУПРАВЛЕНИЕ с. йорт идаралығы.

ДОМОХОЗЯИН м. уст. өй (йәки йорт) хужаһы.

ДОМОХОЗЯЙКА ж. 1. женск. р. к домохозяин; 2. домохозяйка.

ДОМОЧАДЦЫ мн. (ед. домочадец м.) уст. өйзәгеләр.

ДОМРА ж. домра (рус халкының кыллы музыка коралы).

ДОМРАБОТНИЦА ж. (домашняя работница) хезмәтсә (катын-кыз).

ДОМЧАТЬ сов. 1. кого-что, разг. елдереп килтереп еткерәү, осортоп илтеп куйыу, саптырып килтереп еткерәү; лошади мйгом домчали меня до дому аттар мине өйгә елдереп килтереп еткерзеләр; 2. см. домчаться.

ДОМЧАТЬСЯ сов. разг. тиз (йәки елдереп) барып етеү.

ДОМЫСЕЛ м. нигезһез фекер, фараз.

ДОНАШИВАТЬ несов. см. доносить I.

ДОНЕЛЬЗЯ нареч. разг. саманан (йәки сиктән) тыш, бигерәк; он донельзя упрям ул сиктән тыш кире.

ДОНЕСЕНИЕ с. донесение, хәбәр, белдермә.

ДОНЕСТИ I сов. 1. кого-что (доставить куда-л.) күтәрәп килтерәү (йәки илтеү); алып барыу, илтеп еткерәү; 2. что (сделать

слышным, осязательным) ишеттеревү (о звуках); (алып) килтеревү (о запахах).

ДОНЕСТИ II сов. I. (сообщить, известить) белдеревү яһау, хәбәр итеү, белдеревү; 2. на кого и без доп. (сделать донос) әләкләү, ошаклау, өстөнән һөйләү (йәки языу), донос яһау.

ДОНЕСТИСЬ сов. I. ишетелеү (о звуках); килеп етеү, таралыу (о запахах); 2. перен. (дойти до сведения) килеп етеү, хәбәр ишетелеү, хәбәр килевү; донөсса слух хәбәр ишетелде.

ДОНЖУАН м. донжуан (йөрөксән, мәхәббат менән шаярыусы ир-кеше).

ДОНИЗАТЬ сов. что тезеп (йәки үткәрәп) бөтөрөү; донизать жәмчуг ынйыны тезеп бөтөрөү.

ДОНИЗУ нареч. асқа (йәки түбәнгә) тиклем; свәрху донизу өстән асқа тиклем.

ДОНИЗЫВАТЬ несов. см. донизать.

ДОНИМАТЬ несов. см. донять.

ДОНКИХОТ м. донкихот (тормошка ашмаған идеалдар өсөн уңышһыз көргәш алып барыусы фантазёр).

ДОНКИХОТСТВО с. донкихотлык.

ДОННИК м. бот. кандала үләне.

ДОНОР м. донор (ауырыузарға, яралыларға ебәревү өсөн Үзенең канын биревсе).

ДОНОРСКИЙ прил. донор; донорский пункт донорзар пункт.

ДОНОС м. донос, әлак, ошак.

ДОНОСИТЬ I сов. I. что (окончить носку чего-л.) ташып бөтөрөү; 2. что (окончить носить; износить совсем) тузғансы (йәки туззыргансы) кейеү; туззырып бөтөрөү; 3. кого (ребёнка — о беременной) үз вақытында тузырыу, етлегең табыу (баланы).

ДОНОСИТЬ II несов. см. донести I.

ДОНОСИТЬ III несов. см. донести II.

ДОНОСИТЬСЯ I сов. (износиться) тузыу, ылбырап бөтөү, тузып бөтөү.

ДОНОСИТЬСЯ II несов. см. донестись.

ДОНОСЧИК м. доноссы, ошаксы, әләкесе, донос яһаусы.

ДОНОСЧИЦА женск. р. к доносчик.

ДОНЬИ нареч. әлегәсә, быгаса, бөгөн-гәсә, хәзрегәсә.

донья, доньев и т. д. им., род. п. и т. д. мн. от дно.

ДОНЯТЬ сов. кого, разг. йөзәтеп (йәки интектереп) бөтөрөү, теңкәне коротоу, мазаға тейеү, аптыратыу.

ДООКТЯБРЬСКИЙ прил. Октябрь революцияһынан әлекке, Октябрь революцияһына қазарге (йәки тиклемге).

ДОПАХАТЬ сов. что һөрөп бөтөрөү.

ДОПЕКАТЬ несов. см. допечь.

ДОПЕТЬ сов. что йырлап бөтөү (йәки бөтөрөү).

ДОПЕЧАТАТЬ сов. что I. (кончить печатать) басып бөтөү (йәки бөтөрөү); 2. (дополнительно) өстәп башыу; допечатать ещё ты́сячу экземпляров тағы ла мен дана өстәп башыу.

ДОПЕЧАТЫВАТЬ несов. см. допечатать.

ДОПЕЧЬ сов. I. что (кончить печь) бешереп бөтөү (йәки бөтөрөү); 2. чего, разг. (дополнительно) өстәп бешеревү; 3. перен. прост. см. донять.

ДОПЕЧЬСЯ сов. бешевү, бешеп сығыу (йәки етеү).

ДОПИВАТЬ несов. см. допить.

ДОПИСАТЬ сов. что I. (окончить писать) язып бөтөү (йәки бөтөрөү); 2. (приписать) өстәп языу.

ДОПИСЫВАТЬ несов. см. дописать.

ДОПИТЬ сов. что эсеп бөтөү (йәки бөтөрөү).

ДОПЛАТА ж. I. см. доплатить; 2. (дополнительная плата) өстәмә түләү; письмo с доплатой өстәмә түләүле хат.

ДОПЛАТИТЬ сов. что өстәп түләү; калған өлөшөн түләү, түләп бөтөрөү.

ДОПЛАТНОЙ прил. өстәмә түләүле; доплатная касса өстәмә түләүзәр кассаһы; ♦ доплатное письмо түләүле хат.

ДОПЛАЧИВАТЬ несов. см. доплатить.

ДОПЛЕСТИ сов. что үреп еткеревү (йәки бөтөрөү).

ДОПЛЕСТИСЬ сов. разг. көскә барып (йәки кайтып) етеү; он эле доплелся до дому ул өйөнә көскә кайтып етте.

ДОПЛЕТАТЬ несов. см. доплестить.

ДОПЛЫВАТЬ несов. см. доплыть.

ДОПЛЫТЬ сов. йөзөп етеү, йөзөп барып етеү.

ДОПОДЛИННО нареч. разг. бик асык, бик якшы; мне это доподлинно известно миңә был бик асык билдәле.

ДОПОДЛИННЫЙ прил. разг. дөрөс, ысын, рас, хак.

ДОПОЗДНА нареч. разг. төн уртаһы еткәнсе, бик кисләп.

ДОПОЛЗАТЬ несов. см. доползть.

ДОПОЛЗТИ сов. шыуышып (йәки үрмәләп) барып етеү.

ДОПОЛНЕНИЕ с. I. өстәмә, кушымта; дополнение к резолюции резолюцияға өстәмә; 2. грам. тултырыусы; ♦ в дополнение кушымта итеп.

ДОПОЛНЕННЫЙ прил. и прил. өстәлгән, арттырылған, тултырылған; исправленное и дополненное издание кығи китаптың төзәтелгән һәм өстәлгән басмаһы.

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЙ прил. I. өстәмә; дополнительная подпись на газете газетаға өстәмә язылыу; 2. грам. тултырыусы; дополнительное предложение тултырыусы эйәрсен һөйләм; ♦ дополнительные цвета физ. өстәмә төстәр.

ДОПОЛНИТЬ сов. кого-что өстәү, тултырыу, кушыу, тулыландырыу.

ДОПОЛНЯТЬ несов. см. дополнить; ♦ дополнять друг друга берен-бере тултырып (йәки иш янына куш булып) бер бөтөндө тәшкил итеү.

ДОПОЛУЧАТЬ несов. см. дополучить.

ДОПОЛУЧИТЬ сов. что алып бөтөрөү.

ДОПОТОПНЫЙ прил. шутол. бик боронго, иске, хан заманынан калған, искереп бөткән, артта калған; допотопные взгляды искереп бөткән караштар.

ДОПРАШИВАТЬ несов. см. допросить.

ДОПРИЗЫВНИК м. допризывник (хәрби хезмәткә саҡырлыу алдынан ғәскәри өйрәнеүзәр үтәсә).

ДОПРИЗЫВНЫЙ прил. призывка тиклем булған, призыв алды; допризывный возраст

призыв алды йәше; допризывная подготовка призывка тиклем булган әзерлек.

ДОПРОС *м.* яуап (йәки һорау) алыу, допрос.

ДОПРОСИТЬ *сов. кого-что* яуап (йәки һорау, допрос) алыу.

ДОПРОСИТЬСЯ I *сов. разг. (обычно с отрицанием)* һорап (йәки ялынып) алыу; денег у него не допросишься унан акса һорап ала алмашын.

ДОПРОСИТЬСЯ II *сов. разг. (узнать)* һорашып белеу; мы не могли допроситься, кто он такой без уның кем икәнлеген һорашып белә алмашын.

ДОПРЫГАТЬСЯ *сов. разг. бәләгә тарығыу* (йәки оспау).

ДОПРЫГНУТЬ *сов.* ыргып етеу, ыргып (йәки һикереп) барып етеу.

ДОПУСК *м.* 1. (право входа) инергә (йәки күрергә) рөхсәт; иметь допуск к больному ауырыу янына инергә рөхсәт булыу; 2. *тех.* тайпылыш сиге.

ДОПУСКАТЬ *несов. см.* допустить.

ДОПУСКАТЬСЯ *несов.* 1. рөхсәт ителеу, юл куйылыу, мөмкинлек бирелеу, тыйылмау; это не допускается был рөхсәт ителмәй; дети до шестнадцати лет не допускаются ун алты йәшкә тиклемгә балаларга инеу тыйыла; 2. *страд.* к допускать (см. допустить 1, 3).

ДОПУСТИТЬ *сов.* 1. кого рөхсәт итеу; допустить к конкурсу конкурста катнашырга рөхсәт итеу; 2. что (предположить) уйлау, фараз итеу; 3. что (позволить) рөхсәт итеу, юл куйыу, ирек биреу; 4. *в знач. вводн. сл.* допустим әйтәйек, фараз итәйек, ... тип уйлайык; допустим, что это так әйтәйек, был шулай за булһын ти; ◇ допустить ошибку хаталаныу, хата ебареу.

ДОПУЩЕНИЕ *с.* 1. см. допустить 1; 2. (разрешение) рөхсәт; 3. (предположение) фараз.

ДОПЫТАТЬСЯ *сов. разг.* һорашып (йәки соқсоноп, төпсөнөп) белеу; я допытался, где он был мин уның кайза булһанын һорашып белдем.

ДОПЫТЫВАТЬСЯ *несов. см.* допытаться.

ДОПЬЯНА, ДОПЬЯНА *нареч. разг.* иҗер-гәнсе, лаякыл булһансы.

ДОРАБАТЫВАТЬ *несов. см.* доработать.

ДОРАБОТАТЬ *сов. что* эшлән еткереу; доработать проект проектты эшлән еткереу.

ДОРАБОТАТЬСЯ *сов. разг.* күп эшлән торғас ға (-гә, -ка, -кә) оспау (йәки тарыу).

ДОРАБОТКА *ж. см.* доработать.

ДОРАСТАТЬ *несов. см.* дорасти.

ДОРАСТИ *сов.* үсөу, үсеп етеу; дерево доросло до самой крыши ағас кыйытқа тиклем еткән; ◇ нос не дорос шутол. танау асты кипмәгән, хәленән килерлек түгел.

ДОРВАТЬСЯ *сов. прост.* (ымһынған һәмәне) эләктереу (йәки алыу), (көткәнгә) барып етеу.

ДОРЕВОЛЮЦИОННЫЙ *прил.* революцияға тиклемгә (йәки тиклем булһан), революциянан элек булһан.

ДОРЕФОРМЕННЫЙ *прил.* реформаға тиклемгә, реформанан элекке.

ДОРИСОВАТЬ *сов. кого-что* яһап (йәки төшөрөп) бөтөрөу (расемде).

ДОРИСОВЫВАТЬ *несов. см.* дорисовать.

ДОРОГА *ж.* 1. *в разн. знач.* юл; просёлочная доро́га ба́сыу юлы, ауыл-ара юл; больша́я доро́га оло юл; то́рная доро́га та́кыр юл; же́лезная доро́га тимер юл; сб́иться с доро́ги азашыу, юлдан языу; дать доро́гу 1) юл биреу; 2) *перен.* мөмкинлек биреу; юл куйыу; 2. (путешествие) юл, сәфәр; отпра́вляться в доро́гу юлға (йәки сәфәргә) сығыу; ◇ забы́ть доро́гу *см.* забы́ть; зная доро́гу эшләргә рәтен (йәки юлын) белеу; перебежа́ть доро́гу кому юлын кыйыу (йәки кичеу); по доро́ге юл ыңғайында, барышлай (йәки кайтышлай); по́йти по плохой доро́ге насар юлға ба́сыу, насар юлға кереп китеу; проби́ть (себе́) доро́гу *см.* проби́ть; скате́рть доро́га *см.* скате́рть; сто́ять на доро́ге чьей яйһызлау; каршы төшөу; ста́ть поперёк доро́ги кому кәртә булыу, аркыры төшөу; ту́да и доро́га кому шул кәрәк.

ДОРОГО *нареч.* 1. (по дорогой цене) кыйбат, киммәт; доро́го обошлось кыйбатқа төштө; 2. *перен.* (ценой больших усилий, жертв) кыйбатқа, ауырға; э́тот успе́х ему́ доро́го достался был уныш уға кыйбатқа (йәки ауырға) төштө; ◇ лю́бо-доро́го *см.* лю́бо; доро́го бы дал эллә низәр бирер инем.

ДОРОГОВИЗНА *ж.* кыйбатсылык, киммәтселек.

ДОРОГОЙ *нареч.* юлда, барған (йәки кайтқан) сакта; барғанда, кайтқанда; сәфәр-зә; доро́гой произош́ла неожиданная встреча юлда көтөлмәгән оспрашу булды.

ДОРОГОЙ *прил.* 1. (дорогостоящий) кыйбатлы, кыйбат хаклы, бәйәле; доро́гие ве́щи кыйбатлы һәмәләр; 2. *перен.* (ценный) киммәтле; ва́ши сове́ты мне доро́ги һезден кәнәштәрөгез миңе өсөн киммәтле; 3. (любимый) хөрмәтле, кәзерле, ғәзиз; доро́гой дру́г! кәзерле дус!; мой доро́гой сын ми́нен ғәзиз улым; ◇ доро́гой це́ной күп кес һалып (йәки түгеп), күп корбандар аша.

ДОРОДНОСТЬ *ж.* тулы кәүзәлек, зур кәүзәлек, тулылык, тазалык.

ДОРОДНЫЙ *прил.* тулы (йәки таза, зур) кәүзәле.

ДОРОЖАТЬ *несов.* кыйбатлану, киммәтләнеу, хакы күтәрелеу (йәки артыу).

ДОРОЖИТЬ *несов. кем-чем* кәзерен белеу, баһалау, тәкдир итеу, кәзерләу; доро́жить своим вре́менем үз вақытыңдың кәзерен белеу.

ДОРОЖИТЬСЯ *несов. разг.* кыйбат һорау, кыйбат хак куйыу; вы очень доро́житесь һез бик кыйбат һорайһығыз.

ДОРОЖКА *ж.* 1. һукмак, йоморо юл; 2. (коврик) дорожка.

ДОРОЖНЫЙ *прил.* юл; доро́жное строи́тельство юл төзелешә; доро́жный костю́м юл костюме.

ДОРУБИТЬ *сов. что* кырқып (йәки кичеп) бөтөрөу.

ДОРЫТЬ *сов. что* казып (йәки соқоп, өнөп) бөтөрөу.

ДОРЫТЬСЯ *сов.* казып (йәки соқоп, өнөп) барып етеу.

ДОСАДА *ж.* 1. гэрлэк, асыу, йэн көйөү; с досады гэрлегенэн; 2. в знач. сказ. разг. (*неприятность*) үкенес; какая досада! ниндэй үкенес!

ДОСАДИТЬ *сов.* кому гэрлэндереү, асыу килтереү, йэн көйзөрөү.

ДОСАДНЫЙ *прил.* гэрлекле, үкенесле, күнөлдөз; досадная ошылка үкенесле хата.

ДОСАДОВАТЬ *несов.* асыу килеү, үкенесле.

ДОСАЖДАТЬ *несов. см.* досадить.

ДОСЯТЬ *сов.* что 1. с.-х. (*окончить сев*) сәсеп бөтөрөү; 2. елгәреп (*йәки* иләп) бөтөрөү; досяты мукү ондо иләп бөтөрөү.

ДОСИДЕТЬ *сов.* җансы (=гәнсе, җансы, җәнсе) ултырыу; досидеть до конца заседа-ния ултырыш бөткәнсе ултырыу.

ДОСИЖИВАТЬ *несов. см.* досидеть.

ДОСКА *ж.* в разн. знач. такта; дуббвая доска имән такта; шахматная доска шахмат тактаһы; мемориальная доска мемориаль такта; доска почёта почёт тактаһы; ◇ до гробовой доски *см.* гробовой; от доскй до доскй башынан ахырынаса (*йәки* азағынаса); стáвить на одну доску *см.* один.

ДОСКАЗАТЬ *сов.* что эйтеп (*йәки* һөйләп) бөтөрөү.

ДОСКАЗЫВАТЬ *несов. см.* досказать.

ДОСКАКАТЬ *сов.* һикереп (*йәки* ыргып) барып етеү; сабып (*йәки* саптырып) барып етеү.

ДОСКАКАТЬСЯ *сов. разг.* саптыра (*йәки* саба) торғас бәләгә оспау (*йәки* тарыу).

ДОСКОБЛИТЬ *сов.* что кырып бөтөрөү, еткерә кырыу.

ДОСКОНАЛЬНЫЙ *прил.* ентекле, энәһенән ебәнә тиклем, бәйнә-бәйнә; доскональное изучение ентекләп өйрәнәү.

ДОСЛАТЬ *сов.* что 1. (*послать дополни-тельно*) өстәп ебәрәү, калғанын ебәрәү; 2. *воен.* шыузырып (*йәки* индереп, кертеп, төртөп) еткерәү; дослать патрон в патронник патронды патроника индереп еткерәү.

ДОСЛЕДОВАНИЕ *с. см.* доследовать; направить дело на исследование эште яңынан тикшерерүгә ебәрәү.

ДОСЛЕДОВАТЬ *сов.* что яңынан (*йәки* кабаттан) тикшерәү.

ДОСЛОВНЫЙ *прил.* дөрөс, һүзмә-һүз; түкмәй-сәсмәй; дословный перевод һүзмә-һүз тәржемә.

ДОСЛУЖИТЬ *сов.* сы (=се) эшләү, тиклем хезмәт итеү; дослужить до пенсии пенсияға сыжкансы эшләү.

ДОСЛУЖИТЬСЯ *сов.* хезмәт итеп (*йәки* эшләп) ирешәү, хезмәт итеп казаныу.

ДОСЛУШАТЬ *сов.* кого-что тыңлап бөтөрөү, бөткәнсе тыңлау; дослушать до конца курс лекций лекциялар курсың бөткәнсе тыңлау.

ДОСЛУШИВАТЬ *несов. см.* дослушать.

ДОСМАТРИВАТЬ *несов. см.* досмотреть.

ДОСМОТР *м. спец.* тикшерерү; таможенный досмотр таможня тикшерерәү.

ДОСМОТРЕТЬ *сов.* 1. что карап бөтөрөү, бөткәнсе карау; досмотреть пьёсу пьесаны бөткәнсе карау; 2. за кем-чем (*обычно с отрицанием*) карап еткермәү, караштырмау, күрмәй калыу; я не досмотрел за ребёнком,

и он упал күрмәй зә калғанмын, бала йығылған да төшкән.

ДОСМОТРИК *м.* (*на таможене*) тикшерерәү, тикшереп тороусы.

ДОСОВЕТСКИЙ *прил.* совет власенә тиклем булған.

ДОСОХНУТЬ *сов.* кибепп бөтөрөү.

ДОСПЕВАТЬ *несов. см.* доспеть.

ДОСПЕТЬ *сов.* өлгөрөп (*йәки* бешеп) етеү; фрукты ещё не доспели емештар әле бешеп етмәгән.

ДОСПЕХИ *мн.* (*ед.* доспех *м.*) хәрби кейемдәр һәм коралдар (*зәллекке вакыттағы*).

ДОСРОЧНЫЙ *прил.* вакытынан элек, срогынан алда; досрочное выполнение плана планы вакытынан алда үтәү.

ДОСТАВАТЬ *несов. см.* достать; ◇ этого только не доставало шул ғына етмәй ине.

ДОСТАВАТЬСЯ *несов. см.* 1. достаться; 2. страд. к доставать.

ДОСТАВИТЬ *сов.* 1. кого-что, чего килтереү, илтеү, килтереп (*йәки* илтеп) хуйуу (*йәки* биреү); килтереп (*йәки* илтеп) тапшырыу; доставить на дом өйгә илтеү; 2. что (*причинить, вызвать*) булыу, тыузырыу, килтереү; егб приезд доставил мне большую радость уның килеүе миңә зур шатлык булды.

ДОСТАВКА *ж. см.* доставить 1; с доставкой на дом өйгә килтереп тапшырмалы (*мәс. билет*).

ДОСТАВЛЯТЬ *несов. см.* доставить.

ДОСТАТОК *м.* 1. муллык, етешлек; жить в полном достатке тулы муллыкта йәшәү; 2. *обычно мн.* достатки разг. (*доходы, имущество*) байлык, мөлкәт, мал-мөлкәт.

ДОСТАТОЧНО *нареч.* 1. етерлек, етке-лек, етә; достаточно сильный етерлек кәслә; достаточно взглянуть, чтобы... .. өсөн күз һалыу ғына ла етә; этого было достаточно ошо етә ине; 2. в знач. сказ. *безл.* (*хватит, довольно*) булды, етте, етер.

ДОСТАТОЧНЫЙ *прил.* етерлек, етке-лек, кәрәк тиклем; вполне достаточный срок етерлек вакыт.

ДОСТАТЬ *сов.* 1. до чего, чего (*достичь, дотянуться*) буй етеү; достать рукой до потолка түшәмгә буй етеү; 2. кого-что (*взять, извлечь*) алыу, сығарыу; достать книгу с полки кәштәнән китап алыу; 3. кого-что (*приобрести, получить*) алыу, табыу; достать билет в театр театрға билет алыу; 4. *безл. чего, разг.* (*хватит*) етеү, етерлек булыу; знаний у негб достанет уның белеме етә (*йәки* етерлек); ◇ достать из-под земли ер астынан табыу, ер тишегенән табыу; рукой не достать *см.* рука.

ДОСТАТЬСЯ *сов.* 1. калыу, өлөшкә сығыу (*йәки* тейеү); мне от отца досталось много книг атайымдан күп китап калды; 2. *безл. разг.* (*получить выговор*) эләгәү; ему достанется за шалости шаярғаны өсөн уға эләгер.

ДОСТИГАТЬ *несов. см.* достигнуть.

ДОСТИГНУТЬ *сов.* чего 1. (*добиться*) ирешәү, өлгәшеү; достигнуть цели максатка ирешәү; 2. барып етеү, барып сығыу; достигнуть берега ярға (*йәки* һыу ситенә)

барып етеү; 3. (*дожить*) йэшәү, тороу, етеү, булу; достыгнугъ старости картайгансы йэшәү; 4. (*дойти до какого-л. уровня*) етеү, булуу; мороз достыг 40° ныуык 40°ка етте.

ДОСТИЖЕНИЕ с. 1. см. достыгнугъ 1—3; по достижению совершенности юр. балиг булгас; 2. (*успех*) ирешәү, өлгәшәү; унышлык, казаныш; достижения науки и техники фән һәм техника казаныштары.

ДОСТИЖИМЫЙ прил. ирешә алырлык, ирешергә мөмкин булган, ирешерлек; это вполне достижимо быга ирешергә мөмкин.

ДОСТИЧЬ сов. см. достыгнугъ.

ДОСТОВЕРНОСТЬ ж. дөрөслөк, ысынлык; проверитъ достоверность сведений мағлүмәттерән дөрөслөгән тикшерәү.

ДОСТОВЕРНЫЙ прил. бик дөрөс, ышаныслы, шикһез; из достоверных источников ышаныслы сығанактарзан.

ДОСТОИНСТВО с. 1. (*моральные качества*) сифат, дәрәжә, бәс; человеческое достоинство кешелек сифаты; держаться с достоинством үзенде дәрәжәле тотоу, үз дәрәжәнде төшөрмәү; 2. (*положительное качество*) якшы як (*йәки* сифат); достоинство кнйги китаптың якшы яғы; 3. (*стоимость*) =лык (=лек); облигация достоинством в сто рублей йөз һумлык облигация; < оценитъ по достоинству кого-что тейшенсә баһалау.

ДОСТОЙНЫЙ прил. 1. (*заслуживающий чего-л.; подходящий*) =ырлык (=ерлек), лайык, лайыклы; опыты, достойный подражания урнәк булырлык тәжриба; достойный похвалы мактауға лайыклы; 2. (*справедливый*) урынлы; достойная кара урынлы яза; 3. *уст.* (*почтенный*) хөрмәтле; арзаклы; достойный человек хөрмәтле кеше.

ДОСТОПАМЯТНЫЙ прил. книжн. оно-толмаслык, иста калырлык.

ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТЬ ж. атаклы (*йәки* исталекле) урын.

ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНЫЙ прил. атаклы, исталекле; достопримечательные места исталекле урыннар.

ДОСТОЯНИЕ с. милек, байлык; всенародное достояние бәтә халык байлыгы.

ДОСТОЯТЬ сов. =ға (=гә, =ка, =кә) тиклем тороу; достоять до конца азагына тиклем тороу.

ДОСТРАИВАТЬ несов. см. достробить.

ДОСТРОИТЬ сов. что һалып бөтәү, төзөп (*йәки* короп) бөтөрәү.

ДОСТРОЙКА ж. см. достробить.

ДОСТУП м. 1. (*место подхода; проход*) инеү юлы; 2. (*допуск*) инеү, инеүгә рөхсәт; право доступа инеү хокугы; 3. (*возможность проникновения*) инеү мөмкинлеге; доступ свежего воздуха саф һауа инеү мөмкинлеге.

ДОСТУПНОСТЬ ж. 1. (*цен*) арзан булуу, һәр кем алырлык булуу; 2. аңлайышлылык, аһһатлык; доступность изложения аңлайышлы итеп һөйләү (*йәки* язгу).

ДОСТУПНЫЙ прил. 1. үтерлек, йөрөрлек, инерлек, үтә алырлык, йөрөй алырлык; тропы, доступная только для пешеходов йәйәү генә үтерлек һукмак; 2. (*понятный*) аһһат, аңлайышлы, төшөнөрлек; доступ-

ная кнйга аңлайышлы китап; 3. (*о ценах*) арзан, оһоз, һәр кем алырлык; 4. (*открытый для всех*) асык, һәр кем файзалана алырлык; 5. (*о человеке*) асык йөзлә, иғтибарлы, түбәнселекле, кесе бәйелле; < доступный зрению (глазу) күз менән күрерлек.

ДОСТУЧАТЬСЯ сов. шақылдатып ишетерәү.

ДОСУ́Г м. буш вақыт (*йәки* ара); на досуге буш вақытта.

ДОСУ́ЖИЙ прил. разг. 1. буш; досу́жее время буш вақыт; 2. юк-бар, буш; досу́жие толки юк-бар һүззәр.

ДОСУ́ХА нареч. киптергәнсе, короткансы.

ДОСУ́ШИВАТЬ несов. см. досушить.

ДОСУ́ШИТЬ сов. 1. что (*окончить сушку*) киптереп бөтөрәү; 2. чего (*дополнительно*) өстап киптерәү.

ДОСЧИТАТЬ сов. что 1. (*до какого-л. числа*) һанау; досчитать до ста йөзгә тиклем һанау; 2. (*окончить считать*) һанап бөтәү (*йәки* сығыу), иһәпләп бөтәү; досчитать детали деталдәрде һанап бөтәү.

ДОСЧИТАТЬСЯ сов. кого-чего (*обычно с отрицанием*) етеү, килеп сығыу; недосчитаться двух штук ике дана етмәү.

ДОСЧИТЫВАТЬ несов. см. досчитатъ.

ДОСЧИТЫВАТЬСЯ несов. 1. см. досчитаться; 2. *страд.* к досчитывать.

ДОСЫЛАТЬ несов. см. дослать.

ДОСЫПАТЬ несов. см. досыпать.

ДОСЫПАТЬ сов. что, чего тултырыу, тулгансы һалыу, өстәү; досыпать мешок доверху токто аһһансы тултырыу.

ДОСЫТА, ДОСЫТА нареч. *прям. и перен.* туйғансы, канғансы; накормитъ досыта туйғансы аһатыу; наговоритъся досыта туйғансы һөйләшәү.

ДОСЫХАТЬ несов. см. досохнуть.

ДОСЮДА нареч. разг. шуға тиклем, шунда кәзәр.

ДОСЯГАЕМОСТЬ ж. ирешә алыу, ирешәү мөмкинлеге; быть вне пределов досягаемости ирешә алмаслык.

ДОСЯГАЕМЫЙ прил. *уст.* етә алырлык, тейерлек, ирешерлек.

ДОТАЦИЯ ж. дотация (*предприятия* ләргә сығымды каплау өсөн дәүләт тарафынан бирелә торган арзам).

ДОТЕКАТЬ несов. см. дотечъ.

ДОТАЩИТЬ сов. кого-что алып барып еткерәү, килтереп (*йәки* илтеп) еткерәү.

ДОТАЩИТЬСЯ сов. разг. барып (*йәки* килеп, кайтып) етеү; көс-хәлгә (*йәки* сак) барып (*йәки* килеп, кайтып) етеү; он эле дотайыслы до дому ул өйнә сак кайтып етте.

ДОТЕМНА нареч. энер төшкәнсе, энергәсә, энергә саклы (*йәки* тиклем).

ДОТЕРПЕТЬ сов. сызап тоғоу; *ға (=гә, =ка, =кә) тиклем (*йәки* саклы) сызап тороу.

ДОТЕЧЬ сов. ағып барыу (*йәки* барып етеү).

ДОТЛА нареч. бөтөнләй, бөткәнсе; сгореть дотла бөтөнләй яныу.

ДОТОШНЫЙ прил. разг. төпсөүсән, ныкыш, соксоноусан.

ДОТРАГИВАТЬСЯ несов. см. дотрбнуться.

ДОТРОНУТЬСЯ сов. кағылыу, тейеу.

ДОТЯГИВАТЬ несов. см. дотяну́ть.

ДОТЯГИВАТЬСЯ несов. 1. см. дотяну́ть-ся; 2. страд. к дотягивать.

ДОТЯНУТЬ сов. 1. кого-что (дотащить) тартып (йәки килтереп) еткереу; 2. без доп. (дожить) =ға (=гә, =ка, =кә) тиклем йәшәу; он дотяну́л до девяноста лет ул тукхан йәшкә тиклем йәшәне; 3. что, перен. һузыу, тартыу; дотяну́ли рабóту до сáмого вéчера эште кискә тиклем һузылар.

ДОТЯНУТЬСЯ сов. 1. (доставь, дотрунись) үрелеу, үрелеп алыу, буй (йәки кул) етеу; 2. разг. (вытянуться, протянуться) һузылыу; 3. разг. (медленно дойти) сак-сак (йәки көс-хәлгә) барып (йәки килеп, кайтып) етеу.

ДОУЧИВАТЬ несов. см. доучить.

ДОУЧИВАТЬСЯ несов. 1. см. доучить-ся; 2. страд. к доучивать.

ДОУЧИТЬ сов. 1. кого-что укытып (йәки өйрәтөп) еткереу, =ғансы (=гәнсе, =қансы, =кәнсе) укытыу, =ға (=гә, =ка, =кә) тиклем укытыу; доучить сына до окончания института улды институт тамамлағансы укытыу; 2. что =ға (=гә, =ка, =кә) тиклем өйрәнеу (йәки ятлау), өйрәнөп бөтөу, ятлап бөтөрөу; он не доучил трёх стрóчек в бáсне ул баснянен өс юлын да ятлап бөтмөгән.

ДОУЧИТЬСЯ сов. 1. (завершить образование) укып (йәки өйрәнөп) бөтөу, укыузы (йәки өйрәнөүзе) тамамлау; 2. до чего =ғансы (=гәнсе, =қансы, =кәнсе) укыу, =ға (=гә, =ка, =кә) тиклем (йәки саклы, кәзәр) укыу; доучился до зимы кышка тиклем укыны.

ДОХА ж. доха (эсе-тышы мехлы тун).

ДОХЛЫЙ прил. 1. үлгән, үле; 2. перен. прост. (хилый) сибек, хәлһез, үләкһә.

ДОХЛЯТИНА ж. прост. (падаль) үләкһә, емтек.

ДОХНУТЬ несов. үлеу, кырылыу, кырғын төшөу (хайуандарға карата).

ДОХНУТЬ сов. 1. однокр. разг. һулау, һулап куйыу; 2. (подуть) исеу, исеп куйыу; дохну́л сла́бый ветерóк экран генә ел исеп куйы; ◇ дохну́ть нéгде тын алыр урын юк; дохну́ть нéкогда тын алыр вакыт юк; не сме́ть дохну́ть тын да алмау, тын да сығармау.

ДОХОД м. доход, төшөм, килер, килем; годовóй доход йыллык килер.

ДОХОДИТЬ несов. см. дойти; ◇ ру́ки не дохóдят см. рука; не доходя́ барып етмәстән, етер сакта.

ДОХОДНОСТЬ ж. доходлылык, доход биреу.

ДОХОДНЫЙ прил. доходлы, файзалы, табышлы, төшөмлө.

ДОХОДЧИВЫЙ прил. аңлайышлы; дохóдчивая пьеса аңлайышлы пьеса.

ДОЦВЕСТИ сов. сәскә атып бөтөу.

ДОЦВЕТАТЬ несов. см. доцвести.

ДОЦЕНТ м. доцент.

ДОЦЕНТУРА ж. 1. (должность доцента) доцентлык вазифаһы, доцентлык званиһе; 2. собир. доценттар.

ДОЧЕРНА нареч. карайғансы, кап-кара булғансы.

ДОЧЕРНИЙ прил. 1. кызымдың, кызы-

нын, кызындың; 2. спец. бала; дочерние стéбли бала һабактар.

ДОЧИСТА нареч. 1. (до полной чистоты) тазарғансы, тап-таза булғансы; 2. перен. разг. (без остатка, совсем) бер нәмәһен калдырмайынса, кырып-һепереп, бөтөнләйгә; съесть всё дочиста бер нәмәһен калдырмай ашап бөтөрөу.

ДОЧИСТИТЬ сов. что тазартып (йәки әрсеп, кырып) бөтөрөу (йәки еткереу).

ДОЧИТАТЬ сов. что укып бөтөрөу; =ға (=гә, =ка, =кә) тиклем укыу; дочитать кнйгу до конца китапты азағына тиклем укыу.

ДОЧИТЫВАТЬ несов. см. дочитать.

ДОЧКА ж. 1. см. дочь; 2. (обращение) кызым.

ДОЧЬ ж. кыз.

ДОШАГАТЬ сов. атлап барып (йәки килеп) етеу.

ДОШАГИВАТЬ несов. см. дошагать.

ДОШИВАТЬ несов. см. дошить.

ДОШИТЬ сов. что тегеп бөтөрөу; ...саклы (йәки тиклем) тегеу.

ДОШКОЛЬНИК м. дошкольник (1. мәктәпкәсә йәштәге бала; 2. мәктәпкәсә йәштәге балаларзы тарбияләүсе педагог).

ДОШКОЛЬНИЦА женск. р. к дошколь-ник.

ДОШКОЛЬНЫЙ прил. мәктәпкәсә; дéти дошкольного возраста мәктәпкәсә йәштәге балалар.

ДОЩАНИК м. такта кәмә, ясы төплө кәмә.

ДОЩАТЫЙ прил. такта; дощáтый забóр такта койма.

ДОЩИПАТЬ сов. что өзөп (йәки семтеп) бөтөрөу.

ДОЩИПЫВАТЬ несов. см. дощипать.

ДОЯР м. һауынсы.

ДОЯРКА ж. һауынсы (катын-кыз).

ДРАВИДЫ мн. дравидтар (көнъяк Индияла йәшәүсе халыктар).

ДРАГА ж. тех. драга (ер казыу машинаһы).

ДРАГОМАН м. тәржемәсе (Европа дәүләттәренең көнсығыш илдәргәге по-солстволарында эшләүсе тәржемәсе).

ДРАГОЦЕННОСТЬ ж. 1. (ювелирное изделие) зат (йәки затлы, киммәтле, асыл) әйбер; 2. обычно мн. драгоценности кыйбатлы (йәки затлы) нәмәләр.

ДРАГОЦЕННЫЙ прил. 1. затлы, кыйбатлы, асыл; драгоценные камни асыл таштар; 2. перен. кәзерле, хөрмәтле.

ДРАГУН м. драгун (батша армияһында һәм кайһы бер сит ил армияларында кавалерия часе һалдаты йәки офицере).

ДРАЖЕ с. нескл. драже (борсак кеүек вак кәнфит).

ДРАЗНИТЬ несов. 1. кого-что үсекләу, үртәу, ирештереу; 2. что (возбудить) корсотоу, тузғытыу; дразнить аппетит аппетитте корсотоу.

ДРАКА ж. һуғыш, ұсмак.

ДРАКОН м. 1. миф. аждаһа; 2. зоол. аждаһа кәсәртке, дракон.

ДРАКОНОВСКИЙ прил. үтә каты (йәки рәхимһез); драконовские законы үтә каты закондар.

ДРАМА ж. 1. лит., театр. драма; 2. перен. кайгылы вакифа, ауыр кисереш, бэхетезлек.

ДРАМАТИЗИРОВАТЬ сов. и несов. что драмалаштыруу, сэхнэлэштереу.

ДРАМАТИЗМ м. прям. и перен. драматизм, ауырлык, көсөргөнөшлөк; пьеса полна драматизма пьеса драматизм менен туулу; драматизм положения халден ауырлыгы.

ДРАМАТИЧЕСКИЙ прил. 1. драма; драматический театр драма театры; 2. (полный драматизма) ауыр, көсөргөнөшлө; 3. (напыщенный) яһалма, кылансык; драматические жесты кылансык хэрәкөттөр; 4. муз. драматик (тембры яғынан бер ни тиклем кичкен, көслө); драматический тенор драматик тенор.

ДРАМАТИЧНЫЙ прил. см. драматический 2, 3.

ДРАМАТУРГ м. драматург.

ДРАМАТУРГИЯ ж. 1. драматургия (драма эсэрзәре теорияһы һәм сәнғәте); 2. собир. лит. драма эсэрзәре.

ДРАМКРУЖОК м. (драматический кружок) драма түнәрәге.

ДРАНКА ж. dranka, трансa.

ДРАНЫЙ прил. разг. йыртык, йыртылган, тузған.

ДРАП м. драп (тукыма).

ДРАПИРОВАТЬ несов. кого-что драпировать итеу (1. булләне баластар, ситсалар, парзәләр менән бизәу, көпләу; 2. матур бөрмәләр яһап, берәй кешене кейендерәу, бөркәндерәу).

ДРАПИРОВАТЬСЯ несов. 1. драпировать итеу; 2. перен. ... булып кылануу, хәйләләу, ике йөзлөлөнәу; 3. страд. к драпировать.

ДРАПИРÓВКА ж. 1. см. драпировать(ся); 2. драпировка (кич бөрмәләп, йыйырылдырып, тәзрәгә, ишеккә эленә торған шаршау, пәрзә).

ДРАПИРОВЩИК м. драпировщик, драпировать итеу оштаһы.

ДРАПОВЫЙ прил. драп; драповое пальто драп пальто.

ДРАПРИ с. нескл. см. драпировка 2.

ДРАТВА ж. сарыкһабак, еп ос.

ДРАТВЕННЫЙ прил. сарыкһабак; дратвенная нитка сарыкһабак еп.

ДРАТЬ несов. 1. что, разг. йыртыу, туззыруу, өзгөләу, йырткылау; драть обувь аяк кеймен йыртыу; 2. что (отделывать, снимать) һызыруу, һурзыртыу, һуйыу, тунау; драть лыко юкә һызыруу; 3. кого, разг. (сечь) яруу, сыбыкклау, сыбырткылау, камсылау, һыптыруу; 4. кого (наказывая, дёргать) тартыу, бороу; драть за уши колагын бороу; драть за волосы сәсенән тартыу; 5. что, разг. (раздражать) асыттыруу, әсеттерәу, яндыруу, өтөү; перец дерёт горло борос тамакты әсеттерә; 6. без доп. (царапать) ауырттыруу, тартыу; бритва дерёт бритва ауырттыра; 7. что и без доп., перен. прост. (дорого брать) хакты күп алыу, тунау; ◇ драть горло тамак ярып акыруу; драть шкуру ете кат тиренән тунау; мороз дерёт по коже см. мороз.

ДРАТЬСЯ несов. 1. (бить друг друга) һуғышыу, яғалашыу, эләгешеу; 2. за что, перен. (бороться) көрәшеу.

ДРАХМА ж. драхма (1. Грецияла акса берәмеге; 2. уст. элекке вакытта аптекала үлсәу берәмеге).

ДРАЧЛИВЫЙ прил. һуғышкак, сәркәш, сөкәләй.

ДРАЧУН м. разг. һуғыш сукмары.

ДРАЧУНЬЯ женск. р. к драчун.

ДРЕБЕДЕНЬ ж. разг. сүп-сар, юк-бар нәмәләр, вак-төйәк, шако-шоко.

ДРЕБЕЗГИ мн.: в мелкие дребезги сел-пәрәмә килтерәу (йәки килеу).

ДРЕБЕЗЖАНИЕ с. см. дребезжать.

ДРЕБЕЗЖАТЬ несов. шалтырау, дырылдау, сылтырау.

ДРЕВЕСИНА ж. үзәғас.

ДРЕВЕСНИЦА ж. 1. (древесная лягушка) ағас тәлмәрийене; 2. (гусеница) ағас кимергес карышлауытк.

ДРЕВЕСНЫЙ прил. ағас; древесный масса ағас массаһы; древесный спирт ағас спирте; древесный уголь ағас күмере.

ДРЕВКО с. һап; древко знамени байрат һабы.

ДРЕВНЕ кушма һүзәрзәң «боронғо, элекке» мәғәнәләрен аңлаткан беренсе өлөшө, мәс. древнегреческий боронғо грек.

ДРЕВНИЙ прил. 1. боронғо; древняя история боронғо тарих; древние языки боронғо телдәр; 2. (дряхлый) бик карт, күп йөшөгән; древний старик бик карт кеше; 3. в знач. сущ. древние мн. боронғолар.

ДРЕВНОСТЬ ж. боронғолок; в глубокой древности бик боронғолокта, бик боронғо замандарза.

ДРЕВО с. уст. поэт. ағас; ◇ родословное древо шәжәрә, тайра.

ДРЕВОИДНЫЙ прил. ағас һымак (йәки кеүек); древоидный папоротник ағас һымак абаға.

ДРЕВОНАСАЖДЕНИЕ с. 1. ағас ултыртыу; 2. обычно мн. древонасаждения ултыртылған ағастар.

ДРЕВОСТОЙ м. собир. лес. ағаслык, урман.

ДРЕВОТÓЧЕЦ м. зоол. ағас кимергес, ағас корто.

ДРЕДНОУТ м. дредноут (зур броненосец).

ДРЕЗИНА ж. ж.-д. дрезина.

ДРЕЙФ м. мор. дрейф (ел йәки ағым тәьсире менән судноның үз юнәлешенән тайпылыуы, шулай ук зур боззарзың диңгез ағымы ыңғайына күсеп йөрөүе); ◇ ледь в дрейф дрейфкә ятыу (судно бер урында торорлок итеп елкәндәрзе короу).

ДРЕЙФОВАТЬ несов. мор. 1. дрейфовать итеу; 2. безл. что (сносить с места стоящее на якоре судно) ағызып алып китеу (судно тураһында).

ДРЕЙФУЮЩИЙ прил. күсеп йөрөүсе, дрейфовать итеүсе; дрейфующая льдина күсеп йөрөүсе зур боз.

ДРЕЛЬ ж. тех. дрель (ағасты, металды, ташты һ. б. тишкәндә быраузы әйләндәрзе торған корал); ручная дрель кул дреле.

ДРЕМА ж. разг., ДРЕМА ж. обл. см. дремота.

ДРЕМАТЬ *несов.* 1. йокомһоруу, ойоу, йокомһорап тороу; калғыу (сидя); юшау (о лошади); 2. *перен.* йоклау; \diamond не дремать һак (йәки уяу) булыу, уяу тороу, һизгер булыу.

ДРЕМАТЬСЯ *несов. безл.* йокомһоратуу, йоко баһыу, йоко килеу; мне дремлетя мине йоко баһа, йоклағы килеп тора.

ДРЕМОТА *ж.* серем, сырым, йокомһоруу, йокомһорап тороу.

ДРЕМУЧИЙ *прил.:* дремучий лес кара урман.

ДРЕНАЖ *м.* дренаж (1. *тех. канаузар һәм торбалар системаһы менән һазлыктарҙы килтереу; шулай ук шундай канаузар, торбалар системаһының үҙе; 2. мед. чәзек көпшә йәки марле ярҙамында йәрәхәттәге әренде сығарыу һәм шуның өсөн кулланыла торған резина йәки быяла көпшә).*

ДРЕНАЖНЫЙ *прил.* дренаж; дренажные трубы *тех.* дренаж торбалары; дренажные трубки *мед.* дренаж көпшәләре.

ДРЕНИРОВАТЬ *сов. и несов. что 1. тех.* килтереу, коротоу, дренажлау; 2. *мед.* әренен сығарыу (йәки һурзырыу).

ДРЕСВА *ж.* вак таш, әре ком.

ДРЕССИРОВАНЫЙ *прил.* өйрәтелгән (хайуан тураһында).

ДРЕССИРОВАТЬ *несов. кого-что* өйрәтеу, дрессировать итеу.

ДРЕССИРОВКА *ж. см. дрессировать.*

ДРЕССИРОВЩИК *м.* хайуан өйрәтеүсе, дрессировщик.

ДРОБИЛКА *ж. тех.* онтағыс, ваткыс, ваклағыс (машина).

ДРОБИЛЬНЫЙ *прил.* ваклау, онтау; дробильная машина ваклау (йәки онтау) машинаһы.

ДРОБИНА *ж.* йәзрә бөртөгө, дробь.

ДРОБИТЬ *несов. что 1.* онтау, ваклау; дробить камень таш ваклау; 2. (делить, расчленять) ваклау, бүлеу, бүлгеләу; дробить вопрос мәсьәләне бүлгеләу.

ДРОБИТЬСЯ *несов. 1. (раскалываться)* онталыу, ваклану; 2. (расчленяться) ваклану, бүленеу, бүлгеләнеу, вағайу; 3. *страд. к дробить.*

ДРОБНИЦА *ж. охот.* йәзрә һауыты.

ДРОБНЫЙ *прил. 1. (расчленённый)* вакланған, вак, бүлгеләнгән; 2. (мелкий, частый — о звуках, шагах и т. п.) әре, тыпыр-тыпыр (йәки шыптыр-шыптыр) килгән; дробный дождь әре ямғыр; дробный шаг тыпыр-тыпыр килеп атлау; 3. *мат.* кәсерле; \diamond дробные числительные *грам.* кәсер һандар.

ДРОБОВИК *м. охот.* йәзрә мылтык.

ДРОБЬ *ж. 1. (для стрельбы)* йәзрә, дробь; 2. *мат.* кәсер; десятичная дробь унарлы кәсер; \diamond барабанная дробь барабан тауышы.

ДРОВА *только мн. утын; \diamond кто в лес, кто по дровам см. лес.*

ДРОВНИ *только мн. утын санаһы.*

ДРОВОКОЛ *м.* утын ярыусы (кеше).

ДРОВОСЕК 1. *уст.* утын кыркыусы (йәки әзерләүсе); 2. *зоол.* мыйыклы туңыз.

ДРОВЯНОЙ *прил.* утын; дровяной сарай утын һарайы.

ДРОГИ *только мн. озон арба.*

ДРОГНУТЬ I *несов. (збнуть)* өшөү, өшөп калтырау, дерелдәу.

ДРОГНУТЬ II *сов. 1. (слегка дёрнуться, шевельнуться)* тертелдәу, калтыранып куйыу, тартылыу, һелкенәү; от взрыва дрогнула земля көслә шартлауға ер һелкенде; 2. (задрожать) калтырау; гóлос у него дрогнул тауышы калтыраны; 3. (прийти в замешательство) хәрәкәткә килеу, кузғалышыу; толпá дрогнула халык кузғалышты; \diamond рука не дрогнет *см. рука.*

ДРОЖАНИЕ *с. см. дрожать 1—4.*

ДРОЖАТЬ *несов. 1.* калтырау, калтыраныу, дерелдәу, тертелдәу, һелкенәү; **дрожать от холода** һыуыктан калтырау; **листья дрожат** япрактар һелкенә; 2. (звучать прерывисто, неровно) калтырау; гóлос дрожит тауыш калтырай; 3. (мерцать) йымылдау, йым-йым килеу; 4. (о сердце) леп-леп итеп тороу, калтырау, тарһылдау; 5. *перен. (бояться кого-л.)* куркыу, калтырап төшөү; 6. *перен. (оберезать кого-л.)* борсолуу, хафалану, куркыу, һаклау; **мать дрожит за своего ребёнка** әсә үз балаһы өсөн хафалана; 7. *перен. (беречь что-л.)* калтырап тороу; **дрожать над каждой копёйкой** һәр бер тин акса өсөн калтырап тороу.

ДРОЖЖИ *только мн.* әсетке, сүпрә.

ДРОЖКИ *только мн.* хуян арба, еңел арба.

ДРОЖЬ *ж. 1.* калтырау, калтыраныу, дерелдәу, тертелдәу; егó охватила дрожь ул калтырай башланы; **дрожь в гóлосе** тауыш калтырау; 2. (рябь, переливы) бозор, быжыр.

ДРОЗД *м.* баркылдак.

ДРОМАДЕР *м. зоол.* нар.

ДРОССЕЛЬ *м.* дроссель (1. *эл. бакыр сыбык уралған катуқ; 2. тех. торба буйлап аға торған һыуы, парзы һәм газды яйлап тороусы клапан, япкыс).*

ДРОТИК *м. ист.* кыска һөңгө, дротик (боронго һуғыш коралы).

ДРОФА *ж. зоол.* туғазак.

ДРУГ I *м. в разн. знач.* дуҫ; стáрый друг лүчше нóвых двух посл. бер иҫке дуҫ ике яны дуҫтан артык; \diamond будь другом зинһар, зинһар өсөн.

ДРУГ II: друг дрóгу бер-береһенә; друг за дрóгом бер-бер артлы; друг за дрóга бер-береһе өсөн; друг прóтив дрóга бер-береһенә каршы; друг с дрóгом бер-береһе менән; друг о дрóге бер-береһе тураһында.

ДРУГОЙ *прил. 1.* бүтән, башка; кто-то другой кемдер башка кеше; в другой раз бүтән (йәки башка) вакытта; 2. (второй, следующий) икенсе; иртәгеһен; на другой день икенсе көндө, иртәгеһен(ә); один за другим бер-бер артлы; 3. *в знач. сущ. другой м., другая ж.* башка (йәки бүтән) беррәү; заботиться о других башкалар тураһында уйлау; 4. *в знач. сущ. другое с. башка, бүтән; ему говорийш одно, а он делает совсем другое* уға бер нәмә тураһында әйтәһең, ә ул бөтөнләй башканы эшләй; \diamond другими словами икенсе төрлө әйткәндә; икенсе һүз менән әйткәндә; другое дело *см. дело.*

ДРУЖБА *ж.* дуҫлыҡ; \diamond не в службу, а в дружба *см. служба.*

ДРУЖЕЛЮБИЕ с. дуслык тойгоһо (йәки кисе).

ДРУЖЕЛЮБНЫЙ прил. дуслык, дусларса; дружелюбное отношение дусларса мөнәсәбәт.

ДРУЖЕСКИЙ прил. дуслык; дружеский привёт дуслык сәләме; ◇ (быть) на дружеской ногѣ см. ногѣ.

ДРУЖЕСТВЕННЫЙ прил. дусл (йәки дусларса) булган; дружественные страны дусл булган илдәр.

ДРУЖИНА ж. дружина (1. боронго Рустә кенәздәрҙең кораллы отряде; 2. көнбайыш Европа илдәрәндә кәбила башы эргәһендәге һуғышыслар отряде; 3. батша Россияһында ополчендәрҙән торған ғәскәри часть; 4. берәй мақсат менән берләшкән төркөм, отряд).

ДРУЖИНИК м. дружина члене.

ДРУЖИТЬ несов. дусл булыу.

ДРУЖИЩЕ м. разг. (обращение) дуслай.

ДРУЖНЫЙ прил. 1. дусл, татыу; дружная семья татыу ғанлә; быть дружными дусл булыу; 2. (происходящий одновременно; быстро возникающий) берҙәм, әүҙем, бер юлы, бер вақытта; дәррәү; дружная рабәтә берҙәм эш; дружная весна дәррәү килгән яз.

ДРУЖОК м. (приятель) дусл, кушаға, әшнә.

ДРЯГАТЬ несов. чем, разг. тыпырсыныу.

ДРЯБЛОСТЬ ж. лупшыктык, бәлшерәп (йәки шәлпәйеп) бөткәнлек.

ДРЯБЛЫЙ прил. 1. лупшык, шәлпәйгән, лупшыған, бәлшерәгән (тән, тире); 2. перен. (безвольный) бәлтерәгән, тәнтәрәкләгән, кәкшаған, тузған (кеше).

ДРЯБНУТЬ несов. разг. бәлтерәү, тәнтәрәкләү (о человеке); шәлпәйеү, былкылдау, лупшып төшөү (о коже, теле).

ДРЯЗГИ толық мн. разг. вак-төйәк ызғыш, һүгеш, әрләш.

ДРЯННОЙ прил. разг. насар, хөрт, който, әшәке; дрянной человек насар кеше.

ДРЯНЬ ж. разг. 1. собир. сүп-сар, иҫке-моҫко, алам-һалам; 2. в знач. сказ. бик насар, хөрт, алама; дѣло дрянь эш насар.

ДРЯХЛЕТЬ несов. бәлтерәү, мәлйерәү, кақшау.

ДРЯХЛОСТЬ ж. бәлтерәгәнлек, мәлйерәгәнлек, кәкшағанлык; иҫкәргәнлек, тузғанлык.

ДРЯХЛЫЙ прил. 1. бәлтерәгән, мәлйегән, кәкшаған; 2. перен. разг. (старый — о предметах) иҫкәргән, эштән сыккан, тузған.

ДУАЛИЗМ м. 1. филос. дуализм (донъяның нигезендә ике башланғыс — рух һәм материя ята тип иҫәпләүсе ялған тәғлимәт); 2. книжн. (двойственность) икелек, икегә айырылғанлык.

ДУАЛИСТ м. дуалист, дуализм яклы кеше.

ДУАЛИСТИЧЕСКИЙ прил. дуалистик; дуалистическое мировоззрение донъяға дуалистик қараш.

ДУБ м. имән; прббковый дуб пробка имәнә.

ДУБИЛЬНЫЙ прил. (тире) дуллау; ду-

бильная корá тире дуллау кайырыһы; дубильная кислота дуллау кислотаһы; дубильный чан дуллау шаһы.

ДУБИЛЬНЯ ж. дуллау бинаһы, тире иләү урыны.

ДУБИЛЬЩИК м. тире иләүсе, дуллаусы.

ДУБИНА ж. 1. күҫәк, сукмар; 2. бран. (о человеке) бағана, аңра, утын, күзле бүкән.

ДУБИНКА ж. таяк, сукмар; ◇ резиновая дубинка резина сукмар (кайһы бер капиталистик илдәрҙә полиция коралы).

ДУБИТЕЛЬ м. тех. тире дуллағыс (дуллау өсөн куланыла торған матдә).

ДУБИТЬ несов. что тире иләү, дуллау.

ДУБЛЕНИЕ с. тире иләү, дуллау.

ДУБЛЁР м. дублёр (1. театр. бер үк ролде башкарыусы ике артистең береһе; 2. бер үк эште башкарыусының береһе).

ДУБЛЁТ м. дублет (1. берәй нәмәнәң икенсе данаһы; 2. охот. мылтықтың ике көбәгәнән бер сәпкә бер юлы атыу).

ДУБЛИКАТ м. дубликат (төп нәсхә менән бер үк юридик хокукта булған күсермә документ).

ДУБЛИРОВАНИЕ с. см. дублировать.

ДУБЛИРОВАТЬ несов. кого-что 1. (делать повторную работу) кабатлау; 2. театр. алыштырыу (берәй ролдәге төп башкарыусыны); 3. кино тәржемә итеү, икенсе телгә күсерәү, дублировать итеү.

ДУБНЯК м. туйра; имәнлек.

ДУБОВИК м. имән бәшмәге.

ДУБОВЫЙ прил. 1. имән; дубовая роща имән урманы; 2. перен. разг. (грубый, тупой) тупаҫ, ағас, ауыр; дубовый язык тупаҫ (йәки ағас) тел.

ДУБРАВА ж. 1. имәнлек; 2. уст. поэт. япраклы урман.

ДУГА ж. 1. (часть упряжи) дуға; 2. (часть окружности, круга) дуға, кәкәрсәк; ◇ брбви дугбй кыйғас каш; гнуть в дугу см. гнуть; электрическая дуга физ. электр дуғаһы.

ДУГОБРАЗНЫЙ прил. дуға һымак, көмөрө.

ДУДЕТЬ несов. разг. 1. (играть на дудке) курай (йәки һыбызғы) уйнау; 2. (губами) һыбызғыға окшатып һызығырыу.

ДУДКА ж. курай, һыбызғы; ◇ плясать под чью-либо дудку кеше курайына бейеү, кеше йырын йырлау.

ДУДКИ межд. прост. эләкмәй торһон, тәтемәй торһон әле.

ДУЖКА ж. 1. (у сосуда) тотка; ведёрная дужка бизрә тоткаһы; 2. (грудная кость у птиц) сәтәш, йәтәс.

ДУЛО с. көбәк ауызы.

ДУМА ж. 1. уй; погрузиться в думу уйға батыу; 2. лит. дума (украин халык эпосы жанры; 19 быуатта рус поэзияһында гражданский һәм политик темаларға азылған шиғыр төрө); 3. дума (элек Россияла үзәк һәм урындағы төрлө идара органдарының исеме).

ДУМАТЬ несов. 1. о ком-чём, над чем и без доп., в разн. знач. уйлау; 2. с неопр. (полагать, намереваться) иҫәпләү, иҫәп тотоу, уйлау; я думәю зәвтра закончить рабәтү мин эште иртәгә бөтөрөгә уйлайым; ◇ думать нечего уйлап тораһы ла юк, уйлар

ға ла кәрәкмәй; и думать не смей уйна ла алма, уйна ла кертмә; мно́го думать о себе үзен эллә кемгә һанәу; үзен юғары куйыу; не дол́о думая озақ уйлап тормастан, уйламайынса; не думано, не гадано уйламастан, аңғармастан.

ДУМАТЬСЯ *несов. безл.* уйлау, уйға килеу; мне думается, что за́втра пойдёт дождь ми́неч уйлауымса (йәки уйымса) иртгә ямғыр яуыр.

ДУМКА *ж. (подушечка)* күпсек, бәләкәй мөндәр.

ДУНОВЕНИЕ *с.* ел исеу, ел өрөү.

ДУНУТЬ *сов. и однокр. см.* дуть 1.

ДУПЕЛЬ *м. зоол.* зыркыуыт (көш).

ДУПЛЕТ *м.* дуплет (бильярд уйынында — бер шар менән икенсе шарзы бортка каксыта һугып ояга төшөрөү).

ДУПЛИСТЫЙ *прил.* (эсе) кыуыш, кыуышлы; дуплистое дере́во кыуыш ағас.

ДУПЛО *с. 1.* (в дереве) ағас кыуышы; 2. (в зубе) теш сокоро (йәки, кыуышы).

ДУРА *женск. р. к* дурак; ◇ губа не дура *см.* губа 1.

ДУРАК *м. разг.* ахмак, исәр, юләр, һантый, алыот; ◇ валя́ть дурака́ иса́рләнеу, юла́рләнеу, ауһарлану; кылану, белмәшкә һалышы; дурак дураком шыр иса́р, һантыйзың һантыйы; набитый дурак үтә иса́р, үтә ахмак; нашлй дурака! улай булмай торһон әле!, таптығыз ти кешеһен!; оста́вить в дурака́х кого 1) *карт.* дурак калдырыу (картта); 2) (обмануть) ахмак итеу, алдап китеу; свалы́ть дурака́ ахмактык эшләп ташлау.

ДУРАНДА *ж. с.-х.* түпрә.

ДУРАЦКИЙ *прил. разг.* мәғәнәһез, юһәз, насар; дурацкий разговор мәғәнәһез һүз; дурацкие привычки насар ғәзәттәр.

ДУРАЧЕСТВО *с. разг.* ахмактык, юла́рлек, иса́рлек, алыотлок, һантыйлыҡ, тилелек; шаталактык, былагайлыҡ.

ДУРАЧИТЬ *несов. кого-что, разг.* ултырту, алдау; шаярту, шаталакланып албырғатыу.

ДУРАЧИТЬСЯ *несов. разг.* алыотлану, юла́рләнеу; шаталакланыу, былагайлану.

ДУРАЧОК *м.:* прики́дываться дурачком иса́ргә һалышыу, башын иса́ргә һалу.

ДУРАШЛИВЫЙ *прил. разг.* иса́р (йәки юла́р) һымак.

ДУРЕНЬ *м. разг. см.* дурак.

ДУРЕТЬ *несов. разг. 1.* (глупеть) иса́рләнеу; 2. (приходить в состояние одури) канғырыу, баш әйләнеу.

ДУРИТЬ *несов. кого-что, разг.* шаяру, азыу; котороу, ақылһызлану.

ДУРМАН *м. 1.* бот. қаразирә; 2. иса́рткес (йәки анды томалаған) нәмә; 3. *перен.* ағыу.

ДУРМАНИТЬ *несов. кого-что, прям. и перен.* томалау, иса́ртеу, ағыулау; дурманить го́лову башты томалау.

ДУРНЕТЬ *несов.* йәмһезләнеу, бозолоу, йәмһезләнә (йәки бозола) бару, әшәкеләнеу.

ДУРНО *нареч.* насар, алама, яман; ду́рно обра́щаться с кем-либо берәй кеше ме-

һән насар әш итеу; почувствовать себя ду́рно үзенде насар хис итеу; 2. *в знач. сказ. безл.* насар һизеу, исе ауыу; ему́ ду́рно уның исе ауызы.

ДУРНОЙ *прил. 1.* насар, алама, яман, әшәке, бозок; ду́рная по́года насар һауа; ду́рные привычки әшәке ғәзәттәр; ду́рной челове́к насар (йәки әшәке) кеше; 2. (некрасивый) йәмһез, килбәгһез, шыкһыз; 3. *прост.* (глупый) тиле; ◇ ду́рная сла́ва яманат; ду́рной гла́з *см.* гла́з.

ДУРНОТА *ж. разг.* баш әйләнеу, күнел болғану; почувствовать ду́рноту́ баш әйләнеу.

ДУРШЛАГ *м.* һөзгөс, иләк сүмес.

ДУРЬ *ж. разг.* ахмактык, юла́рлек, дыуамалтык, ауһарлыҡ.

ДУТЫЙ *прил. 1.* (эсе) кыуыш, кыуыш эсле; ду́тые шыны кыуыш шиндәр; 2. *перен.* (преувеличенный) кабартылған, күпертелгән; ду́тые циф́ры кабартылған цифрлар.

ДУТЬ *несов. 1.* исеу, өрөү; ве́тер ду́ет ел исе; 2. *что, тех.* өрөп яһау; 3. *прост.* (пить в большом количестве) һемереу; ◇ и в ус не ду́ть исе лә китмәу, кайғыһы ла булмау; ду́ть губы иренде ослиайтыу, асылану, турһайыу.

ДУТЬЕ *с. тех.* (изготовление полых стеклянных предметов) өрөп яһау, өрөү.

ДУТЬСЯ *несов. разг.* үпкәләу, турһайыу.

ДУХ *м. 1.* рух; ақыл; в здо́ровом теле здо́ровый дух сәләмәт тәндә сәләмәт ақыл; 2. (моральное состояние) рух, дәрт; не па́дать ду́хом рухты төшөрмәу; подня́ть дух да́ртте күтәреу; 3. (содержание, отличительная особенность) рух; дух наро́да халықтың рухы; в ду́хе вре́мени дәуер (йәки заман) рухында; 4. *разг.* (дыхание) тын, һулыш; пере́вести дух бер аз тын алыу; дух за́мер тын бөттә (йәки киҫелде); у меня́ дух захва́тывает *безл.* ми́неч тыным кысыла; 5. *миф., рел. ен, әруах;* 6. *уст.* (воздух) һауа; 7. *прост.* (запах) еҫ; 8. *в знач. нареч.* ду́хом *прост. 1)* (очень быстро) бик тиз, күз асып йомғансы; 2) (без остановки) бер юлы, туктамай; ◇ в э́том ду́хе шул хәлдә, шул рәүештә; ду́ху не хвата́ет тәүәккәллек етмәй; испусти́ть дух *см.* испусти́ть; мча́ться во весь дух елеу, йән-фарман сабыу; не в ду́хе кәйеһез, күнелһез; ни слуху ни ду́ху бер ниндәй хәбәр-хәтер юк, ләм-мим хәбәр юк; одним ду́хом тын да алмай; прису́тствие ду́ха *см.* прису́тствие; что́бы ду́ху не́ было э́зе лә булмаһын.

ДУХИ *только мн.* хушбуй, есле май.

ДУХОВЕНСТВО *с. собир.* руханиза́р, дин башлыктары.

ДУХОВКА *ж.* духовка (места́).

ДУХОВНЫЙ *прил. 1.* рухи, мәғәнәһи; ду́ховные интере́сы рухи мәнфағәттәр; ду́ховная близость рухи яқынлыҡ; 2. (церковный) рухани, дини; ду́ховное ли́цо дини кеше; ◇ ду́ховное заве́щание язма васыят.

ДУХОВОЙ *прил. 1. муз.* тынлы, духовой (өрөп уйнала торған); ду́ховой оркестр тынлы оркестр; 2. духовкалы; ду́ховая печь духовкалы мейес.

ДУХОТА *ж.* тынсулыҡ, бөркөүлек.

ДУШ м. душ; **принять душ** душта йыгуышуу.

ДУША ж. 1. филос. (нематериальное начало) рух; **душá и телó рух** һәм тән (йәки кәүзә); 2. (внутренний мир человека; основные черты характера) йән, күнел, йөрәк; **добра́я душа́** ятшы күнелле (кеше); **ни́зкая душа́** кара йөрәк; 3. (чувство; темперамент) дәрт, хис; күнел; **играть с душой** күнел биреп уйнау; 4. перен. (вдохновитель, организатор) таяныс, рухландырыусы; **он душá этóго предприя́тия** ул ошо предприятенен таянысы; 5. разг. (человек — при увеличении количества) йән, кеше, йән эйәһе; **на у́лице ни души́** урамда бер кеше лә юк; **ни одной́ живи́й души́** бер йән эйәһе юк; 6. (единица населения) йән; **на дýшу населе́ния** йән башына; 7. разг. (обращение) бәғер, йән киҫәге; **душа́ мой** йән киҫәгем; **♦ в душе́** күнелдән, эстән; **влезть в дýшу кому́ 1)** (войти в доверие) ышанысына инеү, игтибарын үзенә каратып алыу; 2) (проникнуть в чью-л. жизнь) тормош серзәрен белеп алыу, йөрәгенә инеү; **вложить дýшу во что́ бөтә күнелен** (йәки дәртен) һалыу; **в чéм то́лько душа́** дәржится йәне ус төбөндә генә тора, йәне нимгә йәбешеп тора торғандыр; **говори́ть по душáм** ысын күнелдән һөйләшеү; **душá нараспа́шку** эсендөгө тышында; **душа́ не лежи́т к кому́-челу** күнел ятмау (йәки тартмау); **душа́ не на ме́сте** күнел урынында түгел, күнелем борсола; **душа́ ушла́ в па́тки** йәнем ус төбөнә килде; **душой́ и телом** йәне-тәне менән; **жи́ть душа́ в дýшу** бик татыу йәшәү; **за́ячья душа́** куян йөрәк; **криви́ть душой́** алдашыу, выжданға хыянат итеү; **ме́ртвые дýши** үле йәндәр; **не ча́ять души́ в ком** өзөлөп яратыу; **ни душой́, ни телом** хис тә, бөтөнләй; **отвести́ дýшу 1)** (удовлетворить сильное желание) күнел йыуатыу; 2) (высказаться) (һөйләп, әйтөп) эс бушатыу; **от всей души́** бөтә йөрәктән; **отпусти́ть дýшу на пока́яние** тыныс калдырыу, борсомау; **по душе́** күнелгә окшай; **ско́лько душе́** угóдно йәне теләгәнсә.

ДУШЕВА́Я ж. душ бүлмәһе.

ДУШЕВНОБО́ЛНО́Й прил. психик ауырыу (кеше), ақылына зыян килгән, һаташып ауырыу торған.

ДУШЕВНЫЙ прил. 1. күнел, йөрәк; **душéвная** тревóга күнел тынысһызлығы; 2. (сердечный, искренний) эскерһез, саф күнелдән; **душéвное** отноше́ние эскерһез менәсәбәт.

ДУШЕГРÉЙКА ж. уст. һырылған камзул, йылы камзул.

ДУШЕГУ́БКА ж. душегубка (кешеләрзә ябып газ менән тонсоктороп үлтөрөү өсөн фашист илбасарҙары тарафынан кулланылған автомашина).

ДУШЕНЬКА ж. ласк. йәнем, йәнкәйем, йән киҫәгем, йөрәкәйем, йөрәкәсем.

ДУШЕРАЗДИРА́ЮЩИЙ прил. кот оскос, әрнеткес, үзәк өзгөс; **душераздира́ющий** крик үзәк өзгөс тауыш.

ДУШЕЧКА ж. см. дүшенька.

ДУШИСТЫ́Й прил. хуш (йәки тәмле) еслә.

ДУШИТЕЛЬ м. книжн. уст. быуыусы, кысыусы, юл куймаусы (кеше).

ДУШИТЬ I несов. 1. кого (за горло) быуыу, быуып үлтөрөү; 2. кого (стеснять дыхание) тынды кысыу (йәки быуыу); **его́ ду́шит кашель** уны ютәл быуа; 3. кого-что, перен. (угнетать, притеснять) кысыу, баһыу, юл куймау; **души́ть** свободу иректе кысыу; **♦ души́ть в объ́ятиях** һығып косақлау; **души́ть** поцелу́ями һығып косақлап үбөү.

ДУШИТЬ II несов. кого-что (напр. духами) хушбуылау, хушбуй һөртөү (йәки һибөү).

ДУШИТЬСЯ I несов. 1. быуылыу, быуылып үлеү; 2. страд. к души́ть 1, 3.

ДУШИТЬСЯ II несов. (напр. духами) хушбуыланыу, хушбуй һөртөнөү.

ДУШИ́ЦА ж. бот. мәтрүш.

ДУШНЫЙ прил. бөркөү, әсә, тынсыу; **душно́е помеще́ние** тынсыу бүлмә.

ДУШО́К м. разг. 1. еҫ, һөрһөү; **мясо с душко́м** һөрһөгән ит; 2. перен. еҫ, аңкыу.

ДУЭ́ЛЬ ж. 1. дуэль (ике кеше араһында булған атышыу йәки кылыс менән һуғышыу); 2. перен. көрәш, ярышыу (ике кеше араһында).

ДУЭ́Т м. муз. 1. дуэт (ике музыка коралында бергә уйнау өсөн йәки ике тауыштан йырлау өсөн азылған музыкаль әҫәр һәм ике кешенән торған ансамбль); 2. в знач. нареч. дуэтом ике тауыш менән, ике музыка коралы менән; **петь дуэтом** ике тауыш менән йырлау.

дую́(сь), дую́шь(ся) и т. д. наст. вр. от дуть(ся).

ДЫБО́М нареч. тырпайып, үрә; **во́лосы** ста́ли дыбо́м сәстәре үрә торған.

ДЫБЫ́: встать на дыбы́ 1) (о лошади) үрә тороу, үрәпсеү; 2) перен. аяк терәп каршы тороу.

ДЫЛДА м. и ж. прост. һондайған, һуыыл, озон ашкак (килбәтһез озон кеше тураһында).

ДЫ́М м. төтөн; **♦ нет ды́ма без огня́** погов. соот. елһез япрак һелкәнмәй; **ды́м** коромы́слом шау-шыу, тәртипһезлек.

ДЫМА́РЬ м. пчел. төтәткес.

ДЫМИ́ТЬ несов. төтәү, төтәтөү, төтөн кайтарыу (йәки төтөн сығарыу).

ДЫМИ́ТЬСЯ несов. 1. (испускать дым) төтөнләү, төтөн сығыу; 2. (выделять испарения) быуланыу, быу сығарыу; 3. (подниматься клубами) күтәрелеү; **над реко́й ды́мился тумáн** йылға өстөндә томан күтәрелә ине.

ДЫ́МКА ж. һыйык томан, томанланып тороу.

ДЫ́МНЫЙ прил. төтөнлө; **ды́мная** ко́мната төтөнлө бүлмә.

ДЫ́МОВО́Й прил. төтөн; **ды́мовая́ тру́ба** төтөн торбаһы; **ды́мовая́ завеса́** воен. төтөн шаршауы.

ДЫ́МОХО́Д м. төтөн юлы, ысылык (в пещах); төнлөк (в юртах, банях).

ДЫ́МЧАТЫ́Й прил. төтөн һымак, һорһолт; **ды́мчатый кварц** һорһолт кварц; **ды́мчатые очки́** һорһолт күзлек.

ДЫ́НЯ ж. қауын.

ДЫРА́ ж. 1. тишек, йыртык, ярык, ек;

2. разг. (глухое место, захопустье) карангы (йэки һаңғырау) як.

ДЫРЯВИТЬ *несов. что, прост.* тишеу, тишкеләу, ярыклау.

ДЫРЯВЫЙ *прил.* тишек, йыртык; \diamond дырвая голова мейсәнен эскән, иҫән йотқан, иҫәүән.

ДЫХАНИЕ *с.* һулыш, тын, һулыш алыу; затруднённое дыхание ауыр тын алыу; затаить дыхание тын да алмай; искусственное дыхание яһалма һулыш алдырыу; до последнего дыхания һуңғы һулышка тиклем, үлгәнсе.

ДЫХАТЕЛЬНЫЙ *прил. анат.* һулыш, тын; дыхательные пути тын юлдары.

ДЫШАТЬ *несов. тын (йэки һулыш) алыу;* \diamond дышать здоровьем тазалығы тышына сығыу; дышать на ладан үлем хәлендә ятыу; эле дышать 1) *см.* дышать (дышать на ладан); 2) (о чём-л. ветхом) ахыр сиккә етеу, юкка сығыу алдында тороу.

ДЫШАТЬСЯ *несов. безл.:* дышится легко тын алыуы еңел; тяжело дышится тын кысыла, һулыш тарая.

ДЫШЛО *с.* һыңар тәртә.

ДЬЯВОЛ *м.* шайтан; иблес; \diamond како́го дьявола ни бысағыма, ни шайтаныма, ни өсөн, ниңә.

ДЬЯВОЛЬСКИЙ *прил.* 1. иблес, шайтан; дьявольское наваждение иблес коткоһо;

2. *перен.* яуыз ниәтле, мәкерле; дьявольский умысел мәкерле ниәт, яуыз ниәтле уй; 3. разг. (необычайно сильный) бик, бик көслә; 4. разг. (необычайно тяжёлый) бик ауыр; дьявольская служба бик ауыр хезмәт.

ДЬЯК *м. ист.* дяк (боронго Рустә учреждениенен эшен алып барыусы чиновник).

ДЬЯКОН *м. церк.* дякон (православный сиркәүендә түбән дәрәжәләге дини кеше).

ДЮЖИЙ *прил. прост.* базык, мыкты; дюжий парень мыкты егет.

ДЮЖИНА *ж.* дюжина (ун ике).

ДЮЖИННЫЙ *прил.* уртаса, гади.

ДЮЙМ *м.* дюйм (озонлок үлсәу берәмеге — футтың ун икәнән берсә — 2,54 см).

ДЮЙМОВЫЙ *прил.* бер дюймле, бер дюйм озонлогондағы.

ДЮНЫ *мн. (ед. дюна ж.)* дюналар (диңгез буйындағы ком түбәләре).

ДЮРАЛЮМИНИЙ *м. хим.* дюралюминий (магнийзән, бакырзән һәм кремнийзән торған еңел һәм нык иретмә).

ДЮШЭС *м.* дюшес (эруша сорты).

ДЯГИЛЬ *м. бот.* шыма көпшә.

ДЯДЕНЬКА *м. ласк.* аҗакай, аҗасай, аҗый; бабакай.

ДЯДЮШКА *м. ласк.* аҗакай, аҗасай.

ДЯДЯ *м.* аҗай (младший брат отца, матери); бабай (старший брат отца, матери).

ДЯТЕЛ *м.* тумыртка.

Е

ЕВАНГЕЛИЕ *с.* инжил (христиандарзың дини китабы).

ЕВНУХ *м.* алашар, евнух (гаремдә хезмәт итеу өсөн бестерелгән ир кеше).

ЕВРЕИ *мн.* еврейзәр.

ЕВРЕЙ *м.* еврей.

ЕВРЕЙКА *ж.* еврейка, еврей катын-кызы.

ЕВРЕЙСКИЙ *прил.* еврей; еврейский язык еврей теле.

ЕВРОПЕЕЦ *м.* европалы, Европа кешене.

ЕВРОПЕИЗАЦИЯ *ж. см.* европеизировать(ся).

ЕВРОПЕИЗИРОВАТЬ *сов. и несов. кого-что* европалаштырыу.

ЕВРОПЕИЗИРОВАТЬСЯ 1. *сов. и несов.* европалашыу; 2. *несов. страд. к* европеизировать.

ЕВРОПЕЙСКИЙ *прил.* европа, Европа; европейский климат Европа климаты.

ЕВРОПЕЙЦЫ *мн.* европалылар.

ЕГЕРСКИЙ *прил.* егерь; егерский полк егерзәр полкы.

ЕГЕРЬ *м.* 1. *охот.* профессиональ һунарысы; 2. *воен.* егерь (революцияға тиклем уксы-егерь полкында хезмәт итеүсә һалдат).

ЕГИПЕТСКИЙ *прил.* египет, Египет; египетский хәбнок египет мамығы; \diamond египетская работа иң ауыр эш, хәлдән тайзырығыс ауыр эш.

ЕГИПТОЛОГ *м.* египтолог (боронго Египетте өйрәнәүсә белгес).

ЕГИПТЯНЕ *мн.* египтяндәр, египетлеләр.

ЕГИПТЯНИН *м.* египтян, египетле.

ЕГИПТЯНКА *ж.* египтянка, египтян катын-кызы.

ЕГО *мест. 1. личн. род., вин. п. ед. от он, оно* уның, уны; ул; егё нет дёма ул өйзә юк; я вижу егё мин уны күрәм; 2. *притяж.* уның; уныкы; егё дом уның йорто; по егё мнению уның фекеренсә, уның уйыныса.

ЕГОЗА *м. и ж. разг.* тик тормас, тынғыһыз, тынышыз, тызғылдак.

ЕГОЗИТЬ *несов. разг. 1.* тик тормау, тызғылдау, тынышызлык күрһәтеу; 2. *перен. (угодничать)* куштаңлануы, ялағайлануы.

ЕДА *ж. 1.* ашау, аш; перёд едой аш (йэки ашау) алдынан; после еды аштан һуң, ашағас, ашағандан һуң; во время еды ашағанда, ашаған вақытта; 2. *разг. (пища)* аш, ашамлык; едә и питье ашамлык-эсемлек.

ЕДВА 1. *нареч. (очень мало; очень слабо)* бик әз, әкрән, сак кына; едва освещённая комната сак кына (йэки бик әз генә) яктыртылған бүлмә; 2. *нареч. (чуть)* сак кына, сак-сак, аз ғына, ... языу; я едва не упал сак йығылманым, йығыла яззым; едва жив сак кына йәне бар; йәне сығырға ғына тора; 3. *нареч. (с трудом)* көскә, көскә-көскә генә; я едва дошёл до дому мин өйгә көскә кайтып еттем; 4. *союз (как только)* =да (=дә, =та, =тә, =за, =зә, =ла, =лә) булды; менән үк; =ғас та, =ғас тә; он едва вошёл, как начал говорить ул керәү менән үк (йэки кергәс тә, ингәс тә) һөйләй башланы; \diamond едва ли ай-һай булырмы икән; белмәйем; едва-едва сак-сак, көскә-көскә.